

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

373.5.015.311(075.8)

К64

А. В. Кондрашова, Н. Є. Федоринова, А. Т. Міняйленко

ГАРМОНІЗАЦІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ТА ЕМОЦІЙНОГО ФАКТОРІВ НАВЧАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКІСНОЇ ОСВІТИ УЧНІВ

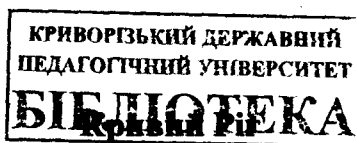
Кривий Ріг
2008

373.5.015.311(075.8)
К 64

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет

Кондрашова Л.В.; Федорінова Н.Є.; Міняйленко А.Т.

*Гармонізація інтелектуального та
емоційного факторів навчання у
забезпеченні якісної освіти учнів*

2008

УДК 37.025+159.942

ББК 74.202+88.6

К 64

**Рекомендовано до друку Вченою радою Криворізького
державного педагогічного університету
(протокол № 8 от 13.03.2008г.)**

Рецензенти:

О.С.Цокур

– д.пед.н., професор Одеського
національного університету
імені І.І.Мечникова;

А.П.Сманцер

– д.пед.н., професор Білоруського
державного університету;

Т.М.Прокопська

– директор педагогічної гімназії № 24
м. Кривого Рогу

Кондрашова Л.В., Федорина Н.Є., Міняйленко А.Г.

К 64 Гармонізація інтелектуального та емоційного факторів навчання у забезпеченні якісної освіти учнів: Навчально-методичний посібник на допомогу вчителю-практику. – Кривий Ріг, 2008. – 274 с.: іл.

ISBN 966-7406-25-3

У посібнику розкрито емоційний аспект освіти в гуманізації шкільного навчання; розглянуто взаємодію емоційного й інтелектуального чинників у підвищенні якості освітнього процесу; визначено умови і засоби гармонізації емоційного та інтелектуального аспектів навчання; показано можливості педагогічного середовища, взаємодії учнів і вчителів, їх особистісні позиції у гармонізації емоційного та інтелектуального аспектів освітнього процесу; узагальнено досвід роботи педагогічного колективу КЗШ № 122 м. Кривого Рогу щодо гармонізації інтелектуального й емоційного чинників у пізнавальному процесі.

Посібник адресовано вчителям-практикам, викладачам педагогіки, аспірантам і студентам педагогічних університетів, усім, хто цікавиться проблемами підвищення якості навчання учнів.

ISBN 966-7406-25-3

© Кондрашова Л.В.

© Федорина Н.Є.

© Міняйленко А.Г.

Передмова

У сучасному світі освіта є найважливішим механізмом трансляції цінностей, етичних норм, ідеалів і значень буття, без чого не може відбутися особистість, її громадянська позиція. Освіта є вищою цінністю і здійснюється на користь особи, громадянина, суспільства і держави. У самому понятті «освіта» закладена єдність інтелекту й емоцій. І.Льїнський вважає, що освіта – це «процес керівництва залученням молодих поколінь до тих форм відчуття, мислення і поведінки, цінностей і звичок, які характерні для суспільства на заданому етапі розвитку» [17, с. 165].

Освіта розглядається як засіб створення образу – духовної зовнішності людини, становлення якої відбувається під впливом моральних і духовних цінностей. На жаль, останнім часом освіта втратила головну свою функцію – розвиток духовності людини. Природно-наукова спрямованість змісту забезпечує його матеріальну сторону. У системі освіти пріоритет віддається засвоєнню знань, набуттю практичних умінь, створенню образу Людини в індивідові. Знання, на жаль, не стають системою цінностей для учнів, не завжди набувають особистісного сенсу.

Навчальні програми та шкільні предмети спрямовані на створення образу матеріального світу на шкоду образу духовної людини, що живе в матеріальному світі (О.Бондаревська).

Завдання освіти полягає в тому, щоб знання, отримані у школі, перетворити на засоби діяльності, у процесі якої відбувається розвиток і становлення духовності майбутнього громадянина. Перетворення знання на засіб духовного збагачення особи сприяє тому, що учень перестає відчувати себе тільки об'єктом педагогічної дії і стає суб'єктом освітнього процесу.

Вимоги до сучасної освіти якісно змінюються: школа покликана не тільки давати дітям знання, але і привчати учнів до вміння самостійно їх одержувати, творчо мислити, досягати поставлених цілей. У розв'язанні цих задач важливо

здійснювати перехід від навчання до самонавчання, самоосвіти, який неможливий без інтересу і стійкої потреби школярів у знаннях, задоволеності процесом їх здобуття.

Головний недолік традиційної шкільної освіти полягає у тому, що вміння мислити і діяти за певним алгоритмом, зразком, запропонованим вчителем, визнається головною цінністю. Але для людини важливо не тільки засвоювати навчальну інформацію, запам'ятовувати і відтворювати її, але й осмислювати, відчувати, переживати, діяти. Всі зусилля вчителів спрямовані на формування розумових умінь, а не менш важливий аспект становлення особистості – формування свідомості учня, його емоційної культури – залишається нерідко поза увагою педагога. Освіта при цьому протікає як знеособлений процес, стає механічною, виконує свої функції без урахування емоцій, інтересів і можливостей школяра. Переведення знань в цінності неможливе тільки на основі інтелектуальних дій, і без урахування опори на емоційну сферу особистості в навчанні.

Аналіз роботи сучасної школи дозволяє говорити про недоліки, що мають місце в навчанні учнів. Досвід показав, що лише одна третина школярів вважають, що навчання і пізнання нового в процесі навчання приносять їм задоволення; більше однієї п'ятої частини не назвали жодного по-справжньому значущого для них навчального предмета; майже третина опитаних переконані, що велика частина програмного матеріалу, що вивчається, навряд їм стане в нагоді у практичній діяльності. За таких установок значно знижується навчальна мотивація і розвивальний вплив освітнього процесу на особу учня.

Реальні дефекти сучасної освіти здатні глибоко впливати на розвиток особи, обмежуючи сферу її потенційної самореалізації в майбутньому дорослому житті.

У соціальному досвіді молодшої людини повинен мати місце хоча б невеликий успіх у шкільному житті. Для дитини школа виступає полігоном радощів і засмучень, надій і розчарувань, успіхів і невдач. Від гами відчуттів, які дитина

переживає в школі, багато в чому залежить спрямованість розвитку особи кожного учня – в позитивному або негативному плані.

Завдання педагогів полягає в тому, щоб створювати для збагачення природної сфери кожного школяра умови, знаходячись у яких, дитина могла б через особисті зусилля, бажання, емоційний настрій та відповідальність боротися за власний успіх у житті. Важливо пам'ятати і прагнути не тільки досягнення успіхів у навчанні, але й враховувати інтереси школярів, їхні потреби в самодостатності і повазі з боку дорослих і однолітків, з позицій особистісної відповідальності за себе й інших.

Навчання з урахуванням інтересів і потреб особистості школяра не може бути реалізовано на основі жорсткої авторитарної установки, психологічного тиску з боку вчителя. Формування людяності в людині, її громадянських і духовних прагнень неможливе без перетворення школи з будинку для навчання на місце, де діти «можуть вільно виражати свої думки, ґрунтовані на їхньому життєвому досвіді і спостереженнях. Інтерес з боку школи до їхнього світу буде приносити їм почуття задоволення» [12, с.61].

Модернізація сучасної шкільної практики, пошук шляхів підвищення якості освітнього процесу припускає використання резервів особистості, її можливостей і здібностей, емоційно-вольової сфери у становленні творчої індивідуальності кожного учня.

Замисел даної роботи полягає в тому, щоб допомогти вчителю побачити труднощі у розв'язанні сучасних проблем особистісно зорієнтованої освіти, нові підходи до структуризації освітнього процесу, дидактичні технології, що позитивно впливають на якість знань дітей, виховні і розвивальні можливості гармонізації інтелектуального й емоційного компонентів у шкільному навчанні.

Мета пропонованого нами посібника полягає в тому, щоб на багатому фактичному матеріалі показати значущість гармонізації інтелекту й емоцій школярів у навчальному

процесі, стійку залежність якості знань від позитивних емоцій, мотивації успіху учнів і потреби в оновленні і розширенні інформації, що вивчається, емоційно-ціннісного ставлення до того, що відбувається в освітньому процесі.

У роботі розкрито теоретичні положення гармонізації емоційного й інтелектуального аспектів в освітньому процесі, показано різні точки зору на її роль у пізнавальній діяльності учнів, розкрито механізм взаємодії емоцій і інтелекту в навчанні, обґрунтовано шляхи і способи забезпечення єдності інтелектуальних і емоційних засобів.

Певний інтерес представляє узагальнений матеріал, що розкриває умови, від яких залежить успіх гармонізації інтелектуального й емоційного чинників у ході навчальної діяльності. Важлива роль у цьому процесі відводиться вчителю, рівню його емоційної культури, професіоналізму і майстерності. У даному методичному посібнику узагальнено досвід роботи педагогічного колективу середньої школи № 122 м. Кривого Рогу.

У книзі представлені методичні напрацювання уроків, логічних завдань, різноманітних методів гармонізації інтелектуального й емоційного аспектів освітнього процесу: вчителів вищої категорії – В.Г.Новікової, Л.В.Михайленко, Л.А.Скрикері, Н.Є.Шатинської, І.Г.Шпанко, С.І.Яворської; старших вчителів – Н.П.Батракової, Г.М.Люліної, А.Б.Миргородської, Н.О.Яїцької; вчителів першої категорії – І.В.Колодько, Л.М.Малютіної, О.А.Околович, З.І.Пейган, Н.А.Швець; вчителів другої категорії – С.А.Ледяєвої-Мокієнко, Ю.В.Ялової.

РОЗДІЛ I

ГАРМОНІЯ ІНТЕЛЕКТУ Й ЕМОЦІЙ – ОСНОВА УСПІХУ СУЧАСНОЇ ШКОЛИ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ

1.1. Емоційний аспект освіти як важлива ланка гуманізації шкільної роботи

Проблема школи, шкільного навчання у всі часи хвилювала вчених і педагогів-практиків. Із підвищенням ролі освіти в житті суспільства ускладнювалися і функції школи щодо підготовки підростаючого покоління до життя, активної участі в становленні і розвитку науки, культури, соціального прогресу, економіки.

Ще Я.Коменський був переконаний у тому, що шкільна освіта успішно виконуватиме свою соціальну і духовно-етичну місію, якщо школу перетворити на майстерню гуманності, майстерню людяності. Аналізуючи стан шкіл свого часу, він вважав, що «до цього часу не було шкіл, які відповідають своєму призначенню». Цілком відповідною своєму призначенню Я.Коменський вважав таку школу, «яка була б дійсною майстернею людей, у якій, отже, розуми осяялися б блиском мудрості для того, щоб швидко проникнути у все явне і сокровенне душі, і рухи їх прямували б до загальної гармонії і чесноти» [23, с.151]. Мету школи він вбачав у тому, щоб людина відповідала своєму призначенню, щоб освіта удосконалювала її людську природу. На думку американського ученого У.Глассера, школа не повинна залишатися для дитини «холодним будинком», де у відносинах вчителя й учнів відсутній емоційний контакт, доброзичливість і особиста зацікавленість. Нерідко в шкільній практиці має місце, коли педагоги не «схожі в очах дитини на людину, з якою можна себе ідентифікувати» [12, с.36]. Піднімаючи проблему шкільних невдач, У.Глассер основну причину бачить у системі шкільного навчання, яка породжує невдач. Коріння зла, на його думку, міститься у філософії відчуженості, відірваності від життя і обмеженості педагогічного мислення тільки навчальними

проблемами, інтелектуальною діяльністю і інтелектуальним розвитком особистості. Вирішення проблеми шкільних невдач пов'язане із зміною формальної, догматичної парадигми освіти на філософію взаємної захопленості, чуйності до вимог навколишньої дійсності, розкритості думки учасників освітнього процесу.

Відсутність теплих, довірливих відносин у системі «вчитель – учень», «учень – колектив класу» слугує серйозним гальмом шкільних успіхів. Багато учнів не переживають почуття радості від перебування в школі, відсутня віра в свої можливості, задоволення потреби в пошані, бажання йти на контакт, більшою мірою їм властиве відчуття провини, незадоволеності, в їх стані переважають негативні емоції. Вихід слід шукати в оздоровленні емоційно-психологічного клімату. Створення умов, де немає місця людській байдужості, а все стимулює турботу один про одного, допоможе учню усвідомити себе повноцінною особистістю, здатною досягти успіху, повірити у власні сили і можливості.

В.Сухомлинський вважав, що в процесі навчання важливо звертатися не тільки до розуму, але й до серця учнів. Він стверджував, що кожен з них повинен навчитися дорожити святинями Вітчизни і суспільства як особистими цінностями і святинями своєї свідомості і свого серця. Із жалем педагог-гуманіст відзначав, що навіть у вчителів, що знають свій предмет виховання іноді перетворюється на запеклу війну тільки тому, що педагог і учні не зв'язані духовними нитками, а душа дитини – застебнута на всі гудзики сорочки. Головна причина потворних, неприпустимих стосунків між наставником і вихованцем, що мають місце в окремих школах, – на думку В.Сухомлинського, – це взаємна недовіра і підозрілість: інколи вчитель не відчуває сокровенних рухів дитячої душі, не переживає дитячих радощів і жалю, не прагне в думках поставити себе на місце дитини» [40, с.7]. Важливою рисою вчителя він вважав уміння проникати у духовний світ дитини. Бідують багатьох вчителів вбачав у тому, що вони не враховують того, що учень – це, перш за все, жива людина, яка вступає в

світ пізнання, творчості, людських взаємин, а особливістю дитячого пізнання, слідом за Я.Корчаком, – пізнання розумом і серцем. В.Сухоми́нський виступав проти того, щоб вимірювати духовний світ дитини тільки оцінками і балами, поділяти учнів на тих, хто вчить або не вчить уроки. Без взаємного проникнення у світ думок, відчуттів, переживань вчителя і дітей не може бути успішного освітнього процесу. Істина стає особистим переконанням школяра за умови, якщо вона одухотворяється яскравими образами, що впливають на його емоції і відчуття.

Акцент тільки на навчанні, навчальних досягненнях і недооцінка стилю життя учнів, їх настрою і емоційного сприйняття того, що відбувається навколо, теж важливий чинник, що знижує результативність шкільної освіти. Вчитель повинен бути обізнаний зі стилем життя кожного учня. В основі стилю життя лежить певна система життєдіяльності. Кожен вид діяльності має в ній визначений, особливий, функціональний сенс. Це залежить від того, які життєво важливі учнівські проблеми вирішує або не вирішує та чи інша діяльність. Навчальна діяльність може бути для одного учня засобом підвищення його авторитету в колективі класу, для іншого – засобом пізнавальних потреб, для третіх – нудним обов'язком. При цьому особливо важливо, яке особистісне, функціональне значення має навчальна діяльність для школярів. Якщо навчальна діяльність не пов'язана з усією системою життєдіяльності учня і заважає особистісно значущим заняттям, то це веде до недооцінки навчальної діяльності і виникнення негативних емоцій, настанов учнів на навчальну працю, що стимулює їх небажання вчитися.

Особистісне зростання визначається не тільки змістом предметів, що вивчаються, але і способами їх вивчення, і тими відносинами, які мають місце в навчальному процесі. Зміст навчання не слід обмежувати лише програмним матеріалом, а брати до уваги при його реалізації інтелектуальну й емоційну сторону навчального процесу. Ще В.Вернадський говорив про прагнення особи до гармонії. Саме школа має створювати умови

для задоволення потреби особистості в гармонійному її розвитку, відволікати думки від хвилинних «дрібних справ, коли навколо стоять густою стіною великі ідеали, коли навколо стільки поля для роздумів про гармонійне, широке, красиве, – коли навколо точиться боротьба за те, що свідомо визнала своїм і дорогим наша особистість» [11, с.256]. У зв'язку з цим освітні стандарти важливо доповнювати знаннями, що орієнтують навчання на повагу до особистості вихованця, формування його самостійності, встановлення довірливих відносин між учителем і учнями, розвиток їхньої здатності до емоційної саморегуляції поведінки і спілкування учасників педагогічного процесу. Освіченість і емоційність, їх гармонія в особистому розвитку – важливі складові шкільного навчання

1.2. Емоційний досвід у структурі сучасної освіти

Гармонізація інтелектуального й емоційного все ще належним чином не привертає увагу розробників шкільних програм і методистів. Традиційна система навчання зорієнтована в основному на засвоєння учнями певного обсягу знань і умінь у соціальних сферах діяльності. Час вимагає врахування при розробці нових стандартів більш цілісної структури досвіду, який повинен набути в школі кожний учень, отримуючи здатність орієнтуватися в навколишній дійсності і реальну стратегію поведінки. Шкільний досвід має поєднувати в собі різні аспекти: соціальний, творчий, емоційно-ціннісний, компетентний, комунікативний та ін. Усі ці сторони досвіду присутні в освітньому процесі, навіть якщо вчитель спеціально не ставить мету їх засвоєння.

Вивчення й аналіз шкільної практики і наукової літератури свідчать про те, що досвід найчастіше розуміють як «сукупність знань, навичок, умінь, винесених з життя, практичної діяльності. Те, що вже мало місце, що вже було випробуване на практиці, в житті, з чим доводилося зустрічатися» [39, с.634-635]. Нерідко випускається з поля

педагогічного зору той факт, що, окрім знань, умінь і навичок, у цьому досвіді значне місце займає ставлення до світу, людей, самого себе. Важливо прищепити дітям здатність не бути байдужими і допомагати один одному в розв'язанні шкільних проблем. Школа має відкрити кожному учню шлях до реалізації головної людської потреби – усвідомлення себе повноцінною особистістю.

У практиці склалася думка, що потреба в любові має задовольнятися в сім'ї, а не в школі. Але ця думка є помилкова. Вчителів приголомшують ті діти, які відчують нестачу душевного тепла і ласки. Школярам, що мають цю потребу, рідко вдається знайти тепле до себе ставлення як з боку дорослих, так і однолітків.

Спілкування з іншими учасниками освітнього процесу виступає джерелом переживань, вражень, що забезпечує «самовідтворення» юної особистості. Спілкування, ставлення до світу виражається через емоції, емоційні стани і налаштованість особистості. Саме емоційно-ціннісний досвід не можна недооцінювати в навчанні, оскільки він виступає основою результативності інтелектуальної діяльності.

Всіх творчо працюючих вчителів хвилює пошук відповіді на запитання, на яке у своїх роботах і повсякденних шкільних справах намагався відповісти В.Сухомлинський: «Чому ж часто буває, що через декілька місяців, а то й тижнів згасає вогник в їхніх очах, чому для деяких хлопців навчання перетворюється на муку? Адже всі вчителі щиро хочуть зберегти дитячу безпосередність, радісне сприйняття і відкриття світу, хочуть, щоб навчання було для дітей натхненням, захоплюючим трудом» [40, с.13]. Не обмежити перебування учнів у школі тільки навчанням, не регламентувати їхні дії дзвінками, підганяючи їх під одну мірку, допомагати розкритися багатству індивідуального світу кожної дитини, урізноманітнювати духовне життя і забезпечити емоційно-етичну атмосферу навчальної роботи і спілкування – одне з основних завдань педагогічного колективу сучасної школи.

РОЗДІЛ II

ВЗАЄМОДІЯ ІНТЕЛЕКТУ Й ЕМОЦІЙ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ

2.1. Гармонія інтелектуальних та емоційних сил, їх роль у процесі пізнання

С.Шацький був переконаний у тому, що школа має спиратися на бажання учнів збагатитися знаннями, яке неможливе без емоційної оцінки самого процесу пізнання і навчання. Розвиваючи ці думки, В.Сухомлинський вважав важливими складовими успішної роботи школи пробудження в дитини «почуття здивування та радості відкриття», виховання в неї емоційної сприйнятливості не тільки матеріалу, що вивчається, але й навчання в цілому. Мистецтвом вчителя він вважав уміння розбудити в серцях і розумі дітей інтелектуальне відчуття радості пізнання. Суть навчання полягає, на його думку, в пробудженні радісного підйому дитини, пов'язаного з відкриттям істини, з дослідженням, пізнанням. Дитина повинна працювати не для отримання оцінки, а для бажання пережити хвилююче інтелектуальне відчуття. «Навчання може стати для дітей цікавою, захоплюючою справою, якщо воно осягається яскравим світлом думки, почуттів, творчості, краси, гри» [40, с.108]. Невміння осмислити те, що відбувається в навчальній роботі, негативні особливості мислення учнів В.Сухомлинський пояснював бідністю їхніх емоційних реакцій на явища навколишнього світу, ослабленням емоційних імпульсів, невідповідністю встановити зв'язки між думкою і емоціями.

«Розумова праця учня, успіхи і невдачі в навчанні – це його духовне життя, його внутрішній світ, ігнорування якого може привести до сумних результатів. Дитина не лише пізнає щось, засвоює матеріал, але й переживає свою працю, висловлює глибоко особисте ставлення до того, що їй вдається і не вдається» [40, с.140]. Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, збудити в їхніх серцях відчуття власної гідності,

самоповаги – одна з основних турбот учителя. Успіх у навчанні є важливим стимулом внутрішніх сил учня, що породжує енергію для подолання труднощів і закріплення бажання набувати нові знання. «Інтерес до навчання з'являється лише тоді, – вважав В.Сухомлинський, – коли є натхнення, що народжується від успіху в опануванні знань; без натхнення навчання перетворюється для дітей на тягар. Посидючість я б назвав натхненням, помноженим на впевненість дитини в тому, що вона досягне успіху» [40, с.142-143].

Успіх навчальної роботи пов'язаний з використанням емоційного чинника на уроці, активізацією пізнавального інтересу і пізнавальної активності, емоційної сприйнятливості і створення позитивного емоційного клімату в шкільному педагогічному середовищі.

Для навчання дітей необхідні творчі сили, які визначаються не тільки навчальними планами і програмами, їх змістом, але і відносинами, які складаються в навчальному процесі між педагогом і учнями. Бажання вчитися не викликається тільки словами вчителя, який передає навчальну інформацію, велике значення має та турбота, ті відчуття й емоції, які підкреслюють істинність і щирість педагогічного піклування. Природна здатність сприймати справедливість уможливорює знаходження учнем приводу для роздумів про прагнення, відчуття й емоції. Тому оволодіння знаннями, формування поглядів і переконань можливе за умови доброзичливого і сприйнятливого емоційного стану. Якщо наукові поняття, програмні знання закладаються в людині, що зростає, психологічно грамотно, тобто з любов'ю і спокійним усвідомленням сили, то завдяки гармонізації інтелектуальних зусиль і емоційної налаштованості досягається їх міцність і ґрунтовність.

Навчання, що вирізняється багатослів'ям і не відповідає ні емоційному стану, ні інтелектуальним і духовним якостям учнів, вносить хаос в їхнє мислення, створює штучні емоційні й інтелектуальні труднощі. Істина стає для учнів просто грою, що втомлює і не відповідає їхнім можливостям. Навчальна

інформація має пробуджувати емоції і відчуття учнів, у процесі засвоєння навчального матеріалу. Основу навчання мають складати враження, досвід і активна інтелектуальна діяльність. Сплав знань і емоцій забезпечує якість знань. Перед розумним поглядом кожної людини з дитячих років має стояти яскрава перспектива її життя. Привабливі особливості навчальної роботи мають впливати на емоційну сферу дитини, будити уяву і викликати живий інтерес.

У природі дитини закладений природний імпульс до емоційного і інтелектуального напруження її сил. Спирання в процесі навчання лише на сили розуму, без залучення емоцій і відчуттів може спричинити загибель усієї сукупності людських здібностей, адже сила людської природи полягає в гармонії інтелекту й емоцій. Вільні дії розуму й емоцій завжди виходять з інстинктивних дій, нерозривно пов'язані між собою, будучи підґрунтям якісної освіти, розвитку розумових і емоційних сил школяра.

Використання емоційного чинника як засобу оптимізації навчального процесу, важливої умови забезпечення якості шкільної освіти, підвищення його ефективності в розв'язанні пізнавальних задач пов'язане з розглядом поняття «емоція», його взаємодії з потребами, свідомістю, пізнавальною діяльністю школяра.

2.2. Емоція як психічний стан особистості

У психологічному словнику емоції (від лат. *emoveo* – приголомшую, хвилюю) визначаються як «психічне віддзеркалення у формі безпосереднього відбиття переживання життєвого значення явищ і ситуацій, обумовленого відношенням їх об'єктивних властивостей до потреб суб'єкта. Будучи суб'єктивною формою вираження потреб, емоції передують перед діяльністю для їх задоволення, спонукаючи і спрямовуючи її» [33, с.46].

У психологічній літературі відводиться значне місце вивченню ролі емоцій у житті і діяльності людини. Слід

зазначити далеко неоднозначний підхід психологів до розв'язання цієї проблеми.

С.Рубінштейн розглядає суть емоцій через ставлення людини до дійсності. Він вважає, що відчуття – це ставлення людини до світу, до того, що вона випробовує і робить у формі переживання, до навколишньої дійсності, що складає сферу відчуттів або емоцій людини. Емоції, на його думку, виражають стан суб'єкта і його ставлення до об'єкта, вирізняються полярністю, тобто можуть бути як позитивні, так і негативні [36].

Ситуативний підхід до визначення суті емоцій розвивав К.Ізард. Він вважав, що «емоції – спільна функція фізіологічно збудливої ситуації, її оцінки і ставлення суб'єкта до цієї ситуації» [16, с.17]. Емоції виникають як результат змін у нервовій системі, що зумовлені дією внутрішніх станів людини і зовнішніми подіями.

Польський учений Я.Рейковський розглядає два аспекти емоційних процесів: а) віддзеркалення, коли емоції виступають специфічною формою віддзеркалення значення об'єктів для суб'єкта; б) відносини, коли емоції є формою активного ставлення людини до світу. Емоційні процеси об'єднують в собі три основні компоненти: емоційне збудження, зміст емоцій, знак емоцій. Позитивні емоційні процеси активізують діяльність, підвищують її результативність. Негативні емоції дезорганізують ту діяльність, яка призводить до їх виникнення, але організують дії, спрямовані на зменшення або усунення шкідливих дій [34]. Розглядаючи емоції як психічний процес, Я.Рейковський досліджував їх вплив на пізнавальні процеси. Ним виділені чинники, що вибірково впливають на пізнавальні процеси: інтенсивність емоцій, особливості пізнавальних процесів і особливості суб'єкта, тобто його специфічні і відносно стійкі риси. На думку ученого, інтенсивність емоцій визначає різні рівні їх прояву в пізнавальних процесах. Ним виділено чотири рівні:

- нейтральний стан, тобто відсутність явно вираженого емоційного процесу;

- помірний рівень емоцій, коли емоція достатньо виразна, щоб усвідомлюватися, проте ще не настільки сильна, щоб стати поштовхом для протікання дії;
- високий рівень, коли емоції керують діями людини, людина поводиться емоційно;
- дуже високий рівень, тобто повне відключення всіх неемоційних механізмів, регулюючих поведінку.

Певний інтерес мають роботи П.Якобсона, присвячені вивченню емоційного життя школяра, проблемами розвитку і виховання його відчуттів. Він писав: «Відчуття – стійкі властивості особи; вони виступають як емоційне ставлення людини, що склалося, до предметів і явищ дійсності» [50, с.4]. На його думку, відчуття, які виникають в діяльності і розвиваються, спонукають до дій, вмотивовують вчинки. Виховання відчуттів охоплює дуже широке коло явищ емоційного життя школяра, починаючи з позитивного емоційного ставлення до навчання, різних сторін життя і закінчуючи боротьбою з власними негативними переживаннями. Відчуття не можна тренувати, їх можна розвивати, створюючи внутрішні психологічні умови, щоб уможливити виховання емоцій.

Спроба визначити суть емоцій належить багатьом ученим, але їхні точки зору на це питання далеко не однозначні. Так, Г.Шингаров вважає, що емоції – це ланки процесу віддзеркалення дійсності, як психофізіологічний механізм, за допомогою якого на психічному рівні відбиття дійсності під впливом зовнішніх дій змінюється внутрішнє середовище організму. На відмінну від нього К.Платонов вважає, що емоції відображають не предмети, явища, а об'єктивні відносини, в яких ці предмети і явища знаходяться, потреби людини, тому у свідомості вони викликають не образ предмета або явища, а переживання людини.

У роботах П.Анохіна, Б.Куценка, А.Лука робиться спроба розвести поняття «відчуття» і «емоції». Вони виступають проти отождоження відчуттів і емоцій. П.Анохін

вважає, що емоції – це результат узагальнення відчуттів, що переживаються, мотивацій. Відчуття – це продукт суспільної дії, складні емоційні стани, що відображають різні відносини. Емоційна відвертість – переживання, що як правило, виражається через емоційно-безпосередню оцінку суб'єктом об'єкту. Спектр емоційних проявів, в основному, найбільш відкрита область вираження ставлення до навколишнього світу як з боку вчителів, так і дітей. Емоційна експресія робить їх поведінку в педагогічному процесі більш виразною і гнучкішою. Б.Куценок розглядає емоції як віддзеркалення мозком потреби організму і задоволення її в певний момент. Емоція не містить інформації про предмет, а характеризує лише особисте ставлення до нього. А.Лук переконаний у тому, що емоції виникли раніше відчуттів і однаково властиві як людині, так і тваринам. Відчуття ж виникли при взаємодії розуму людини з емоціями і властиві тільки людині. Вони є вищою формою розвитку емоцій.

Велику роль у пізнавальному процесі психологи відводять емоціям і відокремлюють шість функцій емоцій:

- функцію оцінки (емоції є мовою або системою сигналів, за допомогою яких суб'єкт дізнається про значущість того, що відбувається);
- функцію спонукання;
- дезорганізуючу функцію, тобто здатність емоцій порушувати цілеспрямовану діяльність;
- закріплення – гальмування, підкріплення, тобто здатність емоцій залишати сліди в досвіді індивіда;
- функцію передбачення, актуалізація слідів, звичайно, випереджає розвиток подій, емоції, що виникають при цьому, сигналізують про можливий приємний або неприємний результат;
- евристичну функцію.

Всі названі функції емоцій виявляються в пізнавальних процесах і впливають на характер їх протікання.

В.Віллонас вважав, що емоції відносно пізнавальних процесів виступають не тільки в пасивній ролі, але й є активним засобом навчального процесу.

Розглядаючи зв'язок емоцій і процесу пізнання, А.Лурія і Я.Калашник вважають, що емоційний процес йде шляхами, прокладеними процесами пізнання, підкоряючись у своєму розвитку тим зв'язкам, які суб'єкт спостерігає в об'єктивній дійсності.

Будь-які дії спричинять поведінку і вчинки особи, коли будуть нею емоційно прийняті, увійдуть до кола власних потреб, стануть її рішеннями і намірами. Головною емоційною одиницею, яка забарвлена певним ставленням, є переживання, яке виражає ставлення людини до явищ і подій, що відбуваються в житті, до інших людей, до самого себе. Емоційні особливості, що характеризують переживання людини, є провідними. Вони можуть бути позитивними і негативними, виступаючи якісними характеристиками емоційності особи.

Через емоції виражається ставлення дитини до шкільного життя. Ставлення до шкільного життя накладає відбиток на всі сторони життя взагалі. П.Якобсон надавав великого значення ставленню дитини до школи, до того, що відбувається з дитиною в шкільних стінах. Емоційне ставлення дитини до шкільного життя – досить динамічний процес, який багато в чому визначає становлення і розвиток особистості.

Саме емоції школяра визначають його ставлення до навчального процесу, до предметів, потребу в знаннях і інтерес до процесу отримання знань. Часто вчитель у шкільній практиці не бачить зв'язку між емоціями і пізнавальними потребами учнів, деколи просто ігнорує емоційний чинник у навчанні, керуючись в основному принципом обов'язковості в оволодінні програмним матеріалом. Вивчаючи зв'язок емоцій з потребами, С.Рубінштейн доходить висновку, що емоційні процеси набувають позитивного або негативного характеру в залежності від того, чи знаходиться дія, яку індивід виробляє, і дія, якій він

піддається, в позитивному або негативному відношенні до його потреб, інтересів, установок. Вчителю важливо знати про те, що, коли учень усвідомлює предмет, від якого залежить задоволення його потреб, то в нього з'являється спрямоване на нього бажання. Він випробовує залежність у задоволенні або незадоволенні, яке заподіює йому предмет, що й формує те або інше відчуття відносно нього.

А.Запорожець розглядав емоції як особливу ланку змістової регуляції діяльності. «Відчуття, – на його думку, – нерозривно пов'язані з потребами людини: вони є позитивною або негативною оцінкою людиною значення оточуючих предметів і явищ, а також власних дій для задоволення потреб. У ході суспільної історії в людей розвиваються потреби в суспільно-корисній трудовій діяльності, в спілкуванні, освіті. У той же час виникають і більш складні емоційні переживання» [32, с.134-135].

У процесі навчання вчителю неприпустимо ігнорувати емоційний чинник, оскільки емоції виступають внутрішнім сигналом, виражаючи відносини між мотивами і реалізацією діяльності. Емоції виражають оцінне особисте ставлення школярів до ситуацій, що виникають в навчальній діяльності, і власних проявів в них. Учні здатні передбачати ситуації і події, які ще не настали та виникають у зв'язку з уявленнями про раніше пережиті або уявні ситуації. Саме за характером емоцій школяра вчитель може судити про його мотивацію навчання, потреби в здобутті нових знань, ставлення до самого процесу пізнання. Емоції координують виникнення і функціонування таких регуляторів пізнавальної діяльності, як потреби, цілі, мотиви, плани, гіпотези. На думку Л.Рубінштейна, емоції і мотиви тісно пов'язані між собою, емоції є суб'єктивною формою існування мотивації. Це дозволяє говорити про те, що мотивація відкривається суб'єкту у вигляді емоційних явищ, які сигналізують йому про значущість об'єктів і спонукають спрямувати їх на діяльність.

Розглядаючи функції емоцій у створенні мотиваційного компоненту навчальної діяльності, Н.Єлфімова висловлює

думку, що роль емоцій у цьому важко переоцінити, оскільки позитивні емоції, що виникають в процесі навчання, «налаштовують» учнів на цей процес. Але при цьому дослідниця не ототожнює емоції і мотиви. Це дві різні категорії явищ, що відображають особистісне, упереджене ставлення суб'єкта до світу. Процеси мотивації виконують функцію спонуки суб'єкта до діяльності, а емоційні процеси відображають і корегують протікання мотиваційних процесів. Процес навчання починається з розкриття об'єктивної значущості сформованої дії для значущої діяльності суб'єкта. Якщо в процесі навчання відбувається трансформація об'єктивної значущості матеріалу, що вивчається, в суб'єктивну, особистісну, то в учня виникає готовність до включення дії в значущу для нього діяльність. При цьому виникає мотиваційна готовність до дії, що виявляється у вигляді позитивної емоції. Якщо вчитель може створити умови, у яких учень включає формовану дію, що формується, в значущу діяльність, то в процесі виконання навчальних дій з'являються позитивні емоції, які супроводжують діяльність, підвищуючи тим самим ефективність інтелектуального чинника навчання.

А.Маркова, вивчаючи роль емоцій у формуванні мотивів навчання школярів, вважає, що емоції виникають у людини при актуалізації мотиву і нерідко до раціональної оцінки людиною своєї діяльності. Тому емоції мають суттєвий вплив на протікання всілякої діяльності, у тому числі й навчальної. Вчителю важливо знати про те, що емоції залежать від діяльності і впливають на неї. Регулююча роль емоцій зростає в тому випадку, якщо вони не тільки супроводжують діяльність, але й передують їй. Тому важливо при організації навчального процесу враховувати емоційний чинник, що забезпечує позитивну спрямованість емоцій, підсилюючи дієвість інтелектуальної сторони навчання.

Для здійснення учнями шляхів самовдосконалення у процесі навчання повинні мати місце емоції з негативним знаком, які мають обов'язково змінятися позитивними емоціями. Важливо враховувати те, що негативні емоції не тільки будуть

дезорганізовувати діяльність, яка призводить до їх виникнення, але й організують діяльність, яка зменшить або усуне виникнення негативних емоцій та викличе позитивні.

Механізм гармонізації емоційного й інтелектуального аспектів виявляється в особливостях нервової системи, людської психіки. Для успішного здійснення гармонії інтелекту й емоцій вчителю необхідно чітко уявляти фізіолого-психологічну основу їх єдності і взаємодії.

2.3. Фізіолого-психологічний механізм гармонізації інтелекту й емоцій

Аристотель, визнаючи роль виховання в становленні добропорядної людини, вважав, що їй належить не тільки поглибити знання про добро і зло, але й зробити зусилля для формування характеру. Чесність є важливою характеристикою людської душі, яка має складну структуру, об'єднуючу в собі розумну і безрозсудну частини. Розумна частина представляє наукову (теоретико-пізнавальну) і розсудливу частку душі. Безрозсудна її частина об'єднує в собі: «підвладну вабленням» частину (афектну, пристрасну, прагнучу) і «здібну до живлення». Взаємодію різних сторін душі Аристотель розглядав як «поле», на якому виростають знання. Показуючи, що «стан душі має свою основу в матерії», Аристотель наполягав на необхідності додаткових умов і педагогічних дій, спрямованих на виховання душі людини в потрібному для суспільства напрямі [5, с.373]. Гармонія розумної (інтелектуальної) і безрозсудної (емоційної) сторін душі виступає основою не тільки отримання знання, осмислення дійсності, але й становлення мотивів, духовно-етичних сил людини.

Єдність інтелекту й емоцій, їх гармонія визначається фізіолого-психологічним механізмом, основу якого складають специфічні особливості нервової системи людини. Генетики у своїх роботах довели, що люди на біологічному рівні входять один з одним і навколишнім середовищем в певні відносини. Усміхаючись, хмурячись або радіючи, люди виявляють свої

емоційні реакції на навколишні обставини і реагують на відносини суб'єктів з цими обставинами. Характер цих відносин визначається властивостями людини, серед яких важливе місце займають можливість фіксації інформації про світ, різні засоби її накопичення, переробки і зберігання, створення інформаційної павутини, що втілює у собі гігантський масштаб нервової системи. Зусилля людей спрямовані на підвищення ефективності обробки інформації і збільшення швидкості її передачі. Важливою особливістю нервової системи є, з одного боку, тенденція до універсалізації відображення дійсності у власній свідомості, а з іншого – резерви її довільного нарощування. Це можливо за рахунок чутливих елементів, що істотно збагачують мимовільне віддзеркалення навколишнього середовища через індивідуомоторику людини.

«Індивідуомоторика, беручи участь у створенні внутрішніх сенсорних зліпків предметів дійсності, дає можливість винести їх назовні для нового витка індивідуально-колективного віддзеркалення. Жестикуляція, поза, міміка є не що інше, як найдавніші, зовнішні, умовні позначення, коди відповідних явищ, об'єктів середовища і дій між ними» [42, с.100].

Взаємодія людини із середовищем призвела до виникнення зовнішніх кодів, що дозволяють «винести в зовнішній план сенсорні зліпки й образи, довільно ними оперуючи, складаючи з них відповідні картини світу, тобто зовнішні соціальні гени і геноми» [42, с.100]. Поява соціальних генів стала можливою завдяки спілкуванню між людьми в педагогічному процесу, що стало «умовою перетворення мозку на орган інтелекту».

Психофізіологічним механізмом гармонізації інтелекту й емоцій слугує взаємодія трьох складових:

- зовнішнього тіла, його взаємодії з навколишнім середовищем і отримання сенсорної інформації;
- внутрішнього тіла, мозку, обробки сенсорної інформації;

– нервової мережі, що забезпечує швидкість проведення імпульсів у різних напрямках.

Оптимальне поєднання зовнішнього і внутрішнього тіла дає можливість об'єднати їх в єдиний організм. Різниця між тілами (природними і соціальними) полягає в об'єктах і глибині їх віддзеркалення, у засобах і механізмах передачі інформації. Біологічний ген представляє послідовність еволюції тіла людини, що відображає об'єктивну дійсність. Соціальний ген виражає соціальне оточення людини. Соціальна спадковість є продовженням біологічних генів. Спадковість є певною спіраллю із здвоєних ниток. «Початкова нитка – сенсорна – складається з сенсорних зліпків навколишнього середовища у міру сприйняття Ця сенсорна нитка є ланцюжком віддзеркалення навколишнього світу, що знаходиться в нижніх відділах мозку і здійснює вторинне віддзеркалення, узагальнення і відтворення цілісної картини світу. Друга нитка полягає в об'єктах і глибині їх віддзеркалення, в засобах і механізмах передачі інформації».

Ці дві нитки тісно взаємодіють між собою і в міру нарощування видозмінюються. Друга нитка виробляється в новій корі головного мозку шляхом операції не сенсорними зліпками, а їх умовними символами, знаками. За допомогою цих умовних знаків відбувається стиснення й узагальнення інформації. «Ці дві нитки взаємодіють як з об'єктивною дійсністю, так і між собою. Будучи комплементарними, вони в той же час залишаються автономними, дозволяючи оперувати своїми кодами незалежно один від одного. Конструюючись за життя людини, вони допускають внесення змін, істотне нарощування і нове переплетіння» [42, с.103].

Чітке уявлення вчителем взаємодії біологічного і соціального, сенсорного і інтелектуального дозволить йому раціонально з урахуванням емоційно-ціннісного ставлення до навколишньої дійсності організувати навчальний процес, гармонізуючи інтелект і емоції учнів у створенні цілісної картини світу.

Під час організації процесу навчання важливо мати в полі зору не тільки інтелектуальну його сторону і мотивацію, яка служить внутрішньою спонукою до навчальних дій, але й емоційну, що організує емоційні процеси як основу характеру ставлення учнів до навчання. Гармонізація емоційної й інтелектуальної сторін навчання активізує емоційні процеси, виступаючи коригуванням мотиваційних процесів, спонукаючих потреби і інтерес учнів до опанування програмного матеріалу, формуючих у них емоційно-позитивне ставлення до навчання.

Організуюча і формуюча сила освіти полягає в її здатності забезпечити цілісність і гармонійність особи. У самому понятті «освіта» закладено єдність інтелекту й емоцій. Так, І.Львівський, визначаючи значення поняття «освіта», писав, що «це процес керівництва залученням молодих поколінь до тих форм відчуття, мислення і поведінки, цінностей і звичок, які характерні для суспільства на даному етапі його розвитку [17, с.165]. У словнику В.Даля освіта розглядається як цілісний процес поєднання душевного, розумового і духовного в особистості молодшої людини.

Орієнтація традиційної освітньої системи тільки на інтелект людини не досягає всебічності й гармонії в розвитку його особи. За допомогою раціональної установки виявляються суперечності, але тільки на ступенях духовного пізнання можливий синтез антиномій. Пізнати розумом – це значить побачити суперечності, а зрозуміти серцем (емоційно-чуттєвою сферою) – значить «зрозуміти цілком», уникнути однобічності, створити систему понять, що цілісно охоплюють всю сукупність буття (П.Флоренський).

РОЗДІЛ ІІІ

ЄДНІСТЬ І ВЗАЄМОДІЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО Й ЕМОЦІЙНОГО АСПЕКТІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ ШКОЛИ

3.1. Педагоги минулого про взаємообумовленість інтелектуального й емоційного факторів у навчанні

Проблема олюднення навчального процесу не може бути успішно розв'язана без усунення перекосів на користь інтелектуального чинника і без урахування недооцінки ролі і можливостей емоційної сфери особистості школяра в навчальній діяльності.

Ш.Амонашвілі в пошуку шляхів гуманізації шкільного процесу з жалем відзначав, що мета навчального процесу – знання, в основному далекі від реального життя дитини. В організації навчання найчастіше ігнорується особа і обмежуються її потреби жити повнокровним життям [2, с.22]. Емоційна сфера особистості, емоційний стан школяра в навчальному процесі не хвилює основну масу вчителів. Більшість з них основні зусилля спрямовують на засвоєння знань, розвиток розумових здібностей дитини, не враховуючи роль виконує емоційного чинника у навчанні. Перевага формально-логічного підходу у використанні дидактичних засобів вирішення освітніх завдань не завжди призводить до позитивних результатів. «Суттєвим недоліком імперативного навчання є обмежена стратегія відносно потенційних можливостей дитини», – вважав Ш.Амонашвілі [1, с.10]. Цей недолік можна усунути, якщо замінити когнітивний характер навчання особисто орієнтованим, забезпечити єдність емоційного та інтелектуального аспектів у шкільній практиці. Якщо навчальний матеріал не викликає в дітей емоційного відгуку, відчуття довіри до нього, то він не може виконувати розвивальну функцію.

Недооцінка цього аспекту шкільної роботи веде до негативних наслідків у підвищенні якості навчання і всебічному

розвитку особистості. «Навіть тимчасові вчинки, теоретичні або практичні, на користь концепції, де людина виступає як засіб, а не ланцюжок суспільного розвитку, не абсолютною цінністю, обов'язково відводить від гуманізму. Таким є трагічний урок, що залишило нам минуле століття» [22, с.194-195].

Навчальний процес школи надмірно реалістичний, мало апелює до відчуттів і емоцій школяра, недостатньо впливає на емоційний світ людини, що росте, і перебудову її в позитивному плані, що негативно позначається на розвитку таких якостей особистості, як творче мислення, самостійність, критичність, комунікабельність, мобільність.

Апатія, депресія і різноманітні психосоматичні захворювання, які нерідко виступають супутниками навчання, є наслідком недооцінки емоційного чинника у навчальному процесі, ігнорування в пізнавальній діяльності деяких психологічних механізмів, що регулюють емоційний стан учнів, їхній настрій, вираження емоцій. Негативні емоційні стани, що виникають у навчальному процесі, призводять до втрати мотивації навчання: учень перестає усвідомлювати, навіщо йому потрібно вчитися, вчити уроки, ходити до школи. Його організм несвідомо чинить опір напрузі, яка виникає в навчальному процесі через негативні емоції. Саме емоційний чинник в єдності з інтелектуальним досвідом дозволяє додати навчанню особистісного, соціального і культурного значення.

Недооцінка або переоцінка однієї із сторін пояснює становище, коли в більшості школярів відсутнє бажання вчитися, переважає байдужість до того, що відбувається у школі. Наявність позитивної або негативної установки й емоцій у навчальній роботі визначається багатьма обставинами. Важкі предмети найчастіше зумовлюють поляризацію, емоцій учнів, тобто викликають відносно велику кількість як позитивних, так і негативних оцінок. Негативне ставлення до предмета значно знижує якість знань учнів. Послаблення негативного ставлення і формування позитивного виступає однією з передумов результативного навчального процесу.

Навчальна діяльність частіше трактується як пізнавальна діяльність, але в особистісному плані вона може і не набувати характеру пізнавальної діяльності. Часто учні особистісно не сприймають навчальні завдання, сформульовані вчителем. Весь процес навчання у цьому випадку перетворюється на просте заучування, спонукальною силою якого є вимоги вчителя, контроль дій учнів і оцінки. При такій організації навчання не можна чекати високої якості знань і успішності учнів. Якісна освіта можлива в тому випадку, якщо: а) навчальна діяльність сприяє задоволенню пізнавальних потреб учнів; б) міра складності і обсяг необхідної роботи відповідають особистісним і груповим можливостям учнів; в) інші види діяльності допомагають звільнитися від тієї напруги і переживання неспіху, які мають місце в ході навчальної діяльності; г) в навчальній діяльності інтегрується емоційно-ціннісний досвід і знання учнів, одержані в інших сферах життя.

Чекати позитивних результатів у навчальному процесі можна за умови гармонізації інтелектуальних і емоційно-вольових зусиль учнів і вчителя. Перебільшення ролі інтелектуального і недооцінка емоційного чинника в навчальному процесі заважає отриманню запланованих результатів. Емоційні переживання, що виникають у навчальному процесі, допомагають учням долати труднощі. Бажання вчитися і прагнення долати труднощі навчання виникають у тому випадку, якщо під час організації навчання разом з інтелектуальною враховується значущість і емоційної сторони. Емоційне ставлення, що спричиняється бажаннями і захопленнями учнів, передається і навчальним заняттям, стимулюючи формування пізнавальних інтересів, потреб і позитивного ставлення до навчання. Позитивні емоції відбиваються на процесі навчання, роблять його особистісно значущим, що підвищує якість засвоєння навчальної інформації й успішність учнів.

Починаючи з епохи Відродження, наука посіла провідне місце в світогляді людства. Наукове знання стає вищим авторитетом і носієм істини. Упродовж багатьох століть наукові

знання цементували різні види інтелектуальної діяльності, в ході якої формувалася цілісна картина світу. Рушійною силою розвитку суспільства виступали наукові знання, а головним видом діяльності – інтелектуальна діяльність, тобто формування знань.

У сучасному суспільстві простежується тенденція значущості персональних якостей і навичок особистості. Для успішної кар'єри молодим людям необхідні не тільки знання з певних галузей науки, але й якості й уміння, пов'язані з міжособистісним спілкуванням: корпоративна культура, комунікативні навички, стресостійкість, толерантність. Важливими на сьогодні є вміння: працювати в групі і самостійно, вирішувати проблеми і відповідати за результат їх вирішення, аналізувати і діяти в нестандартних ситуаціях тощо.

Традиційна система навчання й освіти, що ґрунтується на передачі сукупності знань і вмінь замінюється на нову, що висуває на перший план формування активного запасу ключових компетенцій учнів на засадах їхньої самостійної творчості. Трансформація характеру і змісту освіти призводить до трансформації чинників, що впливають на ефективність навчання учнів. Останнім часом все більше уваги в теорії і практиці навчання приділяється гармонізації інтелектуальної і емоційної його основ.

Я.Коменський висував на перший план загальний розвиток учнів. Школа покликана, на його думку, «всесічно облагородити людину», «розвивати у всьому», «перейматися тим, щоб учні несли зі школи не вчені книги, а розвинені голови, серця, язика й руки», навчання зробити «пам'ятничним», тобто таким, що слугує всесічному вдосконаленню всіх людей» [20, с.176, 391, 422, 439]. Він виступав за розвиток не однієї будь-якої здатності або схильності, а всіх, що забезпечують гармонію і цілісність природи дитини.

І.Песталоцці наполягав на тому, що шкільне навчання має здійснюватися на засадах природного підходу, накресленого самою природою дитини. В дитині, – міркував він, – закладені

здатки «людського серця, людського розуму і людських умінь», які мають непереборне прагнення до гармонійного розвитку. Сама природа спонукає людину до розвитку її задатків. «Око хоче бачити, вухо – чути, нога – ходити, а рука – хаяти. Але так само й серце хоче вірити й любити. Розум хоче мислити» [31, с.339-341]. І.Песталоцці вважав, що Людина може наблизитися до досконалості тільки шляхом гармонійного розвитку всіх сфер її особистості.

В організації навчання важливе місце він відводив стосункам вчителя й учнів, заснованим на взаєморозумінні і взаємоповазі. Не окремі вчинки визначають стан духу та образ думок дітей по щодо дорослих, а душевні якості і прихильність або неприхильність вчителя до них. Для успішного навчання необхідна вища підстава і творчі сили, які впливають із стосунків педагога з дітьми. І.Песталоцці був упевнений, що дитина хоче всього того, що викликає в неї великі очікування, що пробуджує в ній сили. Бажання і потреба в діях визначаються не словами вчителя, а його турботою про дитину, не показною, а щирою. На думку педагога, вчитель повинен щогодини безпомилково читати в очах, на обличчі дитини будь-яку зміну її душевного стану. Слово вчителя має стимулювати не тільки інтелектуальні дії дитини, але й викликати в неї позитивні емоції. Саме в гармонії інтелекту й емоцій І.Песталоцці бачив спосіб розширення чуттєвого досвіду дитини і розвитку її розумових здібностей.

Гармонія інтелекту та емоцій закладена самою природою. Процес навчання має стимулювати заспокоєння, доброзичливий і сприйнятливий стан духу, відчуття справедливості й істини. Утихомирений стан духу є гармонією інтелектуальних сил і бажань дитини. Завдяки гармонії забезпечується розвиток душевних і розумових сил. Словесне вираження істин без урахування емоційного стану учнів вносить безлад в їхнє мислення. Істина при цьому стає просто грою, в основному не відповідною їхнім можливостям і емоційному настрою, що породжує нудьгу, передчасне стомлення і небажання займатися навчальною діяльністю.

Важливо під час організації навчального процесу збудити в учнях емоційний стан, активізувати їхню душу, стимулювати їхню чуйність. Навчальна робота має позитивно впливати на уяву дітей і, якщо не чарувати, то, в усілякому разі, викликати живий інтерес чуттєвої природи людини. Навчання має бути в основному простим, прямим, але енергійним і безперервним рухом шляхом, накресленим природою, – єдиним, правильним шляхом розвитку дитини.

М.Чернишевський, виступаючи за єдність розумового і чуттєвого в розвитку особистості, вважав, що «всі предмети, доступні дитячому розуму і не позбавлені внутрішнього значення», можуть бути гімнастикою для розуму. Для успіху в розвитку «потрібен не примус, а тільки доброзичливе сприяння... наскільки вмієте, допомагайте їхньому розвитку... менше шкоди їм буде від недоліків сприяння, ніж від насильства» [47, с.688]. Емоції, відчуття в поєднанні із розсудливою діяльністю є основою успішного розвиваючого навчання.

Поділяючи ідеї Н.Чернишевського, Н.Добролюбов вважав, що загальний розвиток має ґрунтуватися на «збудженні мислительності і сили уяви», «власної розумової діяльності» і «поваги до людської природи». Він радив піклуватися «про розумовий і чуттєвий розвиток» учнів більше, «ніж про повідомлення їм корисної інформації», як і про те, «щоб вони самі виводили положення і висновки», а їхні «здібності більше й частіше приходили в рух» [13, с.246-248].

Про гармонію інтелекту й емоційної сфери свого часу говорив К.Ушинський. Він стверджував, що в процесі навчання «треба мати на увазі не тільки науки та їх особливості, а душу учня в її цілості і її органічному, поступовому і всебічному розвитку» [44, с.178]. На його думку, слід розвивати здібності учня, вдосконалювати його мислення, «дар слова», емоції і відчуття «у всій його живій, гармонійній, природній цілісності» [45, с.320].

Розвиваючи кращі ідеї педагогів минулого щодо всебічного розвитку особистості, А.Луначарський говорив:

«Треба створити гармонійну людину, тобто, з одного боку, розвивати і задовольняти її потреби, а з іншого – розвивати всі її здібності» [25, с.305]. Він вважав, що сам процес навчання повинен супроводжуватися задоволенням, насолодою, але в той же час «необхідно привчати дитину переборювати відомі перешкоди навіть через втому» [25, с.309].

А.Маслоу, виступаючи прихильником гуманістичної психології, вважав, що основу процесу формування особистості складає розвиток, оскільки «розвиток сам по собі є чудовим процесом, що приносить задоволення», підсилює позитивну мотивацію [27, с.55]. Одну із значних ролей у шкільному навчанні він відводив емоційному чиннику. Школярі, які залучаються до навчального процесу, мають відчувати позитивні емоції, що спонукають їх до нових успіхів і досягнень у розвитку і пізнанні.

Прогресивні педагоги минулого, хоча і не виокремлювали спеціально інтелектуальний і емоційний чинники в навчанні, всі у формуванні особи віддавали перевагу розуму і душі дитини, єдності її інтелекту і відчуттів. Вони були єдині в тому, що людина повинна розвиватися все життя, піклуючись не тільки про розвиток інтелекту, оновлення знань, але і про збагачення душі, чуттєвого сприйняття навколишнього світу і емоційного регулювання спілкування з суспільством, людьми, самим собою. Успіх навчання вони пов'язували з відсутністю жорсткої регламентації в навчальному процесі, відсутністю насильства, скутості, страху у стосунках учнів із вчителем. Резерви розвивального навчання вони бачили в спільній захопленості, взаємній повазі учасників педагогічного процесу. Головним двигуном якості знань вони вважали не зовнішні стимули, а внутрішні – інтерес до самого процесу пізнання і його результатів.

У шкільній практиці довгий час переважала думка, що результативність освітнього процесу, в основному, визначається інтелектом і розумовими здібностями учнів. Як результат такого погляду на навчання – його спрямованість на когнітивну сферу учнів, їхні знання і мислення. Але освітній результат, як

свідчать численні дослідження, визначається не тільки інтелектом особистості, але й мотивацією, емоційно-вольовою сферою, установкою на подолання труднощів і перешкод, що виникають при контакті з іншими людьми. На єдність інтелектуальної й емоційно-вольової сфер указували у своїх роботах Л.Занков, М.Холодна. Досліджуючи закономірності розумового розвитку молодших школярів, Л.Занков розглядав у єдності і тісному взаємозв'язку поняттєве пізнання. Про взаємодію логічного мислення та емоційного відгуку на сприйняття словесно-поняттєвого матеріалу говорила у своїх роботах М.Холодна [46]. Ступінь емоційного відгуку на навчальну інформацію стимулює розвиток здібності до узагальнення, встановлення взаємозалежностей і відносин між явищами, що вивчаються, процесами і фактами. Практика дозволяє стверджувати про те, що якщо навчальний матеріал не викликає в учня позитивного емоційного відгуку, то, як правило, має місце низька продуктивність всіх проявів вербально-поняттєвого мислення.

Під час навчальних занять необхідно створювати умови, в яких учні повинні мають нагоду розмірковувати, обмінюватися думками, враженнями, емоційно співпереживати. Емоційні переживання створюють основу для розуміння істини колективними зусиллями, позитивно впливають на естетичний і духовно-етичний розвиток учнів. В атмосфері колективного пошуку істини, емоційного співпереживання на уроці в учнів розвивається здатність не тільки слухати, але й чути інших, не тільки поважати їхню думку, але й доводити, аргументувати, відстоювати власну позицію. Все це створює основу для розвитку вольових якостей, позитивних емоцій, подолання пізнавальних труднощів.

Гармонізація інтелектуальної й емоційної сфер особистості можлива при здійсненні комплексності і взаємодії інтелекту й емоцій у навчальній роботі. Комплексність і взаємодія цих сфер орієнтують навчальний процес на виявлення механізму залучення психологічних резервів до підвищення якості шкільної освіти.

Шкільне навчання поєднує в собі два моменти: власне інтелектуальний (я знаю цей матеріал і можу довести достовірність своєї точки зору) і особистий (я знаю, що я це знаю і можу). Двостороння природа навчання передбачає необхідність для учня розрізнити власні зусилля, бажання, наміри і об'єктивні результати своєї праці. Об'єктивні результати пов'язані з інтелектуальною сферою, а бажання, наміри – з емоційною сферою особистості. Ефект навчання припускає гармонію інтелектуальної й емоційної сфер. Від характеру відносин учителя й учнів залежить ефективність цієї гармонії. Секрет полягає у тому, що витoki вміння вчитися знаходяться у взаємодії вчителя і учнів, у переході від дій суспільних, розподілених між ними, до індивідуальних, самостійних дій кожного учня.

Інтелектуальний аспект навчання полягає не тільки в передачі учням знань, виробленню вмінь і навичок, але і в знанні про ці знання. Знання або дія, що знає про саму себе, про власні межі, підстави і призначення, називають знанням рефлексії, або дією. У навчанні учню необхідно виконувати дві функції (які властиві діяльності вчителя): носія знань, умінь, навичок і носія рефлексії. Функція рефлексії припускає не тільки дію інтелектуального плану, але і емоційного.

Знання рефлексій передбачають обов'язкову взаємодію, співпрацю і співтворчість вчителя й учнів. До взаємодії і співпраці учнів треба готувати з першого дня перебування їх у школі. Ш.Амонашвілі вважав, що вже в підготовчому класі діти можуть брати участь у навчальних бесідах і дискусіях. Він писав: «Заохочувати дітей до пізнавальної суперечки слід з підготовчого класу, коли вони мають достатню тенденцію у всьому погоджуватися з педагогом... Ця тенденція, якщо її не порушувати, має силу зберігатися довгий час, оскільки авторитет педагога в початкових класах дуже високий, і якщо зважувати на це, вимагаючи, щоб діти у всьому погоджувалися із вчителем, то, природно, в них своєчасно не виникає здатність критично мислити. Таке положення ще більше посилює авторитарність і імперативність навчання. Чим раніше

усвідомлює школяр своє право не погоджуватися навіть з педагогом у процесі встановлення істини, затвердження своєї точки зору і чим більш сприятливі умови будуть створені педагогом у навчанні для того, щоб школяр міг сміливо користуватися цим правом і оволодіти вміннями відстоювати свою точку зору, тим більш плідотворнішими будуть розвиватися в ньому творча, критична, самостійна думка, особистісні риси, переконання, позиції» [1, с.194-195].

І.Якиманська писала, що «навчання не є неупереджене пізнання. Це суб'єктивно значуще розуміння світу, наповненого для учня особистим значенням, цінностями, відносинами, зафіксованими в його суб'єктивному досвіді. Зміст цього досвіду має бути розкритий, максимально використаний, збагачений науковим змістом і, за необхідності, перетворений в ході освітнього процесу» [49, с.24-25].

Відмова від знаннєвої парадигми не означає відмови від повноцінного оволодіння знаннями. Гармонізація емоційного й інтелектуального є тією основою, на якій знання стають засобом діяльності, в процесі якої відбувається розвиток особистості. Емоційно-психологічні відносини в навчальному процесі сприяють тому, що учень перестає відчувати себе об'єктом зовнішніх дій і перетворюється на суб'єкт освітнього процесу, здатний самостійно засвоювати, оцінювати і використовувати знання. Отже, можна говорити про усвідомлену зацікавленість в отриманні освіти.

Цілісний прояв особистості в спілкуванні, взаємодії і співпраці з учителем в навчальній роботі, коли враховується позиція в змістовому плані і емоційний стан, ставлення до навчальних предметів, різних форм пізнання позитивно впливає на якість освітнього процесу. Безпосередність, емоційна відвертість дозволяє сприймати програмний матеріал не односторонньо, а в «звуках і фарбах», знаходити значення його цілісність. Ще Л.Толстой, почавши вчителювати, відзначав, що діти перевершують дорослих сприйнятливістю, спостережливістю, емоційністю і відчуттям живого слова. Саме в здатності дивуватися, радіти і засмучуватися закладено

витоки дитячої творчості. Відсутність стереотипів, умовностей дозволяє бачити, емоційно відчувати і оцінювати предмети, явища і образи в їх цілісності і об'єктивності.

У процесі живого сприйняття, спілкування з людьми, в різних видах діяльності набувається індивідуальний досвід учня. Цей досвід формується стихійно, без особливої рефлексії навколишньої дійсності. У його структурі багато того, що поняттєво не оформлене, а залишилося як емоційне враження, образ, внутрішній імпульс. Осмислення живого знання вимагає напруженої діяльності самосвідомості.

3.2. Інтелектуальний й емоційний аспекти в структурі освітнього процесу

Пошук нових технологій і засобів, що забезпечують ефективність навчання і спрямованих на формування суб'єктності учнів, мають враховувати, разом з розвитком інтелекту учнів, креативність і емоційно-вольову сферу. Вчитель, організовуючи навчальний процес, повинен пам'ятати про те, що формалізм знань, догматизм і стереотипи в їх засвоєнні можливі в тому випадку, якщо навчальний матеріал позбавлений особистого значення і емоційного забарвлення.

Навчання є активною пізнавальною діяльністю, яка ґрунтується на розумовому процесі, спрямованому на виявлення суттєвих властивостей предметів, що вивчаються, і явищ навколишньої дійсності, пізнається через емоційно-чуттєвий і прогностичний досвід учнів. Результативність навчального процесу визначається ступенем розуміння учнями навчального матеріалу. «Розуміння ... стає особливого роду пізнавальною діяльністю з розшифровки смислового змісту цього явища і надання йому не тільки значення, відповідного загальноприйнятій науковій істині, але й особистої цінності» [48, с.49].

Під час розуміння й осмислення матеріалу, що вивчається, формується наукове мислення, вдосконалюються розумові здібності, здатність оцінювати власні інтелектуальні й

емоційні можливості у розв'язанні навчальних завдань. На стадії осмислення особливо корисним є діалогічний стиль спілкування вчителя й учнів, що закликає учасників навчання до співпереживання, співпраці і співтворчості. Важливо на уроці створювати такі умови, за яких учні бачили б органічний зв'язок наукових істин з елементарними відчуттями, емоціями, що їх учні випробували під час виконання навчально-пізнавальних завдань.

При організації навчання важливо враховувати закони педагогічної антропології:

1. Закон єдності, цілісності і нерозривності формування особистості, урівноваженого розвитку емоційної, інтелектуальної, ціннісної, фізичної і вольової сфер особистості, забезпечення єдності думки, відчуття і дій.
2. Закон «золотої середини», значення якого в неприпустимості крайнощів, перебільшення одного будь-якого аспекту в розвитку особистості, гармонійність і всебічність всіх якостей особистості.
3. Закон перцептивної послідовності, його значення: все найкраще – якомога раніше, бо подальше в житті людини базується на попередньому досвіді.
4. Закон відповідності вимог учителя до учнів і до самого себе. Порушення цього закону веде до брехливості, лицемірства, пристосовництва в дітей і втрати авторитету вчителем.
5. Закон збігу, який зобов'язує співвідносити знання, що вивчаються, з особистими значеннями учнів. Не можна примушувати учнів до засвоєння інформації, відчуженої від емоцій, відчуттів і їхньої свідомості.
6. Закон оптимального подолання труднощів. І. К. Ушинський [45] говорив про те, що навчання не повинно бути дуже легким або дуже важким. Важливо вести учня від менш важкого до більш важкого у навчальному матеріалі, відчуваючи позитивні емоції від подолання труднощів, створюючи тим самим зону найближчого розвитку учня.

Реалізація названих вище законів в організації навчального процесу змінює позицію учнів, перетворюючи їх з об'єкту на суб'єкт навчання. При цьому яскраво виявляються потреби, мотиви, цілі, здібності, активність, інтелект і інші індивідуально-психологічні особливості. Активізація емоційного потенціалу в єдності з інтелектуальними можливостями забезпечує активність учня, який сам «творить навчання» і «робить самого себе».

Вчитель, створюючи на уроці ситуації, коли діти могли б висловити власну точку зору, заперечувати, не погоджуватися з чужою думкою, повинен враховувати вік учнів. У початковій школі через вікові особливості не може бути істинного обміну думками через некритичне ставлення до вчителя і егоцентричного характеру мислення учнів. Зіткнення різних точок зору, обмін думками містить у собі не стільки інтелектуальне навантаження для молодших школярів, скільки – умови для дозрівання в них здатності розуміти один одного. Навчитися взаєморозумінню – важливе завдання в розвитку емоційного і духовного світу школярів. Чим менше вік, тим більше превалює емоційний чинник у навчальній суперечці, оскільки розвиваються відчуття: співрозуміння, співпереживання, здатність розуміти інших, відчувати і сприймати їхній емоційний стан і настрій, керувати своїми і чужими емоціями. На жаль, емоційний аспект цієї діяльності надто часто упускається з поля зору вчителя, а натиск робиться тільки на інтелектуальній стороні навчання.

Навчання, що створює умови тільки для інтелектуального розвитку учня, його пізнавальної сфери в збиток ціннісно-емоційному сприйняттю світу веде до одностороннього формування особи майбутнього громадянина. Навчальний процес слід будувати так, щоб не учень пристосовувався до системи його організації, а вчитель виходив би з урахування запитів особи, що росте: прагнення до свободи, побудови власної системи значень пізнання, потреби в самодостатності і самоствердженні. Саме в єдності і взаємодії інтелектуальної й емоційної сторін навчання містяться умови

для саморозвитку, самовираження учнів, надання їм можливості реалізувати себе в пізнанні, спілкуванні і навчальній діяльності, актуалізувати інтелектуально-емоційний потенціал учня.

Навчальна праця – форма прояву психічної активності учнів, яка визначається мотивами, пов'язаними зі змістом навчальної роботи. Мотиви роблять учня суб'єктом пізнання, спілкування й інтелектуальної праці. Зовнішні мотиви, не пов'язані зі змістом навчального процесу, сприяють залученню учня до пізнавального процесу, але за умови, якщо в нього виникає емоційне задоволення в результаті вирішення навчальних завдань. Зовнішні і внутрішні мотиви, будучи результатом взаємодії інтелектуальної й емоційної сфери, обумовлюють результативність навчального процесу в соціалізації і розвитку особи учнів. Але процес буде результативним у тому випадку, якщо педагог цілеспрямовано і систематично докладає свої зусилля до гармонізації інтелекту й емоцій кожного у навчальній роботі. Це досить складний, динамічний процес, його реалізація не можлива без постановки чітких і зрозумілих як учителю, так і учням цілей та завдань пізнавальної діяльності.

3.3. Завдання гармонізації інтелектуальної й емоційної сторін навчання

Гармонізація інтелектуального і емоційного чинників під час навчання забезпечується вирішенням таких завдань:

1. Прищеплення учням емоційно-чуттєвого сприйняття навколишнього світу.
2. Виховання особистої відповідальності за результати пізнавальної діяльності і рішень, що приймаються в її ході.
3. Становлення діяльнісної позиції особистості.
4. Регулювання емоційного стану учасників навчального процесу.
5. Мотивація прагнення учнів до здобуття якісної освіти.
6. Вдосконалення інтелектуально-емоційної культури учасників навчання.

Вирішення вищеназваних завдань забезпечить мобілізацію інтелектуальних і емоційних ресурсів учнів, відкриє нові можливості в засвоєнні ними освітнього і емоційно-ціннісного досвіду, динаміку їхньої освіченості у позитивний бік. Освіченість як цілісна система знань, умінь, індивідуальне сприйняття світу, готовність до творчого перетворення дійсності на основі особистісних цінностей і внутрішніх установок, взаємодія інтелектуального, емоційного і духовно-етичного потенціалу особистості учня є важливим показником якісної освіти сучасного школяра.

РОЗДІЛ IV

УМОВИ І ЗАСОБИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ І ЕМОЦІЙНОЇ СТОРІН ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ В ПРАКТИЦІ СУЧАСНОЇ ЗАГАЛЬНООСВІТНЬОЇ ШКОЛИ

4.1. Педагогічне середовище як умова гармонізації інтелектуального й емоційного в навчанні

У центрі педагогічного процесу знаходяться не особистісні риси дитини, його освітні потреби, а ситуація навчання, у якій виявляються певні труднощі. Атмосфера уроку – це цілісна система, вади в якій викликають деструкцію розвитку дитини, стають причиною труднощів, що переживають учень у процесі адаптації до навчання, спілкування, праці, життя взагалі.

Ще німецький педагог П.Гехеб писав, що особистість може досягти свого розвитку лише у співтоваристві однолітків вчителів. «Особистість ніколи не зможе досягти повного розвитку інакше, ніж через шкільне співтовариство з його незмінною силою любові». Стосунки в цьому співтоваристві мають будуватися на основі самоврядування з дотриманням повної відповідальності за себе і за кожного члена цього співтовариства і характеризуватися довірою у взаєминах, глибокою повагою і щирістю між членами співтовариства.

П.Гехеб атмосфері шкільного навчання відводив велику розвивальну роль і закликав педагогів постійно працювати над її оздоровленням і створенням нормального емоційно-психологічного клімату. Він вбачав успіх шкільного навчання у співробітництві вчителя та учнів, яке будується на засадах підтримки та взаємодопомоги. Учні повинні вміти самостійно розподіляти і виконувати взяті на себе обов'язки, спокійно розв'язувати виникаючі конфлікти, пристосовуватися один до одного, зберігаючи при цьому свою індивідуальність. Школа має створити умови, в яких кожна дитина могла виявити свій інтелектуальний потенціал і неповторну самотність. Важливо кожному (і слабкому, і сильному учневі) показати свій шлях.

опанування наук, надати можливість бути емоційно відкритим. Головним завданням вчителя є осмислення природи дитини, досвіду її емоційно-чуттєвого життя, буття в певному соціокультурному, просторово-часовому, мовному, емоційно-психологічному середовищі. Причинами невдач педагогів у навчальній діяльності є «великі прогалини в знанні суб'єктного чинника, процесів і ролі емоційно-чуттєвої сфери, «пристрастей людських», якісних оцінок і стосунків, які використовуються в системі освіти» [28, с.114]. Залучення особи до практично ще неформованого шару культури пов'язане з особистими переживаннями, навіть особистими кризами.

П.Блонський необхідною умовою гармонізації інтелектуального і емоційного бачив середовище, яке не має бути агресивним щодо дитини. У науковій літературі велику увагу приділяли освітньому середовищу. Ю.Сенько вважає, що воно має забезпечувати умови для розвитку педагогічного мислення. Він наполягав, що освітнє середовище є різномірним світом навчальних матеріалів, організованих так, щоб дозволити учням доходити до суті різних предметних областей, відкривати для себе сенс теоретичних побудов найбільш значущих мислителів [38, с.51]. У цьому розумінні освітнього середовища прослідковується односторонність, спрямованість лише на створення умов для розвитку інтелектуальної сфери особистості й недооцінка емоційно-чуттєвої сфери школярів.

Останнім часом науковці говорять про необхідність створення в школі креативного середовища. Креативне середовище є сукупністю умов, що забезпечують співпрацю педагога й учнів за діалогічними формами роботи, із використанням завдань, що стимулюють творчу активність учнів. Креативне середовище характеризується:

- а) навчанням на засадах розвитку дивергентності мислення;
- б) педагогічним супроводом;
- в) педагогічною підтримкою.

Креативне середовище стимулює розвиток усіх структурних компонентів особистості: мотиваційного,

інтелектуального, емоційного й комунікативного. Основним елементом його структури є інтелектуальний компонент. Креативне середовище вибудовується довкола інтересів дитини, створюючи емоційний фон і стимулюючи інтуїцію, фантазію, вигадку, оригінальність, ініціативність, працездатність. У креативному середовищі створюються умови для гармонізації інтелектуального й емоційного. Емоційність, емоційна гнучкість, позитивні емоції, без яких неможлива творча пізнавальна діяльність, забезпечуються:

- увагою до незвичайних питань;
- шанобливим ставленням до ідей учнів;
- демонстрацією значущості й цінності цих ідей;
- наданням самостійності і вияву ініціативи;
- створенням вільної невимушеної навчальної атмосфери.

Саме така атмосфера в навчальному процесі забезпечує емоційний захист, допомагає учневі відчувати власну значущість і самодостатність, упевненість в собі, що не може позитивно не впливати на його навчальні досягнення.

У шкільному середовищі необхідна така атмосфера, яка дозволяла б успішно знімати ті чинники, які сприяють негативному психологічному клімату, емоційному стану і настрою учасників педагогічного процесу, коли учні переживають радість від відчуття свого духовного зростання і від громадського визнання власних досягнень. На думку С.Рівеса, щоб навчання стало джерелом радості, предметом захопленості й творчого пошуку, педагогові необхідно, «зійти з п'єдесталу вчителя, скинути з себе тогу вченого і з відкритою душею, з одним бажанням зрозуміти дитячу душу увійти до гущавини дітей, загубитися серед них, напружити все своє чуття і прагнути вловити від них же приховані, дійсні, здорові бажання їхньої душі» [35, с.149].

Проблема шкільного середовища, здорової етичної психологічної атмосфери навчання завжди хвилювала теоретиків, і практиків, саме в її створенні багато хто вбачає запоруку успішності шкільного навчання. У цьому плані неабиякий інтерес представляють ідеї Я.Коменського про

«школу гуманності», А.Макаренка про «завтрашню радість» та педагогіку перспективних ліній, В.Сухомлинського про «школу радості», Ш.Амонашвілі про «шкільне життя».

Розвиваючий потенціал навчання зростає при гармонізації особистого досвіду і переживань школярів під впливом педагогічного навчального середовища. Пристосування учня до цього середовища і пристосування шкільного середовища до дитячих потреб – важлива умова гармонізації інтелектуальної й емоційної сторін навчання. Атмосфера школи має забезпечувати умови для реалізації всіх елементів змісту шкільної освіти: досвіду пізнавальної діяльності, досвіду здійснення відомих способів роботи, досвіду творчої діяльності і досвіду емоційно-ціннісних стосунків. В.Сухомлинський надавав особливого значення організації гармонійної взаємодії учнів із середовищем, навколишньою дійсністю. Він вважав, що слід вводити дітей в навколишній світ так, «щоб кожен крок був подорожжю до витоків мислення і мови – до дивної краси природи. Піклуватимуся про те, щоб кожен мій вихованець зростав мудрим мислителем і дослідником, щоб кожен крок пізнання ушляхетнював серце і загартовував волю» [40, с.85]. Важливо надати шкільному середовищу діалогічний, мислячий, розуміючий, співпереживаючий і співчуваючий характер.

Якісна освіта можлива лише при інтелектуально-емоційній взаємодії вчителя і учнів. Логічне мислення учнів формується і розвивається в пізнавально-емоційних ситуаціях, а акти спілкування учнів і вчителя у процесі співробітництва є стимуляторами перетворення знань, формулювання навчальних проблем і народження продуктивних ідей. У свою чергу створення креативного середовища, в якому кожен учень має можливість ставити мету, визначати шляхи і способи її досягнення, оцінювати отримані результати, бачити власні навчальні досягнення, забезпечує здоровий емоційний клімат, позитивно впливає на динаміку зростання рівня інтелектуально-емоційної культури і учнів, і вчителів. Інтелектуально-емоційні стосунки допомагають досягти в системі «вчитель-учень»

продуктивних дій, результатом яких є навчальна компетентність і емоційність учнів.

Психологічно комфортне середовище, насичене позитивними емоціями і посиленням для учнів інтелектуальним навантаженням, багато в чому визначається рівнем їхньої академічної свободи, що передбачає педагогічну підтримку будь-яких пізнавальних починань учнів, атмосферу довіри і вільного мислення в процесі навчальної діяльності. У школі має бути створена особлива атмосфера, основу якої складають «допомагаючи стосунки», стимулюючі зміну школяра. Ці стосунки виникають при позитивній емоційно-психологічній атмосфері, за таких умов:

- відвертість, правдивість позиції вчителя, який не повинен прикидатися, надягаючи маску співчуття, щиро переживати, сприймаючи проблеми учнів;
- безумовне сприйняття школяра як абсолютної цінності, увага і прихильність до нього, незалежні від його поведінки і настрою;
- емпатія, яка передбачає проникнення у відчуття і думки людини, здатність стати на її місце, розуміння того, чого дійсно потребує дитина на даний момент.

Якщо учні відчувають фальш, лицемірство в словах і діях учителя, то вони замикаються в собі, не йдуть з ним на контакт. При такій позиції вчителю важко досягти взаєморозуміння і здорових взаємин з учнями. Від ступеня широти, емоційного налаштування вчителя й учнів багато в чому залежить клімат класного колективу. Позитивний ефект залежить від того, наскільки реалізується принцип толерантності в роботі з учнями. Готовність щиро, і глибоко проникати у внутрішній світ дитини, повага до її позиції, терпимість щодо її думки, настрою, психологічного стану – все це дозволяє оздоровити клімат у класному колективі.

4.2. Поетапне створення педагогічного середовища в школі

Середовище, шкільна атмосфера не сама по собі формує особистість – можливості її впливу забезпечуються наявністю в ній смислових і емоційно-ціннісних конструктів.

Робота щодо створення емоційно-розвиваючої атмосфери в учнівському колективі проходить поетапно. Розрізняють діагностичний і адаптаційно-корекційний етапи.

1. Діагностичний етап передбачає збір і систематизацію інформації про переживання, думки, відчуття, настрої учнів, їхній емоційний стан, емоційну реакцію на дію з боку оточуючих.

Методи, що застосовуються на цьому етапі – анкети, інтерв'ю, бесіди, психологічні методики. Анкети і тести спрямовані на виявлення індивідуально-особистісного сприйняття учнями емоційних ситуацій. Аналіз критичних ситуацій дозволяє скласти думку про характер емоцій, переживань, прослідкувати динаміку емоційних станів, настрою учнів.

За допомогою опитувальника «Баса-Дарки», тесту «Неіснуючі тварини», методики незавершених речень можна виявити агресію, пов'язану з сильними переживаннями, підвищену тривожність, схильність до афектної поведінки.

2. Адаптаційно-коригувальний етап, на якому використовуються психологічні і педагогічні форми роботи. Методика рольової поведінки забезпечує можливість вибору форми емоційного відгуку, створює умови переоцінки своїх можливостей, модифікації колишніх стереотипів поведінки.

4.3. Взаємодія педагогічного середовища і навчання

Гармонізація інтелектуальних і емоційних чинників у системі навчання – це високий ступінь їх узгодженості, взаємообумовленості і взаємодії у забезпеченні креативного середовища і якісної освіти учнів.

Це знаходить вираження: а) у залученні учнів до процесів інтелектуального розвитку; б) створенні емоційного комфорту у визначенні дидактичної стратегії навчальної діяльності і в оцінці навчальних досягнень учнів; в) взаємодії інтелектуальних дій і емоцій у вирішенні пізнавальних завдань уроку. Рівнодійною цих процесів має стати гармонізація інтелектуальної й емоційної сфер особистості в навчально-пізнавальній діяльності школярів, організації і проектування якісної освіти.

Розвиваючи педагогічну спадщину педагогів-гуманістів А.Белкін розробив концепцію створення ситуації успіху. Він вважав: «у найідеальнішому варіанті радість або, точніше, очікування повинні пронизувати все життя і діяльність дитини-школяра. Успіх в учінні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, що народжує енергію для подолання труднощів бажання вчитися. Головний сенс діяльності вчителя полягає в тому, щоб створити кожному вихованцеві ситуацію успіху» [6, с.17]. Шкільна атмосфера, на думку вченого, має не лише стимулювати радість, викликати позитивні емоції і відчуття задоволення, але, перш за все, створити таке середовище, в якому дії учнів не могли б бути неуспішними, безнадійними.

А.Белкін пропонує розрізняти поняття «успіх» і «ситуація успіху». Успіх – це оптимальне співвідношення між очікуваннями вчителя та учня і результатами їхньої діяльності, переживання стану радості, задоволення від навчальних досягнень. Ситуація успіху – це комплекс умов, що дозволяють учневі досягти значних результатів у діяльності.

У школі має бути створено таку атмосферу, яка забезпечувала б активність, самостійність, потребу школярів у отриманні нових знань; щоб їхні інтелектуальні і емоційні зусилля були спрямовані на досягнення успіху в різних видах діяльності. Створення ситуації успіху в освітньому процесі забезпечує гармонізацію інтелектуального й емоційного чинників у навчанні, формує в школярів мотивацію досягнення успіху в навчально-пізнавальній діяльності. У створенні ситуації успіху зусилля педагога й учнів мають бути об'єднані. Педа

ініціює поведінку учня, спонукає його до співпраці. Вірогідність гармонізації інтелекту і емоцій підвищується в тому випадку, якщо в ситуації, що прогнозується вчителем, наявні зустрічні зусилля, тобто прагнення учнів до успіху. Із навчальною діяльністю, зазвичай, пов'язані негативні емоційні переживання учнів. Школярі не отримують задоволення від самого процесу пізнання, обтяжуються ним. Негативні емоції прогнозують невдачі, неуспіх в навчанні, спілкуванні і стосунках. Школярі, вмотивовані на успіх, більш наполегливі в досягненні навчальних цілей. Учні, що не вірять в успіх, такі, що побоюються опинитися в неприємній ситуації, – не впевнені у своїх силах і можливостях. Для школяра з установкою на успіх привабливість пізнавальних завдань інтерес до них після невдачі їх розв'язанні зростає. Для школяра, який не вірить у власний успіх, інтерес до учіння зменшується. Учителеві важливо за допомогою методикою створення ситуації успіху для кожного школяра, чітко уявляти індивідуальні особливості учнів, діагностувати рівень їхнього інтелектуального розвитку, характер пізнавальних процесів, стан емоційної сфери, рівень самооцінки, характер міжособистісних стосунків у класі. Успіх школярів багато в чому визначається і тим, яке самопочуття, енергій, активність вони мають у ситуації взаємодії із вчителем при вирішенні пізнавальних завдань.

Успіх, навчальні досягнення учнів можливі в тому випадку, якщо в шкільному середовищі буде якомога менше строк, конфліктів, негативних емоцій і з боку учнів, і з боку вчителів. Емоційність вчителя й учнів містить в собі великі резервні можливості. Вона може стимулювати успіх, радість від досягнутих результатів, викликати потребу у творчому виконанні навчальних завдань і в той же час викликати стрес, підвищену нервозність, емоційну напруженість, небажання виконувати, опір вимогам вчителя з боку учнів.

Аналіз емоційної насиченості атмосфери шкільних класів свідчить про ситуацію непорозуміння, нерозуміння, зайвої негативності, ворожості і упередженості в стосунках вчителя й учнів. Наслідком емоційної напруженості виступає конфлікт.

Конфліктні стосунки не такі вже й рідкі у школі. Вони негативно впливають на дисципліну, навчальні успіхи, мотивацію навчання школярів, слугують підґрунтям виникнення психологічного бар'єру між учасниками педагогічного процесу.

Вчителі не завжди можуть пояснити причини виникнення конфліктів, характер дій і вчинків дітей, що ними рухають у таких ситуаціях, шляхи самоствердження, що ними обираються.

Визнаючи складність становлення особистості, педагоги нерідко, недооцінюють в цьому процесі розвиток потреб і мотивів, які виявляються в діяльності і спілкуванні учнів. Вчителеві необхідно чітко представляти зміст, характер, структуру мотиваційної сфери кожного учня, її зв'язок з поведінкою і вчинками, емоційним станом і настроєм учнів. Не завжди в шкільних ситуаціях враховується, який смисл дитина вкладає у свої дії і вчинки, чим викликані негативні емоції і апатія в її реакціях на педагогічні дії.

В основі численних сперечань, які мають місце в стосунках учасників педагогічного процесу, є низький рівень емоційної культури, невміння вчителя регулювати свій власний і емоційний стан учнів, запобігати виникненню негативних емоцій і управляти емоційним тлом шкільного життя. Дуже часто джерелом шкільних конфліктів є сам учитель. «За правило, педагоги самі є ініціаторами ситуативних конфліктів, принижують дітей, нехтують віковими і особистісними інтересами, позбавляють права на самостійну позицію» [15, с.49]. Часто вчитель не здатний заздалегідь передбачити наслідки своїх дій і характер емоційних реакцій учнів на педагогічну дію. Запас психологічних знань, отриманих педагогами у вищій школі, недостатній для того, щоб оптимально вирішувати спірні питання, не допускаючи виникнення смислового бар'єру в стосунках із учнями, своєчасно знаходити емоційні засоби для оздоровлення клімату класу. Негативну реакцію учня на педагогічну дію, ігноруванням педагогічних вимог і небажання своєчасно їх виконувати.

на пояснити тим, що вчитель не може виявити об'єктивні причини неслухняності учня, оцінити реальний характер особистісних стосунків у класі, не знає індивідуальних і особливостей школярів. Якщо вчитель ігнорує причини виникнення конфлікту, то неможливо зняти негативний емоційний настрій учнів, коригувати їхні дії і вчинки в потрібному руслі, що посилює конфліктну ситуацію, призводить до виникнення смислового бар'єру в стосунках її учасників.

Емоційну напруженість в стосунках вчителя й учнів спричиняють помилки, припущені під час вибору способів дій на учнів. Найчастіше підґрунтям педагогічної дії є методи залякування і репресії. Більшість вчителів наполягають на беззаперечному підпорядкуванні, яке вважають запорукою ефектної дисципліни. У двійках за підказки і забуті вдома зошити, записи в щоденниках із проханням покарати за порушення, доганах перед класом із бажанням принизити учня, самолюбство – вчителі найчастіше вбачають ефективні педагогічні засоби. Але наслідком цих заходів не завжди є високі досягнення і емоційно-психологічна атмосфера в класі. Навпаки – зниження успішності, небажання вчитися, звист до вчителя як результат зайвої суворості, а деколи і недовіри до вчителя.

Багато педагогів, хоча і усвідомлюють, що дисципліна – це не мета і не засіб, а результат оптимальної організації навчального процесу, впевнені, що джерело негативних емоцій, конфліктність, підвищена стомлюваність, небажання йти на урок – це небажання школярів вчитися і підкорятися, нечасно виконувати педагогічні вимоги. Вони не завжди усвідомлюють того, щоб зацікавити учнів, стимулювати в них внутрішню мотивацію учіння, щоб через організацію навчання підвищити пізнавальну активність, захопленість, емоційну впевненість і задоволеність процесом пізнання, забезпечувати умови, в яких знання перетворювалися б на особисті досягнення школярів.

Вдаючись до догматичних методів встановлення дисципліни на уроках, вчитель повинен знати про наслідки

успішності учнів, досягнуті аморальними засобами, ціною приниження їхньої особистості. Дисципліна «страху» не може не принижувати, не ображати учня, не викликати в нього внутрішнього опору, що стимулює конфліктність у стосунках із вчителем.

Труднощі у взаєминах з учнями виникають через нестачу знань про особливості дитячої особистості, її індивідуальні можливості й здібності, життєвий досвід і умови життя учнів. Налагоджувати взаємини, усувати непорозуміння, роз'єднаність між вчителем і учнями можливо за умов грамотного використання психологічних засобів впливу на учасників педагогічного процесу. Вчителеві слід знати, що характер стосунків пояснюється психологічним бар'єром, що виникає в результаті негативних емоцій. Відсутність взаємопорозуміння між учителями та учнями породжує невротичну невіру у власні сили і можливості, що приводить до порушення емоційно-психологічного комфорту в класі. Вчитель має бути готовий в будь-якій ситуації боротися за дитину, її віру у власні сили, самодостатність, а не проти нього. Шкідливу роль в оздоровленні клімату навчальної роботи відіграє самолюбство вчителя. Упевненість вчителя у своїй непогрішності, правоті в усі випадки життя заважає побудові емоційно-етичних стосунків з учнями. Амбітність, зайва образливість вчителя, прагнення бачити джерело всіх бід лише в учнях і створюють основні конфліктності, емоційної напруженості в класному колективі.

Нездатність і небажання вчителя бачити свої помилки, невміння об'єктивно аналізувати причини конфлікту, визначати шляхи його подолання стають джерелом конфронтації в стосунках з учнями, їхніми батьками і колегами по роботі. Учні по-різному реагують на докори амбітного вчителя: одні покірливо приймають і визнають свою провину, інші виправдовуються, намагаючись довести свою невинність. Треті – «переходять у наступ» і починають грубіянити, чинити опір, звинувачувати вчителя в необ'єктивності й упередженості. Все це призводить до з'ясування стосунків, до негативного емоційного настрою. Більш за все від цього страждають діти.

негативні емоції, що виникають при з'ясуванні стосунків, згущують емоційний клімат у колективі, підсилюють взаємне незрозуміння та відчуження і, як наслідок, – зниження результативності навчальної роботи, порушення дисципліни, негативну поведінку школярів. Негативні емоції, емоційна нестійкість і підвищена тривожність стають перешкодою встановлення причин конфліктів, виникнення смислового бар'єру в стосунках вчителя та дітей. Небажання і невміння зважати на обставини, прагнення учнів мати свій погляд на ситуацію, відсутність беззастережного підпорядкування і служливістю створюють живильним ґрунтом шкільних конфліктів. Вчитель, використовуючи учневі безглуздими причіпками, необґрунтованими звинуваченнями, публічними докорами, стимулює негативні емоції учнів на педагогічні дії. Демонстрація неповаги учневі породжує неповагу до вчителя. При цьому вчитель намагається будь-якими засобами відстояти свій авторитет, не хestуючи занижувати зведенням рахунків. У таких ситуаціях, що мають місце і на уроках, аргументи сторін (вчителів і дітей) будуються на помилковому сприйнятті обставин, що склалися, і дій один з одного. Пошана до вчителя – це результат його вмілого регулювання емоційного стану свого й учнів, це вміння не втрачати гідність у будь-якому конфлікті, не принижувати самолюбства і гідності школярів. Конструктивність у подоланні конфліктних ситуацій визначається тим, наскільки вчитель може об'єктивно оцінити обставини, що склалися, визнати свою неправоту або помилки своїх колег, проявити готовність спокійно регулювати емоційні стосунки з учасниками конфлікту.

Емоційна відвертість, позитивне емоційне регулювання на вирішення проблем, прагнення зрозуміти природу і характер емоцій, властивих учням, – все це складові елементи культури щодо зняття і запобігання шкільним конфліктам.

У конфліктній ситуації вчитель першим повинен піти назустріч дитині, виявити мудрість, емоційну культуру, об'єктивно оцінити причини виникнення і способи подолання конфлікту, знайти в собі сили створити здорову емоційну

атмосферу в колективі учнів. Якщо вчитель і учні – однодумці, здатні разом помітити назріваючу конфліктну ситуацію, виявити причини тривожної поведінки, емоційну напруженість, знайти ефективні педагогічні засоби залучення учнів до конструктивного діалогу, активної діяльності, досягти гармонії інтелекту й емоцій, то ґрунт для виникнення конфліктних стосунків зникне. Вчитель і учні в такій ситуації чують один одного, розуміють, прагнуть допомогти один одному. Лише в цьому випадку створюються передумови для гармонізації інтелектуальних і емоційних чинників у навчанні і спілкуванні.

4.4. Педагогічна взаємодія вчителя й учнів – важлива умова гармонізації інтелектуального й емоційного в навчанні

Гармонізація інтелектуального й емоційного чинників навчання передбачає включення в педагогічну взаємодію елементів особистого досвіду (відчуттів, переживань, емоцій і відповідних дій і вчинків). Вчитель у взаєминах з учнями повинен проявляти повну довіру до них, допомагати у формулюванні і уточненні мети і завдань навчання, виступати для учнів джерелом емоційного комфорту і емоційно-ціннісного досвіду. Його найважливішою якістю під час спілкування з учнями є здатність відкрито висловлювати і транслювати емоції і відчуття [29].

У процесі педагогічної взаємодії вчителя й учнів важливо спиратися на емоційно-особистісний досвід взаємодіючих сторін (відчуття, переживання і емоції). Вчителеві важливо демонструвати позитивні емоції, забезпечувати емоційний комфорт і психологічну захищеність кожного учасника міжособистісної комунікації. Вчитель повинен уміти керувати власними емоціями й емоційним станом учнів. Єдність емоційного й інтелектуального принципів у педагогічній взаємодії стимулює перетворення позицій учасників навчального процесу на особистісно рівноправні позиції сторін, що співпрацюють, – як на рівні обміну

навчальною інформацією, так і на рівні емоційного самопочуття.

Взаємодією інтелекту і емоцій є полісуб'єктне та інтерактивне спілкування вчителя й дітей у діалогічній формі. Діалог є засобом забезпечення смислового поля і емоційного стану учнів. Діалогічні стосунки, побудовані на єдності інтелектуальної й емоційної сфер особистості, стимулюють активну позицію учасників навчального процесу, сприяють подоланню захопленості власною діяльністю, залученню до позиції аналізу виконуваних дій, контролю за характером вияву емоцій і управління емоційним станом сторін, які співпрацюють під час діалогу.

Гармонізація емоційного і інтелектуального принципів у педагогічній взаємодії пробуджують пізнавальну активність, самостійність учнів, створює умови для постановки пізнавальних завдань і нестандартного їх розв'язання.

Все це дозволяє говорити про те, що гармонізація інтелектуального й емоційного аспектів веде до інтеграції особистісної і наочно-змістової взаємодії вчителя та учнів у навчальному процесі. Саме у гармонії інтелекту і емоцій містяться ціннісно-сміслові орієнтири і особиста позиція вчителя й учнів, підтримка їхніх особистісних установок. У навчанні центральне місце відводиться діяльності щодо «добування знань». Організація навчальної роботи в логіці «вміти вчитися» (вміння знайти потрібну інформацію, застосовувати її для вирішення пізнавального завдання, сформулювати проблему, висунути гіпотезу, знайти способи її перевірки) забезпечує позитивний емоційний фон, здорове емоційне самопочуття і настрій, що не може позитивно не позначитися на результатах інтелектуальної діяльності учнів.

Успішність інтелектуальної діяльності під час уроку залежить від уміння вчителя надати кожному учневі можливість проявляти властиву йому від природи активність, самостійно приходити до пізнавальних відкриттів, переживати радість від пізнання. Вчитель повинен спрямовувати активність учнів у потрібне русло, але при цьому навчитися жити їхніми

інтересами, розуміти їхні прагнення і труднощі, ставити перед ними проблемні завдання, вчити їх конструювати шляхи і способи пізнавальної діяльності.

Принцип педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості сприятиме гармонізації інтелектуального і емоційного в процесі уроку, якщо:

- створювати на уроці ситуації психологічної єдності;
- надавати можливість для самовираження;
- приховано управляти ініціативою учнів.

Структура уроку має об'єднувати в собі такі компоненти:

- мету та завдання;
- комунікативний механізм (постановку комунікативного завдання);
- емоційно-інтелектуальне освітнє середовище уроку;
- зміст і характер пізнавальної діяльності;
- принципи, форми, методи і засоби розв'язання навчальної проблеми;
- активізацію пізнавальної діяльності учнів і закріплення інтелектуально-емоційного досвіду кожного;
- контроль, оцінку, самоконтроль і самооцінку навчальних досягнень учнів.

Сенс емоційно-педагогічної взаємодії вчителя і учнів на уроці полягає в постановці цікавого інтелектуально-творчого завдання, розв'язуючи яке, обидві сторони спільно мислять, розмірковують, роблять висновки, а результатом цієї взаємодії є навчальні досягнення у вигляді знань, що отримали характер цінності і особистого смислу, досвіду пізнавальної діяльності. «Психологічна стратегія взаємодії у навчально-виховному процесі – це включення в розуміння того, що вивчається, виконання конкретної справи кожним учнем, опора на його особистий досвід» [21, с.128]. Мета уроку і його завдання мають моделюватися у вигляді роліової перспективи.

Досягнення мети і вирішення поставлених завдань буде продуктивним, якщо на уроці забезпечити психологічний

комфорт, надаючи дітям можливість для пізнавального і емоційного розкріпачення, самоствердження і самостійності дій.

Інтелектуально-емоційне середовище уроку забезпечується дотриманням учителем при структуризації уроку таких принципів:

- активності спілкування учасників пізнавальної діяльності в процесі уроку;
- розширення обсягу і видів спілкування;
- інтенсивності спілкування;
- емоційно-психологічного комфорту, що сприяє саморозкриттю особистості;
- створенню індивідуальної програми спілкування з учнем;
- педагогічної співпраці і співтворчості при розв'язанні навчальних проблем;
- взаємної активності, що виявляється в активному емоційно-інтелектуальному сприйнятті пізнавальної інформації, її засвоєнні і перетворенні на інструмент практичної дії.

Результативність інтелектуально-емоційної взаємодії визначається тим, наскільки вчитель вміло враховує під час уроку реакцію учнів на свої дії. Реакція може бути позитивною, нейтральною і негативною.

Позитивна реакція характеризується тим, що учень позитивно сприймає дію педагога, тобто вона збігається з його інтересами, установками і ціннісними орієнтаціями.

Нейтральна реакція полягає в тому, що учень залишається байдужим до дії вчителя, не усвідомлює значущості педагогічних зусиль і вимог.

При негативній реакції учень не сприймає, ігнорує педагогічну дію. Дії і вимоги вчителя вступають у суперечність з мотивами, потребами і установками учня.

Характер реакції залежить багато в чому від того, як учитель вдало продумує і педагогічно грамотно формулює та вирішує під час уроку комунікативне завдання. Із цього приводу В.Сухомлинський писав: «А що ви відчуваєте на уроці, коли між учнями і вчителем немає контакту, коли вчитель уткнувся в поурочний план, а діти розглядають стелю або хмарку за вікном,

що пливе по небу? Вам незручно перед учнями, вам незручно за вчителя і за себе, і за педагогіку» [41, с.61].

Вчитель повинен своїми діями залучати учнів до активного пізнавального процесу. При цьому важливо, щоб педагог був здатен будувати діалог з учнями, вислухати їхню думку, відмовитися від диктату, формалізму і користуватися всіма дидактичними засобами для встановлення співпраці і співтворчості на уроці. Довірливість і взаєморозуміння, взаємоповага, взаємна вимогливість, об'єктивність і доброзичливість – ось ті підвалини, які забезпечують гармонізацію інтелектуального й емоційного чинників навчального процесу.

Гармонізація інтелектуального й емоційного в структурі сучасного уроку зумовлює необхідність дотримання у навчальному процесі всіх компонентів взаємодії вчителя й учнів на уроці. Серед компонентів цієї взаємодії виокремлюють:

- моделювання взаємин учителя і учнів у процесі пізнавальної діяльності на уроці, що зумовлює: планування комунікативного механізму уроку, відбір комунікативних засобів, які відповідають меті і завданням уроку, що забезпечують емоційно-психологічний клімат уроку, комфорт кожному учневі і можливість проявити свою індивідуальність і творчість;
- безпосереднє спілкування в системі стосунків учителя й учнів у процесі пізнавальної діяльності і досягнення навчального результату, що передбачає педагогічно грамотне використання дидактичних засобів, форм і методів навчальної роботи, що стимулюють активність і пізнавальну самостійність учнів, гармонізують інтелектуальний і емоційний аспекти в ході уроку;
- управління взаємодією вчителя й учнів на уроці, що передбачає психологічний контакт між учасниками пізнавально-емоційного сприйняття і переживання психологічні сигнали, які сприяють виникненню установок

учнів на спілкування із вчителем, мобілізацію їхньої уваги на розв'язання навчально-пізнавальних завдань;

- подачу вчителем навчальної інформації, що передбачає гармонізацію комунікативних прийомів і засобів, які допомагають учням усвідомити сутність комунікативних механізмів у навчальній роботі на уроці.

Реалізація цих компонентів у навчальному процесі сприятиме гармонізації інтелектуального і емоційного результату уроку. При цьому вчитель ініціює поведінку учня, спонукає його до взаємодії, спільно з ним вирішує навчальні проблеми, творчі завдання різної складності, залучає до різних видів пізнавальної діяльності з урахуванням зони його найближчого розвитку.

Гармонізація інтелектуального й емоційного під час уроку забезпечується рівноправністю і взаємною повагою один до одного учасників освітнього процесу. Саме гуманні взаємини вчителя й учнів є важливим регулятором ставлення до учіння, емоційного стану, засобом зміни позиції вчителя з диктату на партнерство, а позиції учня з пасивності на ініціативу та пізнавальну активність і самостійність.

4.5. Дидактичні процедури гармонізації інтелекту й емоцій на уроці

Під час уроку необхідно піклуватися про те, щоб за допомогою різних дидактичних засобів створювати атмосферу емоційної підтримки і терпимості; надавати учням можливість висловлювати свою думку; обговорювати можливі труднощі і способи їх подолання.

Говорячи про значущість єдності інтелектуального й емоційного аспектів навчання, Р.Ноулз характеризує своєрідність їх взаємодії: «Основною турботою вчителя повинен стати завчасний відбір таких навчальних процедур, які дозволили б йому залучити учнів до навчального процесу:

- створення сприятливого для навчання емоційного клімату;

- розробки механізму спільного планування навчальної роботи;
- діагностики індивідуально-типологічних особливостей і потреб;
- формулювання цілей і уточнення завдань складових змісту навчання;
- планування і реалізації навчальної діяльності;
- констатації досягнутого рівня засвоєння і аналізу причин успіхів і невдач;
- діагностики потреб і вибору напрямків подальшої роботи [19, с.177].

Саме розвивальний ефект навчання і отримання якісної освіти пов'язані з реалізацією інтелектуального, емоційного і поведінкового компонентів педагогічного процесу на уроці.

В.Буряк результативність уроку пов'язує з цікавістю учнів. Під впливом інтересу розвивається інтелектуальна активність, удосконалюється пам'ять, мислення, увага стає стійкішою. Інтерес присутній на всіх етапах пізнання. «Завдяки йому розумова діяльність супроводжується переживанням, викликає в учнів стан емоційного підйому» [9, с.102]. Для підтримки пізнавального інтересу на уроці доцільно використовувати пізнавальні завдання, які вимагають творчого використання знань і приводять до «відкриття» нових знань, вироблення вміння самостійно пояснювати положення, що вивчаються, і явища, що спостерігаються. Пізнавальні завдання вимагають творчого розв'язання, використання раніше вивчених знань у нових пізнавальних ситуаціях. Особливе значення при їх постановці має емоційний настрій вчителя, його емоційний стан та форма, в якій вони пропонуються учням. «На жаль, інколи доводиться спостерігати, як цікаві за змістом завдання подаються вчителем безпристрасно, байдуже і тому не викликають в учнів інтересу. Це відбувається тоді, коли вчитель виявляється нездатним сформулювати проблемне завдання, його практичне значення та шляхи його розв'язання» [9, с.105]. Інтелектуальна напруга, цілеспрямованість, активність, пізнавальна самостійність, ініціатива і самодіяльність учнів

уможливлюють гармонізацію інтелекту і емоцій в навчальному процесі.

Під час підготовки до уроку важливо пам'ятати про те, що інтелектуально-емоційні засоби містяться в навчальному матеріалі, обсяг якого регламентований у навчальних програмах. При відборі навчальної інформації вчителів доцільно відійти від традиційного протиріччя між знаннями для відповіді і знаннями для інтелектуально-емоційного розвитку учнів.

Важливим засобом інтелектуально-емоційного розвитку особистості учня є його самоорганізація в процесі вивчення навчального матеріалу, обсяг якого регламентований в навчальних програмах.

Завдання вчителя полягає в тому, щоб відійти від простої трансляції навчальної інформації на уроці і забезпечити умови для роботи учнів зі змістом теми, що вивчається. Для вирішення цього завдання вчитель повинен сам чітко розуміти можливості змісту навчального матеріалу в самоорганізації учнів на уроці. При підготовці уроку необхідно виходити зі структурних елементів змісту предмета, що вивчається. Вони поєднують у собі такі елементи:

1. Суть змісту знання. СENS уроку полягає в розкритті сутності явищ, що вивчаються, фактів, подій, усвідомленні учнями логіки суперечливого пізнання, постійного поглиблення й ускладнення наукового знання і його проблематизації. Учитель, структуруючи навчальну інформацію на уроці, повинен не лише розкрити перед учнями сENS знань, що вивчаються, але і показати їх можливості в становленні творчої індивідуальності кожного учня, динаміку розвитку як знання, так і особи.

2. Зв'язок з цінностями. Зміст навчального предмета є системою цінностей, яка виявляється як у внутрішньому, так і в зовнішньому просторі особи, забезпечуючи умови для саморозвитку учня як духовної субстанції. Ціннісно-смысловий аспект змісту навчального матеріалу мобілізує особистісні ресурси учня (мотиви, інтереси, здібності, вміння), формує нові

особистісні якості. Учень чекає від навчання можливості реалізувати себе в суспільстві через набутті знання, вміння і навички, успішно виконувати соціальні ролі, робити осмислений вибір способів і напрямків життєдіяльності, набутти прогнозований йому соціальний статус. Завдання вчителя полягає в тому, щоб допомогти учням при опануванні знань усвідомити їх як цінність, спосіб саморозвитку і формування самодостатності, його гуманітарні сенси.

3. Зв'язок із стандартом. Зміст інформації, відібраної вчителем для уроку, повинен відповідати програмі і створювати таку структуру знань, яка відповідала б завданням гуманізації навчального процесу, актуалізувала б особистісні структури свідомості учнів.

4. Зв'язок з метою і процесом. Учитель, спираючись на природні задатки учнів, створює на уроці умови, в яких кожен учень може реалізувати себе в процесі продуктивної діяльності, розкрити свій природний потенціал відповідно до цінностей і інтересів суспільства. Важливо забезпечити оптимальне співвідношення між інформацією і процесом її отримання, між етичними нормами і інтелектуально-емоційним досвідом.

5. Зміст знань і творчість. При структуризації навчального матеріалу виокремити в ньому творчу основу і знання для переосмислення. Творчість – це роздуми над відомими знаннями, в результаті яких з'являється новий сенс знань, відкривається його «значення для себе», особиста цінність. Переосмислення сприяє процесу суб'єктизації, тобто не лише оцінці значущості знання для учня, але й усвідомленню самого себе його суб'єктом (І.Семенов, С.Степанов).

6. Зміст знань як контекст відкриття. Істина і знання нікому не даються в готовому вигляді, їх доводиться отримувати в активних формах. Учитель повинен структурувати навчальний матеріал так, щоб вони з'являлися на уроці у вигляді образу-варіанту, образу-питання, які розхитують уявлення-штампи, виступають інструментом наочних образів суперечностей, труднощів. Діалогічне пізнання починається з визнання безлічі істин, серед яких потрібно знайти ті, що

допомагають зрозуміти самого себе, усвідомити необхідність визнання й інших думок щодо певного питання. На уроці повинен мати місце елемент несподіванки. Він змушує учня швидко мислити, адекватно реагувати на зміну ситуації, моделювати об'єктивну реальність. Знання повинні бути підґрунтям для актуалізації особистісного сенсу, уявної апробації стереотипів розуміння, спростування колишніх стереотипів у виявлених суперечностях, реалізації знов надбаних сенсів.

7. Зміст знань як основа самоорганізації особи. Зміст навчального матеріалу містить у собі джерела і механізми розвитку особистості. Потрібно вміло використовувати при цьому внутрішні і зовнішні ресурси самоорганізації учнів.

Визначальними в розвитку особистості є внутрішні ресурси (особистісні структури свідомості: критичність, мотивування, рефлексія, колізійність, опосередкування, автономність тощо). Самоорганізація свідомості здійснюється процесами осмислення, переосмислення, особистісного пошуку.

Зовнішні дії – соціально організована і методично грамотна діяльність вчителя. Об'єктом діяльності вчителя стає не учень, а зміст навчального матеріалу, який має бути структуровано так, щоб стимулювати в учнів позитивні мотиви навчання, інтерес, креативність, рефлексійність, критичність.

При відборі навчальної інформації учитель повинен направити кожен елемент змісту теми, що вивчається, на самоорганізацію учня і використовувати можливості знань для його розвитку. Самі по собі знання поєднують у собі емоційно-ціннісний, критичний, рефлексійний, творчий і регулюючий компоненти. Зміст теми, що вивчається, об'єднує в собі різні структурні компоненти знання, які вчитель повинен уміти співвідносити з діяльністю особистісних структур свідомості учнів.

Структурні компоненти знання:

Емоційно-ціннісний компонент надає учням можливість для прояву емоційного ставлення до знань, усвідомлення цінностей і їх ухвалення. Він містить у собі

можливості через засвоєння навчального матеріалу розвивати душевність, уміння визначати самопочуття в будь-якій ситуації, керувати власними емоціями і емоційним станом інших.

Засоби презентації навчальної інформації на уроці: проблемна неоднозначність положень, що висуваються, демонстрація позитивних і негативних наслідків описуваних фактів і явищ, антитезисний виклад знань, емоційне забарвлення мови.

Критичний компонент визначає зміст інформації як передумову для осмислення фактів, що вивчаються, на предмет їх відповідності або невідповідності сучасним цінностям, виходячи з уявлень учня. Засоби презентації наукового знання: незавершеність і відкритість знань, їх нестійкість і нестабільність надання можливості доповнення логіки пізнання асоціативними й інтуїтивними відкриттями.

Компонент рефлексії орієнтує на моделювання ситуацій на уроці і їх розв'язання шляхом зіставлення та порівняння наукових і власних уявлень, вміння конструювати й утримувати образ свого «Я» в контексті події, що переживається, самостійність у прийнятті рішень і відповідальність за їх наслідки.

Засоби подання наукових знань: проблемні питання, проблемні ситуації, дискусії, установки на усвідомлення внутрішніх джерел, зв'язків, механізмів розвитку суті і сенсів явищ, що складають предмет вивчення.

Творчий компонент містить матеріал, що передбачає експертні оцінки і умови для перевodu учнів в позицію експертів, засади для конструювання емоційно-особистісного відношення до знань, що вивчаються.

Засоби подання наукових знань з огляду на те, що вивчається; бачення того, що вивчається в динаміці та розвитку; орієнтація не лише на кінцевий результат, але й на процес набуття і переживання знань; технологія, орієнтована на креативні дії вчителя й учнів.

Регулюючий компонент передбачає підбір змісту навчального матеріалу з орієнтацією на розвиток умінь і здібностей самоуправління і саморегуляції дій учнів.

Засоби подання наукових знань: знання, що містять суперечливі факти; явища, події, філософські аспекти навчального матеріалу.

Виокремленні структурні компоненти навчального знання містять у собі всі підстави для гармонізації інтелектуального і емоційного аспектів у навчанні і слугують умовою структуризації змісту уроку для формування засад самоорганізації.

Робота над змістом теми, що вивчається, передбачає три форми організації навчання на уроці: вступна інформація (повідомлення вчителя), обговорення засвоєної інформації (бесіда-дискусія), вивчення навчальних текстів і виконання пізнавальних завдань (самостійна робота учнів).

Форми організації навчальної роботи на уроці:

1. Вступна інформація містить у собі матеріал для роздуму і подальшого обговорення, обміну думками. Словесна інформація вчителя включає не лише навчальний текст, але й контекст як сенс, який вкладає вчитель і який відкриває для себе учень у процесі його сприйняття.

2. Структуризація повідомлення вчителя передбачає вміле використання способів подання навчальної інформації як засобу активізації смислотворчої діяльності учнів. Робота вчителя зі змістом теми уроку дозволить йому звернутися до парадоксу, переосмислення наукових знань, їх проблемності, суперечності, критичного підходу до матеріалу, що вивчається та становить предмет вивчення.

Все це дозволить не лише активізувати інтелектуальну діяльність учнів під час сприйняття повідомлення вчителя, але й стимулюватиме їхні позитивні емоції, позитивні мотиви учіння, які не залишать їх байдужими до матеріалу, що вивчається.

Бесіда-дискусія створює умови для оцінювання знань, налагодження стосунків у процесі обміну думками (критичності,

мотивування, самоствердження, самореалізації, самоактуалізації тощо). Все це формує емоційно-особистісне ставлення до матеріалу, що вивчається. Учні в ході бесіди-дискусії виступають в ролі експертів. У створених проблемних ситуаціях учні дістають можливість висловити власну точку зору, оцінити думку інших учасників, дати їм оцінку, опанувати прийоми критичного сприйняття навчальної інформації й уміння ведення дискусії.

3. Самостійна робота. Успіх уроку багато в чому визначається характером контакту вчителя і дітей, діалогічними формами обміну думками, етикою спілкування. Це вимога до уроку підтверджується думками самих учнів, висловленими в процесі виконання ними завдання дописати незавершені пропозиції. Наведемо результати виконання завдання. «Наш клас на цьому уроці зрозумів, що вчитися можна легко, радісно і цікаво, участь у дискусії з учителем допомогла переконатися в правильності власних думок, умінні довести свою точку зору її учасникам; ми розв'язували жартівливі й нежартівливі завдання, всім це подобалося, було цікаво і захоплювало всіх, ніхто не порушував дисципліну, не відволікався на сторонні справи; у формі дружніх шаржів намагалися передати свої емоції й емоційний стан, способи їх вираження, багато фантазували і сміялися, вперше пішли з уроку в піднесеному, хорошому настрої, з бажанням стати краще, змінитися». «Учитель мені дуже сподобався, оскільки я вперше замислився про значення взаєморозуміння між учителем і учнями; виявляється, є вчителі, які допускають і приймають думки учнів, у спорі намагаються відшукати істину, в спільному її пошуку вміють поважати думку учня; він був актором, підкорив нас своїм знанням справи і майстерністю; я побачив абсолютно нове ставлення до учнів, а не як до диких коней (вираз однієї з наших вчительок), тепер я точно знаю, які вчителі потрібні сьогодні школі».

Аналіз висловів учнів випускних класів, дозволяє говорити про необхідність контакту між учнями і вчителем під час уроку, вміння співчувати і співрозуміти один одного,

впливати на емоції, регулювати емоційний стан кожного учасника навчального процесу.

У житті учня урок займає важливе місце. Від самопочуття учня на уроці залежать його навчальні й особистісні досягнення, творчість і вияв індивідуальності. Самопочуття учня визначається оцінною діяльністю вчителя, характером його стосунків з учнями, позицією, яку педагог займає на уроці. Кожен педагог повинен піклуватися не лише про методику і технологію уроку, його методичне забезпечення, але психологічний клімат, де б кожен учень відчував себе комфортно, мав можливість свободи вибору шляхів і способів досягнення навчальних результатів, переживання ситуації успіху в навчальній праці.

4.6. Вчитель, його особистісна позиція в гармонізації інтелектуального й емоційного аспектів у навчанні

Помітність фігури вчителя у школі залежить не лише від знання ним свого предмета, якості його викладання, але і його особистості, багатства внутрішнього світу, професійної позиції в процесі навчання і спілкування з дітьми. К.Вентцель вважав завданням істинного вчителя допомогти «молодій душі дозріти і народитися для вільного самостійного життя». Цього завдання вчитель «не досягне ніякими уроками, а лише особистим вільним духовним спілкуванням, за якого вчитель і учень тісно зливаються воедино, в єдиному спільному і пристрасному пошуку істини, краси і добра» [10, с.90-93]. У цій взаємодії значущим є не лише знання предмета, техніка викладання, але й емоційний настрій вчителя, його здатність зрозуміти учня, стимулювати власним прикладом його потреби в особистісному зростанні, у збагаченні внутрішнього світу.

Особа вчителя, його образ і приклад для наслідування у всі часи розглядалися як важливі виховні і розвивальні засоби педагогічного процесу. Ще В.Татіщев, сподвижник Петра І, писав: «Учитель є людина, яка дітей читати і писати або іншим наукам і пізнанню корисних правил і життя людського навчає. І

для того він, яко один батько їм, спільний замість багатьох батьків. Повинен вчитель бути розсудливий, покірливий, тверезий, не пияк, не розпусник, не крадливий, не брехливий, від всякого зла і непристойних, паче ж немовлям спокушених вчинків віддалений, щоб своїм добрим і чесним житієм був їм зразок» [3, с.84].

На стосунки вчителя з учнями вказував і М.Ломоносов, який радив з учнями «вчиняти ні гордо, ні фамільярно. Перше веде до ... ненависті, друге – презирства. Помірність не дає місця ні тому, ні іншому» [24, с.513-515]. Успіх учіння, на його думку, визначається не лише словами, але вчинками, добрим взірцем вчителя... Спогади учнів і колег малюють образ І.Анненського як образ учителя, не схожого на звичайних вчителів, – вишуканого, по-світськи люб'язного у поводженні із старшими і молодшими, по-європейськи коректного, дотепного. Викладач Царськосельської гімназії П.Мітрофанов писав: «...і учні, і ми, викладачі, любили, цінували і шанували його за те, що він зумів надихнути нас любов'ю до нашої справи і давав нам повний простір у вияві наших сил і здібностей. Інокентій Федорович не наказував, а просив і радив, і такою була його привабливість – чарівність розумної людини, досвідченого педагога, що слухали і слухалися всі не лише з увагою, але і з натхненням» [30, с.64]. Сильною стороною його особистості було те, що він усвідомлював необхідність посилення в навчанні емоційно-естетичного елементу, жалкував про те, що «в інтелігентних суспільствах вражаюче слабо розвинене естетичне» [30, с.66]. Емоційно-естетичний розвиток він тісно пов'язував із розвитком «логічного мислення і фантазії» учнів. Визнаючи роль емоцій в естетичному розвитку дитини, І.Анненський радив наповнювати дитячу душу естетичними враженнями і використовувати засоби для свідомої насолоди мистецтвом. На його думку, у процесі навчання важливе місце слід відводити природній формі викладу думок школяра, того, що він сам відчував, спостерігав. «Такі розповіді, – вважав педагог, – незамінні для дитячої мови: вони пов'язують мову зі світом понять і уявлень, з душею людини, а

не з чужою мовою, не з формою. У розповіді на «живу тему з'являється природний спосіб вираження, ширі відчуття викликають кращі і вдаліші слова, своя думка шукає своїх форм» [37, с.36]. Логічності думки, культури мови, міцності знань, на його думку, можна досягти лише через емоції, відчуття дитини, красу матеріалу, що вивчається. У гармонії інтелектуального й емоційно-естетичного він бачив успішність розвитку і освіти юнацтва. Проблема особистого прикладу, духовно-емоційного образу вчителя актуальна сьогодні як ніколи. Останнім часом можна говорити про негативні наслідки деформації свідомості, зниження в деяких вчителів рівня їхнього професіоналізму, емоційно-етичної надійності і бажання вести педагогічну справу відповідно до вимог часу. «Ідеали професії втрачено. Значна частина учительства перетворилася на урокодавців, уникаючи постійного духовного спілкування з дитиною», – пише відомий педагог Є.Захарченко [14, с.61]. Учителеві важливо пам'ятати про те, що в умовах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, збагачуючись спілкуванням зі світом емоцій, відчуттів і фантазій учнів, учитель збагачується сам, удосконалює свій емоційно-етичний склад, підвищує силу своєї особистої привабливості та впливу на вихованців.

Професійна позиція вчителя виявляється в культурі відчуттів, думок, слів, вчинків, мовних і поведінкових зразках. Учні приймають те, що їм дають. Будь-який комунікативний акт складає підвалини спільної діяльності вчителя й учнів, які містять в собі фізичну, емоційну, інтелектуальну складові. У процесі педагогічної взаємодії, співпраці і співтворчості особливо значущим є емоційно-інтелектуальне спілкування вчителя з учнями, їхні співчуття, співроздуми, спільні дії в освітньому процесі.

Становлення професійної позиції і ціннісних орієнтацій вчителя відбувається в діяльності. Через діяльність і спілкування вчитель оцінює і враховує характер педагогічної ситуації, суб'єктивні і об'єктивні можливості і на підставі особистих мотивів і особистого сенсу оцінює свої дії і вчинки.

Характер професійної позиції, ціннісні орієнтації вчителя залежать від рівня його професіоналізму, змісту педагогічної праці, стосунків, що виникають у навчальному процесі між його учасниками.

У гармонізації інтелектуального й емоційного чинників навчання велику роль відіграє слово вчителя. Підтвердження тому знаходиться в таких постулатах:

- «той, хто говорить, створює співбесідника» – з використанням емоційно-забарвленого слова вчитель створює емоційно-психологічний клімат, формує особистість учня;
- «в діалозі народжується істина» (учням не пропонуються готові знання, вони залучаються до пошуку істини через діалог, дискусію, в колективному розумовому процесі доходять певних висновків);
- «у мовленні вдосконалюється вся людина» (за допомогою слова, стилю мови, її виразності збагачується особистість учня, змінюється стиль і спосіб його життя).

Емоційний стан, що позитивно впливає на навчальні досягнення учнів, можливий лише на основі взаємодії, співпраці, гармонізуючого діалогу на навчальних заняттях. На це вказують під час опитування самі учні.

Учні пишуть про те, що «вчитель заряджає позитивною енергією і надає впевненості в успіху», «посмішка вчителя і його гарний настрій викликають позитивні емоції і спонукають нас на навчальну роботу», «у нашої вчительки чудова посмішка, що налаштовує до спілкування», «позитивні емоції вчителя стимулюють і нашу емоційну налаштованість на спільну роботу».

Позитивну оцінку учні дають навчальним заняттям, на яких учитель виявляє високий або достатній рівень емоційної культури. Наводимо відповіді на питання анкети: «Урок захоплює, коли вчителя приємно слухати», «на урок хочеться йти, коли вчитель уміє вислухати, зрозуміти емоційний стан учня», «інколи на серці твориться щось незрозуміле, а прийдеш

на урок, відчуєш, що вчителеві не байдужий твій настрій, і все проходить».

Аналіз результатів опитування показує, що учні цінують у вчителі почуття гумору, вміння підняти настрій, прийти на допомогу, швидко орієнтуватися в емоційних ситуаціях. Емоційність і чарівність учителя стає засобом управління навчальним процесом. Учні високо цінують у вчителеві здатність до спілкування: «спілкування на уроці створює умови для успішної навчальної роботи», «вміння вибрати потрібне слово, забезпечення здорового емоційного настрою допомагає відчувати свою самодостатність, впевненість в своїх силах», «добре, коли вчитель спілкується з учнем на рівних».

Слово вчителя допомагає гармонізувати інтелектуальний і емоційний аспекти в навчанні. Інтелектуальний аспект в навчанні пов'язують із багатством думок, освіченістю, компетентністю вчителя, його здатністю аргументувати, міркувати, доводити, знаходити правильні розв'язання пізнавальних завдань. Емоційні засади пов'язані з емоційністю і виразністю слова вчителя, красою звучання мови, тембру і тону, різноманітністю інтонації.

У числі емоційних засобів навчання важливу роль відіграє образ учителя, його духовний і душевний світ, вміння впливати на емоції і відчуття своїх учнів. За Л.Толстим, вчитель, що поєднує любов до справи й учнів, – досконалий вчитель.

Прикладом і дієвим засобом впливу на душі і емоційний світ учнів М.Сперанський вважав особу вчителя, його емоційно-духовний облік і сам намагався наслідувати цей облік у своїй практичній діяльності. Він зміг «піднятися до духовного світу» своїх вихованців, тонко відчувати їхній духовний світ і проникнути в нього. Вибираючи прийоми педагогічного впливу, він наслідував поради Ф.Фенелона, який рекомендував: «Знаходьте всі засоби, щоб зробити для виховання приємним все, що ви від нього вимагаєте. Не наводьте на себе, без крайньої потреби, грозний і суворий вигляд, який змушує дитя трепетати, – ви не зробите його більш розсудливим» [4, с.398].

М.Сперанського вирізняло почуття прихильності до своїх учнів. У практичній роботі він прагнув своєчасно прийти на допомогу учневі, полегшити навчальний процес, зробити його приємним і захоплюючим.

Він був глибоко впевнений в тому, що без постійного духовного спілкування вчителя й учня, взаємного проникнення у світ думок, почуттів і інтересів, без душевної чуйності, співчуття до чужих радощів і жалю не можна досягти успіху в навчальній роботі. Особистий взірць гідної поведінки, щирість у спілкуванні, душевна простота розкривають серця учнів, налаштовують їхню на позитивний емоційний настрій, активізують їх розумову діяльність. Навчання М.Сперанський розглядав як частину багатого духовного життя, яке сприяє збагаченню розуму не тупим механічним заучуванням, а роздумами і спостереженнями. При цьому він надавав великого значення захоплюючій формі навчання. Реалізуючи навчання, вчитель повинен впливати не лише емоційно забарвленим словом, але й голосом, обличчям, інтонацією і жестом. М.Сперанський вважав, що вчитель з учнем повинен говорити «мовою руху і погляду» так, щоб будь-яка думка доходила до всіх учнів разом і до кожного окремо, спрямовуючи по черзі на обличчя присутніх погляд, «щоб здавалося, що він саме йому і говорить».

Результативність діяльності вчителя він вбачав у гармонії духовного і етичного, інтелектуального й емоційного. Справжнього педагога повинно вирізняти:

- глибоке знання предмета, вміння привабити учнів своїми пізнаннями і професійною досконалістю;
- високий рівень загальної культури і ерудиції;
- вміння керувати пізнавальною діяльністю учнів, пробуджувати в них позитивні емоції і самостійні пізнавальні інтереси;
- тонка спостережливість, що дозволяє розуміти особистість учня, його емоційний стан, здатність проникати у внутрішній світ школяра, адекватно сприймаючи його психологію;

- вміння встановлювати доброзичливі взаємини з учнями, враховуючи їхні вікові особливості;
- здатність ясно і чітко висловлювати свої думки, переконання, виражати емоції, демонструвати особисту захопленість і професійну майстерність;
- вміння знаходити найбільш сильні емоційні засоби впливу на учня, віддаючи перевагу «коротким і поблажливим заходам» [4].

Навчити учня співпереживати іншим людям, бути чуйним до чужого горя, нещастя, вміти радіти успіхам іншого може лише той учитель, який сам усвідомив суть людської мудрості: «вмій берегти хворе серце, не заподіюй вихованцеві нового горя, не торкайся до ран його душі». В умінні бачити і почувати дитячу душу полягає основа педагогічної майстерності. Вчителеві важливо володіти мистецтвом розуміння руху дитячого серця, берегти почуття дітей. «Навчати дітей відчувати – це значить, перш за все, передавати їм свою емоційно-етичну культуру. Культура відчуттів неможлива без глибокого розуміння душевного стану людини» [40, с.200].

У всі часи особистісний потенціал вчителя розглядався як найважливіше джерело змісту освіти. Є.Льїн відзначав: «Якщо вихователю не пройде тяжкий шлях душевних тривог, то з якого матеріалу він будуватиме свої уроки?..». Успішність навчання визначається тим, наскільки вчитель уміє користуватися гумором, інтелектом, харизмою. Особистість, індивідуальність педагога є важливим інструментом виховного і розвивального впливу, оскільки через них досвід набуває емоційно-ціннісної і наочно-дієвої форми, активізуючи і стимулюючи процес засвоєння учнями програмного матеріалу.

Важливим у діяльності вчителя є те, наскільки він розуміє суть і зміст освітніх стандартів, не обмежуючись лише знаннями, вміннями, навиками і способами пізнавальної діяльності, але розуміючи роль і значущість спілкування, чіткості і яскравості мови, емоційного настрою, що визначає

багатство емоційно-ціннісного досвіду учнів і якість освітнього процесу. Для цього майбутньому педагогові необхідно:

- бути наділеним високою ерудицією і широким кругозором;
- уміти ясно і доступно викладати програмний матеріал;
- підтверджувати теоретичні положення яскравими прикладами і фактами з практики;
- уміти ставити питання так, щоб учні могли бачити і усвідомлювати багатогранність інформації, що вивчається, і підходити до її розгляду з різних сторін;
- уміти уважно слухати;
- мати почуття гумору і бути наділеним комунікативною культурою;
- запалювати своїм оптимізмом учнів;
- уміти вчасно підбадьорити і підтримати учнів;
- бути об'єктивним в оцінці їхніх навчальних досягнень, уміти бачити перспективу їхнього зростання і стимулювати успіх кожного учня;
- бути терплячим і витриманим, вірити в сили і можливості учнів.

Саме ці характеристики виступають важливими показниками емоційно-інтелектуальної культури вчителя, без достатнього і високого рівня вияву якої неможливий позитивний результат в отриманні школярем якісної освіти.

Емоційність навчання виражається у формі причетності як продовження «Я» педагога.

Тут домінують стосунки особистої причетності, розуміння. Налагодження в навчальному процесі стосунків з учнями вимагає від учителя витримки, такту, почуття міри, гумору, позитивної емоційної напруженості як важливих характеристик його творчої індивідуальності. Саме стосунки «викладання-учіння» передбачають високий рівень емоційної культури сторін, що спілкуються.

К.Роджерс був глибоко переконаний в тому, що впродовж всього навчального процесу вчитель повинен:

- 1) демонструвати учням свою повну довіру до них;

- 2) виходити з того, що в них є внутрішня мотивація до навчання;
- 3) бути для учнів джерелом набуття різного досвіду, який можна використовувати у вирішенні шкільних проблем;
- 4) розвивати в собі здатність відчувати емоційний настрій класу і приймати його;
- 5) бути активним учасником групової взаємодії, відкрито виражати в групі свої почуття;
- 6) прагнути досягнення емпатії, що дозволяє розуміти почуття і переживання кожного школяра;
- 7) добре знати самого себе [7, с.328-329].

Саме ці дії вчителя спонукають учнів до рефлексії після того, як наочний зміст пізнавальної діяльності виявлено.

Аналіз шкільної практики підтверджує висновки вчених про те, що перебудова методики роботи вчителя – це не система процедур, способів і засобів його діяльності, а перетворення вчителем самого себе, своїх поглядів і переконань, установок на власні дії і педагогічні рішення. Ще Л.Толстой вважав, що «будь-хто, хто навчав дітей, ймовірно помічав, що, чим гірше сам учитель знає предмет, якому він навчає, чим менше він його любить, тим більш потрібна йому суворість і примушення; навпаки, чим більше вчитель знає і любить предмет, тим більш природне і вільне його викладання» [43, с.361].

Важливо кожному педагогові не лише постійно удосконалювати методику і технологію своєї праці, але постійно працювати над собою, удосконалюючи професіоналізм і майстерність, індивідуальність власної особистості. Педагогу необхідна перш за все висока вимогливість до самого себе, власних дій і вчинків. Якщо учень не засвоїв навчальний матеріал, не має бажання йти на урок, не прагне виконувати педагогічні вимоги, то вчитель повинен шукати недоліки в собі. Важливо спрямовувати зусилля на аналіз атмосфери уроку, способи впливу, зміну характеру стосунків з учнями, на вивчення того, наскільки учні «добровільно відкриті педагогічним діям». Він повинен уміти наповнювати урок радістю пізнання, використовувати пізнавальний гумор,

урізнювати дидактичні прийоми: міні-уроки, діалоги, дискусії, дидактичні ігри, моделювання проблемних і рольових ситуацій. застосування цих дидактичних засобів знижує тривожність учнів на уроках.

Гармонізація інтелектуального й емоційного аспектів у навчанні можлива при правильному ставленні вчителя до самого себе, своїх можливостей. Об'єктивна оцінка самого себе дозволяє йому бути впевненим в собі без зайвих переживань і сумнівів, бути самокритичним без невпевненості. Учитель повинен об'єктивно сприймати педагогічну дійсність, що дозволить йому уникати конфліктів у педагогічному колективі, зняти розбіжність між самооцінкою своїх дій і оцінками колег та учнів.

А.Макаренко важливу роль відводив позиції вчителя. Позицію вчителя він розглядав як позицію щасливої людини. Педагогічна позиція має бути оптимістичною і пронизувати весь навчальний процес. «Я був веселим або розгніваним, – писав він, – танцював, грав на сцені, і це переконувало їх, що я правильна людина і мене треба наслідувати» [26, с.454]. Ця позиція, на його думку, не вимагає від учителя надлюдських зусиль, бо щастя – це, перш за все, впевненість в тому, що ти живеш і дієш правильно, що за тобою не стоїть ні підлість, ні хитрість, ні інша погань.

Професійне зростання вчителя є першоосновою його педагогічного успіху. І в цьому процесі не останнє місце займає самопочуття вчителя. Нормальне робоче самопочуття на уроці важке робить легким, питання звучать цікаво, слова вчителя – переконливі, переходить від одного етапу до іншого продумані і взаємопов'язаними. Хоча вчитель під час навчального процесу напружений, але ця напруга не стомлює, а приносить задоволення і радість від того, що він робить, і тим, для кого і з ким він організовує пізнавальний процес.

Підготовка вчителя до уроку є не просто умовою хорошого самопочуття, а його першоосновою. У цьому велику роль відіграє професійне самовиховання. Успіхи в діяльності, радість і насолода від її результатів залежать від характеру

роботи вчителя над собою. Як тільки він припиняє самовдосконалення, самоорганізація емоцій перетворюється на імітацію професійного самопочуття вчителя.

У навчанні особливу роль відіграють психологічна установка і емоційний настрій. Психологічна установка на успіх створюється тим, що під час підготовки до уроку вчитель прогнозує весь хід навчального процесу, формулює мету і завдання, повторює логіку дій, прийоми активізації учнів, форми стимулювання, заохочення до роботи і контролю. Саме психологічна установка дозволяє вчителеві швидко перебудувати логіку викладу матеріалу, способи розв'язання завдань, якщо виникають непередбачені ситуації.

Емоційний настрій – це активізація почуттів, обумовлених змістом навчального матеріалу. Вчитель повинен чітко, перш за все, сам усвідомити емоційну канву, характер матеріалу, що вивчається. Відповідно до емоційного змісту теми, що вивчається, необхідно вибрати емоційні образи і засоби, емоційно забарвлені слова. Якщо вчитель не встигне емоційно налаштуватися на навчальний процес, то звичні слова не пробудять в учнів потрібного емоційного стану, не викличуть у відповідь позитивних емоцій. Навчання в цьому випадку буде лише формальною передачею навчальної інформації. Гармонізація інтелекту і емоцій в навчальному процесі передбачає можливість вчителя доторкнутися до розуму і сердець учнів під час вивчення програмного матеріалу.

РОЗДІЛ V

З ДОСВІДУ РОБОТИ ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЄДНОСТІ ТА ВЗАЄМОДІЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО Й ЕМОЦІЙНОГО ЧИННИКІВ У ПІДВИЩЕННІ ЯКОСТІ НАВЧАННЯ УЧНІВ

5.1. Технології гармонізації інтелектуального й емоційного в навчальному процесі

У процесі роботи педагогічного колективу створена та впроваджена система гармонізації емоційного й інтелектуального чинників навчального процесу як одного із засобів забезпечення якості знань учнів. Головна методологічна ідея, що лежить в основі створеної системи, – це орієнтація навчання на інтелектуально-емоційну діяльність, яка заснована на взаємодії, співпраці, співтворчості вчителя й учнів, направлена на творче вирішення навчально-пізнавальних завдань.

Методичною службою школи розроблена гнучка технологія конструювання і модернізації модульно-блокового принципу побудови навчальної інформації, відбору змісту для всіх блоків матеріалу зі всіх предметів, що забезпечує високу якість інтелектуальної діяльності та позитивно-емоційного настрою учнів на опанування навчальних програм. Переважання позитивно-емоційного настрою служить дієвим засобом активізації зусиль навчальних завдань для учнів при вирішенні і досягненні прогнозованих результатів у навчальній роботі. Позитивні емоції стимулюють рефлексію результатів навчальної діяльності щодо досягнення поставлених цілей. Гармонія інтелектуальних дій і емоцій учнів надає благотворний вплив на розвиток пізнавальної мотивації і закріплення позитивного ставлення їх до навчання.

Успішне вирішення завдань що стосуються якісної освіти школярів за допомогою гармонізації інтелектуального й емоційного чинників у навчальному процесі, визначається

ступенем готовності вчителя-практика, рівнем його професіоналізму. Практика показує, що далеко не кожен випускник вищої педагогічної школи психологічно і методично готовий до виконання і успішного вирішення цього напрямку педагогічної діяльності. Тому в шкільній практиці акцент методичної роботи був направлений на вдосконалення рівня готовності вчителів-предметників і класних керівників щодо гармонізації інтелектуального і емоційного чинників у навчально-виховному процесі.

Перманентність процесу методичного навчання вдосконалює як інтелект, так і емоційні параметри особи вчителя, сприяє формуванню його емоційної і поведінкової гнучкості, адаптації до постійно змінних педагогічних ситуацій, розвитку потреби в постійній модернізації дидактичних технологій, схильності до інновацій. Систематичне методичне навчання розвиває в учителя-практика емоційну стійкість, об'єктивну самооцінку власних дій і вчинків, упевненість у правильності прийнятих педагогічних рішень. Все це підсилює стресостійкість, підвищує працездатність, знімає стомлюваність, запобігаючи тим самим професійному занепаду вчителя.

Методичне навчання повинне проводитися в різноманітних формах, що запобігає виникненню прихованого протистояння, внутрішніх упереджень учителів, допомагає уникнути стереотипізації їхнього мислення.

Програма методичного навчання повинна відрізнятися комплексністю, об'єднувати в собі теоретичні заняття і практичні процедури, направлені на вирішення конкретних ситуацій, що постійно виникають у шкільній практиці. Заняття повинні будуватися на активних формах і методах: аналіз педагогічних ситуацій, ділових і рольових ігор, дискусіях і творчих діалогах, диспутах, мозковому штурмі, обміні досвідом. Планові заняття повинні поєднуватися із самоосвітою вчителя. Кожен педагог складає індивідуальний план самоосвіти, враховуючи при цьому свої потреби, індивідуальні можливості та здібності, досвід педагогічної діяльності. Вдосконалення методичної підготовки вчителя передбачає посилення

цілеспрямованої роботи щодо соціально-психологічного розвитку. Не можна не погодитися з І.Ільїним, який жалкував за тим, що людям не завжди вистачало ні сил, ні часу «на спокійну і зосереджену культуру, на вирощення і творче оформлення нашої природної обдарованості» [17].

Удосконалення емоційної та інтелектуальної культури учителя можливе шляхом використання різних технологій.

Першу групу представляють ігрові технології, які за допомогою ігор-драматизацій, педагогічних і психологічних замальовок, діалогів, дискусій, диспутів розширюють теоретичний багаж учителя і закріплюють практичні вміння і навички.

Друга група технологій дозволяє реалізувати емоційно-інтелектуальні можливості вчителя як суб'єкта освітнього процесу. До цієї групи відносять: тренінг емоційної стійкості, тренінг особистого зростання, імітаційно-ігрові тренінги, ділові і рольові тренінги, кейс-стаді-технології, які розвивають творчі здібності, нестандартність дій у практичних ситуаціях.

До третьої групи технологій відносяться технології проблемного навчання: моделювання і програвання професійних ситуацій, тренінги самоактуалізації, розробка і захист творчих проєктів, мозковий штурм, конкурси, творчі роботи. Результатом цих технологій є високий рівень професіоналізму вчителя і його готовність діяти і приймати грамотні педагогічні рішення в різноманітних ситуаціях шкільного життя, відповідати за їх наслідки.

Гармонізація інтелектуального й емоційного аспектів навчального процесу забезпечується використанням різноманітних типів уроків, особливо нестандартних. Серед них широкого застосування у шкільній практиці здобули уроки-інтерв'ю, уроки-роздуми, уроки-дискусії, уроки-діалоги, на яких увага учнів зосереджується не тільки на вмінні висловити свою точку зору, аргументовано захистити її, але й на вміннях «слухати і чути» співрозмовника, поважати його думку, володіти собою у конфліктних ситуаціях. Розмаїття типів уроків сприяє розвитку в учнів потреби і бажання активно впливати

на свій емоційний стан у ході уроку, на стабілізацію міжособистісних відносин між учителем і учнями, закріпленню прийомів і способів емоційної регуляції їхньої діяльності, формуванню емоційної культури.

Особливу роль відіграє робота вчителя щодо гармонізації інтелектуального та емоційного аспектів у навчальному процесі з учнями початкової школи.

5.2. Структурування планів уроків із предметів шкільного циклу

Урок як основна форма організації навчального процесу характеризується інтелектуально-емоційним полем, на якому можна творчо мислити й діяти, приймати обдумані рішення, спілкуватися й вести переговори, а не тільки боротися. На уроці вчитель повинен досягати оригінальності й творчої конструкції думок і дій учнів. Коли на уроці створюються умови, за яких учні змушені самостійно думати, здобувати нові знання, а не просто отримувати інформацію вчителя, то у них з'являється зацікавленість у процесі навчання. Повага до учня, його підтримка вчителем у навчальній роботі створюють у дитини відчуття благополуччя і відчуття власної гідності. Якщо урок залучає лише розум та ігнорує емоції й особистісні інтереси, то він нічого не значить у розвитку особистості учня. Завдання уроку полягає в тому, щоб об'єднати логічне і інтуїтивне, інтелект і емоції, поняття і переживання, ідею і смисл. Лише в цьому випадку можна говорити про творче навчання.

Наведемо приклади методичних розробок учителів з різних предметів із урахуванням ролі інтелектуального й емоційного чинників в організації навчального процесу.

План уроку праці

Тема: «Виготовлення листівки в техніці витинанки у формі Великодньої писанки з обереговою символікою».

Мета: розширити і поглибити уявлення дітей про історію походження мистецтва витинанки та писанки, народної символіки; формувати усвідомлене ставлення до свят та традицій і обрядів свого народу; розвивати почуття кольору, виховувати інтерес до декоративно-прикладного мистецтва, бажання власними руками творити прекрасне, зацікавленість у пізнанні культури нашого народу.

Композиційне завдання. Силуетне вдосконалення зображення, чіткий візерунок, дзеркальна симетрія. Розвивати інтерес до естетичних цінностей народного мистецтва. Розвивати інтерес до світу народної фантазії, народного світобачення (багатство орнаментального мислення).

Тип уроку: урок формування вмінь та навичок.

Матеріали: книга «Витинанки» (В.М.Мельник, С.К.Трач), книга «Україно, мене моя!» (О.Шевченко), таблиці з обереговою символікою у писанкарстві, кольорові ілюстрації, зразки витинанок, кольоровий папір, ножиці, клей.

Техніка: Витинанка.

Хід уроку

I. Активізація уваги учнів.

Об'єднавшись у групи, діти працювали у бібліотеці, знайомились із допоміжною літературою, готували зразки орнаментів.

– Яке з найвеличніших християнських свят року ви знаєте?

II. Оголошення теми та завдань уроку.

III. Вивчення нового матеріалу.

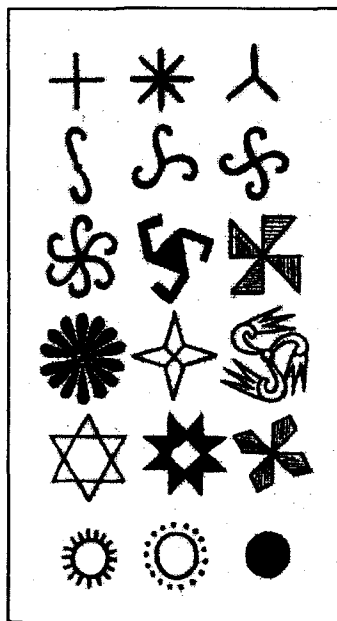
Вступне слово вчителя.

Ажурні витинанки («витинати» від слова «вирізати») відомі ще з V до н.е. Це були вироби зі шкіри та хутра. Перші паперові прикраси, які можна вважати аналогами традиційних витинанок в Україні, виникли в Китаї і пов'язані з винаходом там паперу. Наприкінці XVI ст. у Німеччині витинанки використовували для оздоблення книг. У XVIII-XIX ст. вони поширилися у Франції, Португалії, Данії, Швеції, Швейцарії, Литві, Польщі, Росії, Україні та ін. У країнах Західної Європи витинанки були здебільшого сюжетно-розповідними і

уподібнювалися до графіки: складні багатофігурні, дзеркально-симетричні композиції вміщувалися на одному аркуші паперу.

Шкурні паперові прикраси слов'янських народів мали декоративне спрямування і здебільшого були орієнтовані на традиційні народні мотиви орнаменту.

У середині XIX ст. в українських селах народними паперовими прикрасами селяни оздоблювали хати. Великим поштовхом до розвитку витинанок був перехід від хат-курянок до чистих хат із світлицями. Виготовляли витинанки перед Новим роком або навесні, коли, за звичаєм, білили стіни й поновлювали внутрішнє оздоблення хат. На Придністров'ї це була ажурна паперова стрічка (лиштва), яку розміщували на поличках, над вікнами хат. На Поділлі та Прикарпатті аналогічні паперові прикраси називали «фіранки». Пізніше виникли паперові рушники, рамочки, серветки тощо.

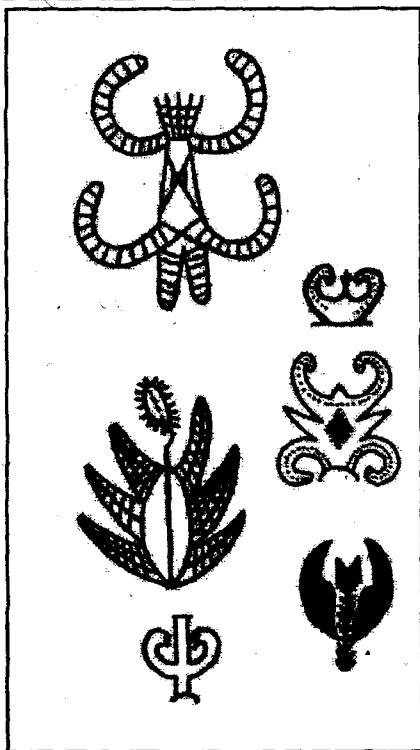
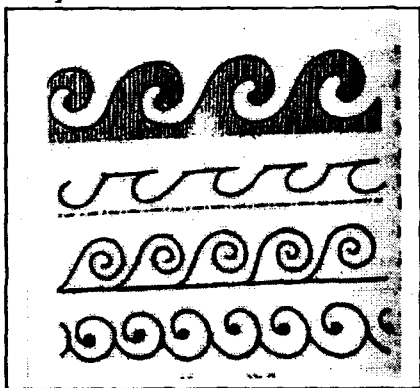
І тепер перед Новим роком у школах, дитячих садках, вітринах магазинів можна побачити новорічні витинанки. За останній час художники створили новий жанр витинанок: сувеніри у формі листівок, буклетів, екслібрисів, сюжетних композицій.

Повідомлення учнів про результати роботи в бібліотеці.

Виступ І групи

За українською традицією Великдень – найбільше свято року. Дивні, чудові, прекрасні, чарівні, надзвичайні. Саме так висловлюються люди, коли бачать наші весняно-великодні писанки. Тому не дивно, що вони сприймаються як символ України.

Одним із найрозповсюдженіших елементів у писанковому орнаменті є зображення Сонця у вигляді різних солярних знаків.

Культ Сонця у наших пращурів був чи не найголовнішим. Опісля довгої зими на повернення красного Сонечка чекав увесь народ. Сонце урочисто зустрічали, на його честь співали пісні, водили хороводи. Цей день наші предки називали Великим Днем, або Великоднем.

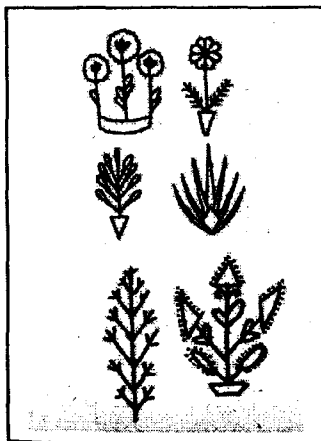
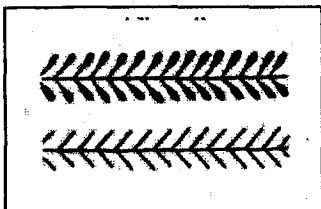
Люди раділи Богу Сонця – Ярилові й догоджали йому, аби він не образився. Молодь на честь Великодня, весняних змін у Природі, відродження життя катала по землі розписані яйця – писанки. Бога Сонця улещували зображенням на писанках безліччю його символічних «портретів». Це були різноманітні хрестики й зірочки різної величини, жовті й червоні плямочки.

Ще одним розповсюдженим елементом українських писанок є хвилястий орнамент, відомий під назвою «меандр».

На писанках східної, центральної і

більшості районів західної України він зображується крупними хвилями і називається «безконечником». Меандр разом із знаками заклинання Бога Сонця домінує і на писанках Гуцульщини. Але тут, як і всі інші елементи орнаменту гуцульських писанок, він має значно менші розміри, через що сприймається як мереживо. Про дуже давнє походження українського меандра свідчать численні археологічні знахідки. Зокрема, більшість керамічного посуду з часів трипільської культури прикрашена різноманітними формами хвиль – знаками заклинання Богині води – Дани.

Тепер поглянемо на зображення нашої прадавної Великої Богині, або Богині Берегині. Її культ завжди був пов'язаний із культом життєдайної Матері-Землі, що

прославлялася як джерело народження всього живого. Спочатку Богиню Берегиню зображували у вигляді перехрещених подвійних рисок. Вони і зараз часто зустрічаються у вишивках та писанках східного і західного Поділля, Гуцульщини. Писанкарки цей елемент орнаменту називають «черепашками». Серед багатьох його варіантів є й такий, де «черепашки» на кінчиках рисок мають надломи, що нагадують руки.

Виступ II групи.

На всіх етнічних теренах України в писанкових орнаментах дуже часто зустрічається зображення сосонки – яскраво-зеленої травички, що однією з перших прокидається на піщаних ґрунтах опісля зими і плететься, неначе змійка,

сповіщаючи про весняне пробудження землі. І ця деталь з'явилася у писанкарстві не випадково. Символічний знак

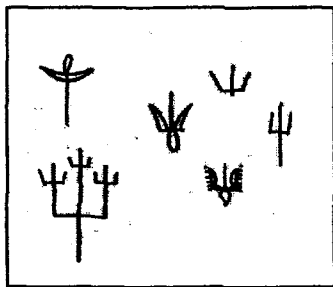
Небесного Змія зображався на писанках і рушниках, а на Великдень сосонкою обкладалися писанки.

В українських писанках сосонка, як правило, комбінується з іншими орнаментами.

На писанках, рушниках, килимах одним із найрозповсюдженіших елементів завжди було і є «Дерево Життя».

Култ його також походить з прадавніх часів, адже дерево – це диво з див: восени воно помирає, а навесні оживає. І тому навколо прикрашеного дерева водили гагілки-веснянки, на дереві вішали дівчата купальські віночки. Спонукало поклонятися дереву ще й інше – турбота про рід. Коли навесні на верхівці гілки з бруньок з'являлися три нові пагони, люди сприймали їх як триєдиний символ продовження роду (батько – мати – дитина). І досі в Україні на традиційних народних весіллях можна побачити «весільне деревце», яке молодий приносить до новоствореної сім'ї. А «весільне гільце» майже обов'язково запікається у коровай і прикрашається пташками з тіста.

В українських орнаментах «Дерево Життя» якнайчастіше, зображувалося дуже реалістично. Неперевершеної краси деревця вишивалися на величезних рушниках Київщини і Полтавщини. А на писанках деревця поступово набули лаконічної форми загальновідомих нині «вазонів», «трьох листків».

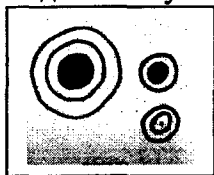

Разом з тим ще в давні часи почало панувати абстраговане зображення «Дерева Життя» – «тризуб», що згодом став гербом України.

За останнє десятиліття вдалося розшифрувати ще один дуже розповсюджений у писанкарстві і в гончарстві малюнок, який по всій Україні має практично одну назву: «Волове око» – у східних та центральних регіонах, «Волове

очко» – на Гуцульщині. Найімовірніше, це знак заклинання Бога Велеса, який, за віруваннями українців-русинів охороняв усе живе в лісах і на луках.

Вчитель: Як бачимо, писанки сприймалися як джерела потужного магічного впливу на подальший перебіг життя людей. Такі уявлення зумовили побожне ставлення до писанок.

Навіть шкаралупки ніколи не викидалися: їх вішали на покуті під іконами, урочисто закопували під поріг хати, клали разом з однією чи двома цілими писанками на причілок, у стайні до наступної весни, а під час оранки – в першу ріллю. Зміни у

традиційних розписах вважалися гріховними. І зараз абсолютна більшість писанкарок намагається якнайточніше відтворити саме ті орнаменти, які колись, ще в дитинстві, були передані їм бабусями. Ось чому писанки, пройшовши тисячолітній шлях, зберегли свій майже первісний вигляд. Уклонімося писанкаркам за дотримання традицій та за майстерність!

IV. Практичне засвоєння знань.

Учні знайомляться з технологією виготовлення витинанки.

А тепер погляньмо, які витинанки з обереговою символікою до Великодніх свят можна ажурно вирізати ножицями або ножом з білого чи кольорового паперу. При виготовленні майже всіх видів паперових витинанок чільне місце належить ножицям. Кінчиками ножиць витинають по краях, а широким розворотом боків роблять великі надрізи, відповідно повертаючи і прокручуючи в руках складений аркуш паперу.

Техніка вирізання ножом сягає давніх часів, ніж був єдиним інструментом для виконання витинанок зі шкіри. І сьогодні він успішно конкурує з ножицями, якими витинають лише ажурні візерунки з паперу.

Технологія витинанок.

За технологічними та художніми особливостями витинанки поділяються на:

- ажурні (зображення міститься у прорізах);
- силуети (зображення виступає силуетом); одинарні (виготовлення з одного аркуша);
- складні (аплікаційні, з кількох аркушів паперу, і тому завжди багатоколіорові).

Залежно від прийомів виготовлення витинанки бувають накладними (накладені одна на одну «гіркою»), та складеними – це великомасштабні твори, зображення яких утворені з окремих елементів, складених поряд один з одним, утворюючи єдине ціле. До названих технік слід додати найпростішу і, мабуть, найдавнішу – відщипування, яке не потребує жодних пристосувань, інструментів і тому доступну всім. Від аркуша паперу, складеного вдвічі, відривають, відщипують пальцями маленькі шматочки паперу, формуючи в такий спосіб певне зображення. Папір використовують не міцний, а такий, що нагадує промокальний.

V. Виконання практичного завдання.

- Повторення правил роботи з ножицями та ножем для розрізування паперу.
- Виготовлення ескізу витинанки у формі Великодньої писанки з обереговою символікою.

Звертаю увагу на те, як складається папір і наноситься малюнок.

VI. Підсумок.

Виставка виконаних робіт. Оцінювання. Самооцінювання.

VII. Аналіз помилок.

VIII. Повідомлення домашнього завдання.

IX. Прибирання робочих місць.

*(Із досвіду роботи вчителя образотворчого мистецтва
Ледяєвої-Мокієнко С. А.)*

План уроку праці

Тема: «Види декоративно-прикладного мистецтва.
М'яка іграшка як вид декоративно-прикладного мистецтва».

Мета: сформувати поняття декоративно-прикладного мистецтва, ознайомити з матеріалами та інструментами для виготовлення іграшки, навчити виготовленню іграшок-сувенірів з відходів швейного виробництва.

Розвивальна мета: розвивати навички крою, пізнавальну активність, творче відношення до роботи, конструкторські навички.

Виховна мета: виховувати художній та естетичний смаки, культуру праці.

Тип уроку: урок-подорож.

Об'єкт праці: іграшка-сувенір.

Обладнання: зразки іграшок, кольорові ілюстрації, інструкції з техніки безпеки, робочі папки з матеріалами та інструментами, фурнітура.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація знань учнів.

1. Що на вашу думку, називається сувеніром?
2. А чи можна вважати м'яку іграшку сувеніром?
3. Як ви гадаєте, яке призначення має сувенір?

III. Мотивація навчальної діяльності.

Сувенір, зроблений своїми руками і подарований від чистого серця, – це самий кращий подарунок. Слово «сувенір» походить від французького та означає «подарунок на пам'ять». А прийшло воно до нас із часів Петра I. Раніше вважали сувеніром предмет, який нагадував про людину, яка зробила його. Історія сувеніра дуже давня і пов'язана з магічними обрядами. Створені руками людини фігурки з дерева, каменю відігравали велику роль в обрядах. Амулети, талісмани виконували роль захисника від зла. З часом вони втратили магічний характер і перейшли до розряду прикрас та іграшок. Іграшки, створені з любов'ю своїми руками, несуть у собі магію добра та душевного тепла, які ви передасте своїм друзям.

Якщо сьогодні на уроці ви будете уважними, охайними, то зможете навчитися прикрашати свою кімнату, щоб світ речей, які вас оточують, міг би багато про вас розповісти.

IV. Повідомлення теми та задач уроку.

V. Вивчення нового матеріалу.

Перш ніж приступити до виготовлення м'якої іграшки, я розповім вам, як підготуватись до створення іграшок-саморобок, що для цього необхідно, які секрети існують у цій роботі. З цією метою ми здійснимо подорож до фабрики іграшок. Будь-яка екскурсія на підприємство починається з відвідування виставкового залу, де виставлені зразки виробів, подана їх історія.

Перша зупинка «Історичний музей».

Декоративно-прикладне мистецтво багате і різноманітне. Сучасних художників надихають майстри традиційних народних промислів: різьба по дереву, аплікація, плетіння з лози, вирізування з паперу, кераміка тощо.

Серед виробів декоративно-прикладного мистецтва дитяча іграшка є одним з найбільш старовинних видів.

Іграшка відома ще з часів Стародавніх Єгипту та Греції. Там виготовляли фігурку людей, тварин, м'ячики. Виробляли дорогі іграшки зі слонової кістки, срібла, мармуру, прості іграшки – з дерева, глини. Найбільш складні іграшки почали виготовляти в XVII-XIX ст. Це були механічні зайці, які гризли моркву, ляльки, які могли рухати руками, ногами.

На території України археологами знайдені іграшки, яким близько тисячі років. Від давніх українських іграшок XIV-XVIII ст. майже нічого не залишилось. Народні керамічні, дерев'яні, плетені іграшки були переважно побічним промислом у системі основного виробництва – гончарства, плетіння, деревообробки. В регіонах України, де багато лісів, виготовляли дерев'яні іграшки, де багато глини – керамічні. Іноді іграшці приписувалось магічне значення. В багатьох районах плели іграшки з соломи. Оригінальні іграшки робили на Гуцульщині: заварювали на окропі сир, з нього ліпили фігурки, потім їх розфарбовували.

Із розвитком техніки змінювався і зовнішній вигляд іграшки. З кінця XIX ст. почався випуск гумових ляльок. А в XX ст. з'явилися пластмасові іграшки. Світ сучасної іграшки

дуже різноманітний. Великою популярністю користуються об'ємні іграшки з тканини, хутра, ниток.

Ми познайомились з історією іграшки, а тепер перейдемо до інструментального цеху.

Перш ніж взятися до діла, поговоримо про те, які інструменти знадобляться вам під час роботи над м'якою іграшкою. Їх небагато, і всі вони вам добре знайомі. Це ножиці, голки, клей ПВА – він добре клеїть і тканину, і хутро, і шкіру, а висихаючи, не лишає плям. До того ж, його легко змити з рук та зі столу. Не обійтися вам без пінцету, за допомогою якого ви будете вивертати форму і наповнювати деталі ваткою. Наперсток буде дуже потрібен, щоб не проколоти палець, коли шитимите цупку тканину. Оце й усе нехитре начиння, за допомогою якого зможете пошити будь-яку іграшку.

Ну а з чого ж робити ляльок, звірят? Для цього заглянемо в конструкторське бюро.

Тут створюють малюнки іграшок, вирішують, з яких тканин їх шити. З чого їх робити? Погляньте навколо, пошукajte гарненько, попитайте у мам, у бабусі, і побачите скільки різних матеріалів для роботи можна знайти. Це всілякі клаптики-залишки тканин, хутра, старі речі, залишки кольорової пряжі, поролон, шнури. Перш ніж узяти їх у роботу, треба трішки попрацювати: як слід усе почистити, випрати, попросувати. Коли все буде готове – можна братися до роботи. Отже, ми знаємо, з чого шити, чим шити. І ми направляємося далі до розкрійного цеху.

Перш ніж шити іграшку, її треба покроїти. Для цього вам будуть потрібні викрійки, вирізані з паперу деталі іграшки-лекала. Лекала вирізають з картону: їх зручно обводити, вони щільно прилягають до тканини. Вирізають деталі з урахуванням припусків на шви. Іграшку викроїли – тепер її треба шити. Це відбувається на наступній станції – у швейному цеху.

Чи всі ви вмієте шити? Зараз ми навчимося робити найпростіші шви, за допомогою яких ви впораєтесь з будь-якою іграшкою.

Шов «вперед голку» (зметувальний). Це найпростіший, але разом з тим найпотрібніший із швів. Якщо шити іграшку, не зметавши, деталі можуть зсунутися, і робота буде зіпсована.

Шов «назад голку». Голка весь час ніби повертається назад у місце, звідки виходить нитка. Цим швом зшивають деталі.

Шов «через край». Ним шиють іграшки з хутра або цупкої тканини.

(Демонстрація прийомів виконання швів)

Пам'ятайте: всі шви треба виконувати охайно, рівними, густими стібками, щоб вони не розійшлися. Після того, як деталі зшиті, вивертаємо їх і набиваємо ватою або синтепоном. Отвір охайно зшиваємо. Наповнювач беремо невеликими порціями, не згортаючи грудочками.

У роботі над іграшкою є один важливий момент. Це – оформлення її «обличчя». В збірному цеху кожній іграшці надають індивідуальність. Треба вміти правильно розташувати ніс, рот, очі. Від цього залежатиме вираз обличчя іграшки. Вона здаватиметься веселою, сумною, сердитою, симпатичною, серйозною. За формою очі можуть бути круглі, видовжені, овальні. Їх можна зробити з гудзиків на ніжці, паперу. Рухливі очі можна зробити з прозорих упаковок для таблеток, у середину покласти намистинку. Якщо кружечок тканини стягнути, поклавши всередину вату, ми отримаємо ніс. Щоб зробити той вираз обличчя, який ви задумали, не поспішайте клеїти очі на ніс. Спочатку розкладіть деталі на іграшці.

Після ознайомлення з основними прийомами роботи над м'якою іграшкою, учні приступають до виготовлення іграшок.

VI. Закріплення вивченого.

Робота в парах:

1. Із запропонованих матеріалів вибрати ті, які підійдуть для пошиття іграшки.
2. Створити ескіз майбутньої іграшки.
3. Виготовити лекала відповідно до ескізу іграшки.

VII. Практична робота.

Інструменти і матеріали: тканина, вата або синтепон, голки, нитки, ножиці, гудзики, папір.

1. Повторення правил техніки при розкрої та шитті.
2. Підготовка лекал до розкрою.
3. Підготовка тканини до розкрою.
4. Розкрій іграшки.
5. Пошиття безлекальної іграшки за власним ескізом.
6. Самоконтроль, перевірка якості виконаної роботи.

Індивідуальний та фронтальний інструктаж.

VIII. Підсумки уроку.

Учитель оцінює результати практичної роботи, аналізує типові помилки. Учні, які виконали роботу відмінно, перевіряють роботи інших. Виставка дитячих робіт.

IX. Прибирання робочих місць.

(Із досвіду роботи вчителя обслуговуючої праці Люліної Г. М.)

План уроку праці

Тема: «Моделювання фартуха».

Навчальна мета: ознайомити учнів із найпростішими прийомами моделювання базової форми креслення, навчити розпізнавати та виконувати художнє і технічне моделювання, вносити зміни в базову форму згідно з обраною моделлю.

Розвивальна мета: розвивати креслярські уміння, вміння аналізувати; розвивати інтерес до професії художника-модельєра.

Виховна мета: виховувати художній смак при виборі оздоблення виробу, культуру праці.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: ілюстрації елементів українського національного костюму; зразки виробів різного фасону; кольорові ілюстрації фартухів різних фасонів; таблиці «Моделі фартухів», «Прийоми моделювання фартухів»; інструкційні картки; різнокольорові деталі фартухів; зразки оздоблення фартуха (тасьма, вишивка, аплікація, кант, мереживо); інструкції з техніки безпеки на робочому місці; шаблон-тести.

Інструменти та матеріали: кольорові та прості олівці; кольоровий папір; лінійка; ножиці; клей; лекала базової форми фартуха в масштабі.

Об'єкт праці: базова форма викрійки фартуха.

Міжпредметні зв'язки: образотворче мистецтво, народознавство.

Ключові слова: моделювання, художник-модельєр, оздоблення виробу, лінії фасону.

Структура уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань і вмінь учнів.

III. Вивчення нового матеріалу з практичним закріпленням.

1. Поняття про моду, елементи національного одягу.
2. Поняття про моделювання викрійки.
3. Найпростіші прийоми моделювання.

IV. Практична робота.

Моделювання креслення базової форми фартуха.

V. Закріплення нових знань і вмінь учнів.

VI. Підсумки уроку.

VII. Домашнє завдання.

Хід уроку

I. Організаційний момент:

- привітання вчителя;
- перевірка наявності учнів на уроці;
- перевірка готовності до уроку.

II. Актуалізація опорних знань учнів.

Для перевірки знань, отриманих на попередньому уроці, проведемо невеличкий диктант, використовуючи шаблон-тести.

Завдання: в клітинки поставити цифри, які відповідають назвам ліній викрійки (чергові роздають картки-завдання).

По закінченню роботи виконати взаємоперевірку, проаналізувати помилки.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Бажання гарно одягатись живе в кожному з нас. Ми намагаємося, щоб і наш повсякденний одяг також був гарним та

зручним. Виховати в собі художника, вміти «бачити» прекрасне – цьому можна і треба навчитися.

Сьогодні на уроці ми відчуємо себе художником, створюючи нові моделі робочого одягу, який теж повинен бути гарним, навчимося, маючи базову форму викрійки, створювати різноманітні фасони фартухів.

IV. Вивчення нового матеріалу з практичним закріпленням.

1. Поняття про моду, елементи національного одягу.

Чи всі ми знаємо що таке мода? Що ж було раніше? Первісні люди носили шкури звірів. Чи було це модою? Навряд чи.

Значно пізніше різні народи: греки, римляни, скіфи, монголи – мали притаманні тільки їм види одягу. Чи було це модою? Мабуть, ні.

Костюми змінювались повільно, не було тієї мінливості, яка є головним критерієм моди. Вона з'явилась пізніше, з появою великого виробництва тканини (демонстрація ілюстрацій).

А як ви думаєте, що таке мода?

У словнику В.Далі читаємо: «Мода – тимчасова мінлива примха в життєвому побуті, в суспільстві, в покрої одягу».

Підсумовуючи відповіді дітей, дамо визначення моди: Мода – це тимчасова перевага смаків в одязі».

Як би не змінювалась мода, кожен народ має свої риси в одязі. Вони залежать від національної культури, звичаїв. Серед різноманіття українського одягу найбільш яскравим є жіночий (демонстрація кольорових ілюстрацій).

Він складався із сорочки, плахти, запаски. З кінця XVI ст. запаску носили як вузький фартух, який шили з тонкої тканини, навіть шовку (кольорові ілюстрації з книги «Українська вишивка»).

Фартух був важливою частиною українського костюма та мав два значення. По-перше, захищав одяг від забруднення, по-друге, обороняв від зглазу. Ось чому фартух прикрашали не тільки вишивкою, а й різними видами тасьми (демонстрація видів тасьми).

Деякі елементи національного одягу художники використовують при створенні нових моделей, застосовуючи знайомий нам метод комбінування та фантазування.

2. Поняття про моделювання викрійки.

Розглянемо кілька зображених моделей (таблиця «Моделі фартухів»).

Міні-практикум.

1. Чим відрізняються фартухи?
2. Який вид оздоблення застосований для моделей (а), (є), (д)?
3. Чи доцільно для моделі (б) аплікація?

для моделі (в) вишивка?

Відповідь обґрунтуйте (робота проводиться в парах).

Додаткова інформація:

Декоративна строчка виконується нитками контрастного кольору по контуру дрібних деталей. Підходить для гладкофарбованих тканин.

Бейка-смужка тканини, що нашивається зверху або вишивається в зовнішній шов, може бути з тканини гладкофарбованої або з малюнком. Розташовується по краям деталей.

Широку тасьму використовують для оздоблення кишень, низу фартуха. Вузьку – настрочують в декілька рядів.

Вишивка – декоративні шви «козлик», «петельковий», тощо. Або великий узор на кишенях та нагруднику.

Аплікацію – розміщують у різних місцях. Виконують з клаптиків різних кольорів. Сьогодні використовують готову термоаплікацію.

Оборки, волани виконують з основної або контрастної тканини.

Необхідно пам'ятати, що оздоблення повинно гармонійно поєднуватись з деталями виробу і відповідати його функціональному призначенню.

Створюючи швейний виріб, спочатку його малюють, тобто роблять ескіз. Цей етап називається художнє моделювання.

Художник-модельєр повинен мати художній смак, знати традиції свого народу, основи композиції, напрямки моди (на дошці професіограма «художник-модельєр»).

Маючи базову викрійку фартуха можна змоделювати велику кількість фасонів фартухів, але одного розміру.

Отже, моделювання – це процес створення нового одягу шляхом зміни форми деталей, а також художнього оформлення виробу.

3. Найпростіші прийоми моделювання.

Найпростіші прийоми зміни форми деталей фартуха: лінії низу, форма кишень (відповідно до лінії низу) і нагрудника.

Міні-тренінг. Із запронованих деталей скласти модель фартуха. Обґрунтувати вибір (працює дві групи дівчат).

V. Практична робота. Моделювання креслення базової форми.

Інструменти та матеріали: креслення базової форми в масштабі; ножиці; олівці; лінійка; клей; ескіз фартуха для домашньої роботи, виконаний вдома.

Обладнання: інструкційні картки; інструктаж з техніки безпеки при роботі ножицями.

Послідовність виконання:

1. Замалювати ескіз моделі.
2. Визначити необхідні зміни, які відповідають обраному фасону виробу.
3. Нанести на креслення базової форми фартуха нові лінії фасону.
4. Вирізати деталі фартуха відповідно до нових ліній.

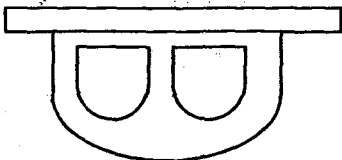
Індивідуальний інструктаж по виконанню практичної роботи здійснюється за сигнальними картками (червоний: прошу допомоги).

Модель 1. Фартух для домашньої роботи з бавовняної тканини двох кольорів без нагрудника. Пояс пришивний. На нижній частині фартуха розміщені дві кишені. Низ фартуха, кишені мають округлу форму.

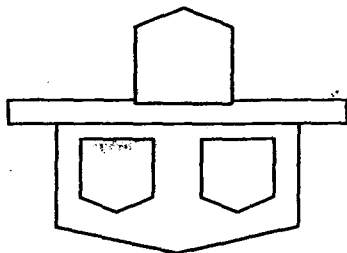
Модель 2. Фартух для домашньої роботи з бавовняної тканини з нагрудником. Пояс, бретелі пришивні. На нижній

частині фартуха розміщені дві кишені. Нижня частина, кишені, нагрудник мають трикутну форму.

Модель 3. Виконати опис моделі та моделювання базової викрійки фартуха, ескіз якого виконано вдома (індивідуальна робота).

Модель 1

Модель 2

VI. Закріплення вивченого матеріалу.

Робота в парах: гра «Лото».

Завдання: знайти відповідні до змінених викрійок моделі фартухів. Відповідь обґрунтувати.

VII. Підсумки уроку.

Оцініть власну роботу та стиль роботи вчителя (за результатами уроку)	А	В	С
Чи сподобався мені цей урок?			
Чи був він для мене інформативним?			
Чи зручними та зрозумілими для мене були рекомендації вчителя?			
Чи сподобалась мені запропонована форма роботи?			
Чи задоволений власними результатами навчання в межах даного уроку?			

А – безперечно, так;

В – можливо, так;

С – напевно, ні.

**Самооцінювання після завершення уроку за темою:
«Моделювання фартуха»**

Дайте оцінку своїй обізнаності після завершення уроку за видами діяльності	А	В	С
Відтворення та корекція опорних знань (диктант)			
Міні-практикум (моделі фартухів)			
Застосування знань для виконання практичних завдань (робота за завданнями вчителя)			
Міні-тренінг (складання моделі)			
Підведення підсумків, обговорення домашнього завдання			

А – певен, що вмінням володію добре;

В – умінням володію, але не настільки добре, щоб обійтись без консультацій;

С – думаю, що без сторонньої допомоги справитись не зможу.

VIII. Домашнє завдання (за вибором).

Завдання 1: розробити ескіз моделі фартуха з білої тканини для роботи в дитячій їдальні, враховуючи художнє оздоблення. Виконати моделювання.

Завдання 2: розробити ескіз моделі фартуха для офіціанта, враховуючи художнє оздоблення. Виконати моделювання.

IX. Прибирання робочих місць.

(Із досвіду роботи Люліної Г.М.)

Методична розробка позакласного заходу

Тема: «Мій дім – моя фортеця».

Мета та завдання заходу: розширити коло екологічних знань учнів; розвивати пізнавальні навички учнів, уміння орієнтуватися в інформаційному просторі; розвивати критичне

мислення; формувати такі якості особистості, як самостійність, творчість, комунікабельність, вміння слухати та чути.

Форма проведення: ток-шоу.

Діючі особи: ведучий, еколог, лікар, хімік, фізик, етнограф, медсестра, товаровознавець.

Ведучий: Починаємо наше чергове ток-шоу, присвячене проблемам екології, тема якого: «Мій дім – моя фортеця». Дійсно, існує думка, що дім – моя фортеця. Сьогодні ми зробимо спробу з'ясувати, чи дійсно це так і що потрібно зробити, щоб покращити екологію свого житла.

Еколог: Наше здоров'я залежить від багатьох чинників. Тому проблема здорового житла дуже актуальна. Розглянемо деякі проблеми житла з огляду на екологію. Перш за все – це наші будинки.

Ведучий: Чотири стіни і дах над ними в усі часи усвідомлювались людьми як перша і головна життєва необхідність, яку вони ставили поруч з їжею та одягом. Як же формувався цей народний досвід?

Етнограф: Батьківська хата – це те, що завжди згадується, сниться, що ніколи не забувається і гріє теплом спогадів. Традиційна українська хата – воістину колыска нашого народу. З селянської хати пішли у світ велетні: Григорій Сковорода, Тарас Шевченко, Іван Франко, Олександр Довженко та ін.

Відношення українців до свого житла передається у багатьох прислів'ях: «Зроби хату з лободи, а в чужу не веди», – вимагала молода дружина від чоловіка. «Своя мазанка ліпша від чужої світлиці», – говорив дід онукам. «У своїй хаті і тріска помагає», «В своїй хаті своя і правда, і сила, і воля», – говорили селяни.

У всій організації внутрішнього простору хати відбивалися численні українські народні традиції, символи, життєві правила, звичаї та обряди. Хата давала селянину надійний захист, оберігала від знегод. Фахівці вважають, що українська хата – оригінальний витвір народу, самобутнє явище в історії архітектури.

Ведучий: Так було колись, а зараз ми живемо в блочних або цегляних будинках. Чи можуть стіни бути екологічно несприятливими і впливати на здоров'я людини?

Хімік: Це так. Стіни з бетону або з полімеру бетону радіоактивні. Матеріали, що містяться в них, нехай навіть у мікроскопічних кількостях, – радій і торій – постійно розпадаються з виділенням радіоактивного газу радону. Його концентрація в наших квартирах може перевищувати ПДК у тисячу разів. Радон постійно виділяється із земної кори. Тому будь-яка наземна споруда накопичує цей радіоактивний газ і не дозволяє йому розсіюватися в атмосфері. Навіть цегляні будинки містять високу дозу радону. В наших будинках радон виділяють не лише стіни, але й перекриття, а також водопровід та побутовий газ.

Еколог: У дерев'яних будівлях концентрація радону мінімальна, тому такі будинки більш екологічно сприятливі, але будівництво висотних будинків з деревини не можливе.

Лікар: Бетонні стіни приховують у собі ще одну небезпеку, оскільки вони поглинають вологу з повітря. Захворювання верхніх дихальних шляхів, ламкість волосся та лущення шкіри і інші неприємні відчуття – це наслідки сухості кімнатного повітря.

Ведучий: А чи можна уникнути цих неприємностей?

Лікар: Необхідно зволожувати приміщення. Бажано ставити в квартирі посуд з водою. В дитячих кімнатах я порадив би ставити акваріуми, які не лише зволожують повітря, але й сприяють естетичному та екологічному вихованню дитини.

Ведучий: Чи можливо зменшити концентрацію радіоактивного радону?

Еколог: Можливо. Істотно знижує вміст радону регулярне провітрювання кімнат. Добре робити протяги. Виділення зі стін радону та летких органічних полімерів зменшується завдяки штукатурці, щільним паперовим шпалерам. Паперові шпалери гарні тим, що вони «дихають» та поліпшують мікроклімат у кімнаті.

Ведучий: Мене приваблюють шпалери і плитки, які можна мити. Їх використання дуже різноманітне. Чи вони екологічні? Ажже паперові шпалери, на відміну від них, мити не можна.

Еколог: Не зовсім. Ці шпалери не дихають, як паперові, тому вони гарні для службових приміщень, де людина проводить лише кілька годин на добу.

Хімік: Плитку з поліхлорвінілу взагалі не можна використовувати в квартирах. У жилих приміщеннях небажані також лінолеум та паласові покриття. Вони виділяють шкідливі, а іноді навіть отруйні речовини.

Лікар: Є випадки, коли шпалери з полімерними поверхнями стають причиною неприємного специфічного запаху, спричиняють утому, головний біль та інші недуги. В деяких людей можуть з'явитися ознаки бронхіальної астми. Ідеальним покриттям для підлоги є паркет.

Ведучий: Не дивлячись на широке використання різних полімерних матеріалів, без фарб і лаків теж не обійтись. Яких правил слід дотримуватися з цими матеріалами?

Хімік: «Знати б де впасти, соломки б підстелив», – говорять в народі. Такою «соломкою» є правила безпеки при роботі з лаками та фарбами. Перш за все, отримавши товар, слід ознайомитися з його особливостями, порядком застосування, умовами зберігання, звернути увагу на попереджувальні знаки і надписи. Ця інформація дається на етикетках. Усі розчинники, лаки, фарби, емалі є горючими матеріалами. Тому недопустимо зберігати їх у великих кількостях у домашніх умовах.

Лікар: Як лікар, хочу нагадати, що шкідливі речовини можуть впливати на організм людини через дихальні шляхи, шкіру і травний тракт. Окремі розчинники (ацетон, бензин, спирт) подразнюють слизові оболонки очей, верхніх дихальних шляхів і можуть викликати шкірні хвороби загального і алергійного характеру. Розчинники, які попали у великій кількості, викликають гостру форму отруєння.

Майже всі розчинники впливають на організм негативно: при невисоких концентраціях це проявляється у збудженні, а

при високих – у головних болях, сонливості, нудоті і рвоті, підвищеному роздратуванні.

У травний тракт шкідливі речовини можуть потрапити під час прийому їжі (якщо погано вимити руки), при палінні.

Ведучий: Які забруднюючі речовини є в наших квартирах?

Еколог: Забруднення спричиняє все, що є в сучасній квартирі. Найбільш значимий об'єкт у цьому плані – це кухня.

Хімік: Для приготування їжі ми користуємося газовими плитами. В результаті згорання газу створюється велика кількість речовин, що забруднюють атмосферу. Перш за все, це кіптява й вуглекислий газ. До них можуть приєднатися тютюновий дим, нітроген діоксин і багато інших у складі тютюнового диму.

Лікар: Саме вони викликають респіраторні інфекції, подразнення слизових оболонок, бронхіти, головні болі, загальну слабкість, серцебиття, проблеми із зором.

Еколог: Для значного зменшення негативного впливу рекомендуємо користуватися витяжкою, проводити провітрювання, систематичне вологе прибирання.

Хімік: Карбон (II) оксид не дарма називають чадним газом. Ця отрута небезпечна через те, що не має ні кольору, ні запаху, ні смаку. Існує секрет, що дозволяє визначити наявність чадного газу в повітрі. Для цього використовують папірець, змочений розчином хлориду паладію. Якщо вміст чадного газу перевищує припустиму межу (0,02 мг на літр), то папірець чорніє.

Медсестра: Чадний газ дуже отруйний. В організмі людини він активно реагує з геном крові, порушуючи функції перенесення та споживання тканинами кисню. Якщо людина отруїлася чадним газом, її слід вивести на свіже повітря, за необхідності, зробити штучне дихання, у випадках отруєння запропонувати міцний чай або каву.

Біолог: На кухні можуть з'явитися й біологічні забруднення. Я маю на увазі тарганів, мурашок та інших комах. Ці супутники людини можуть завдавати чимало клопоту

господиням. Багато хто з господинь використовує різні хімічні засоби боротьби з ними, які збільшують забрудненість повітря. Я можу сказати, що головне – це чистота на кухні. В акуратній господині немає стільки комах, як у нечепур. Ну, а для того щоб вони не заводилися, слід насамперед підірвати кормову базу небажаним кохам.

Ведучий: Для миття посуду, кахеля, мийки, газової плити ми використовуємо миючі засоби: «Гала», «Тест», «Комет» та інші. В продажу їх велика кількість, їх постійно рекламують. Ми користуємося також пральними порошками.

Хімік: Усі ці засоби ретельно перевіряються, тому шкоди не буде, якщо правильно використовувати миючі та чистячі засоби. Необхідно ретельно прополіскувати білизну та змивати миючі засоби з посуду. Але разом із сточними водами засоби побутової хімії потрапляють у водойми, і відбувається забруднення.

Ведучий: Із всього сказаного ми зрозуміли, що найбільш небезпечне місце в квартирі – це кухня. Зменшити негативний вплив допоможе дотримання всіх правил техніки безпеки, правил санітарії. А як з іншими кімнатами?

Еколог: Давайте пройдемо до інших кімнат і поговоримо про меблі.

Товарознавець: Для виготовлення дверей та вбудованих меблів використовують деревопластики на основі сечовино-формальдегідної смоли, що виділяє в повітря токсичну отруту формальдегід. Тому такі меблі небезпечні, особливо для дітей. Але ще більшу небезпеку становить сучасне оздоблення меблів. Що стосується м'яких меблів, то їх слід оновлювати через 10 років використання, тому що вони набиті паралоном. Важливо знати, що 1 г синтетичної набивки виділяє 50-60 мг шкідливих речовин. І чим старіші ці меблі, тим вони небезпечніші.

Медсестра: Велику небезпеку становить також пил. Хатній пил – комплексний набір алергенів. Ми всі з вами боремося з пилом. Але мало хто знає, що пил може спричинити ряд хронічних захворювань, таких як бронхіальна астма,

алергійна нежить. У таких хворих у разі стикання з пилом (під час прибирання приміщення) може виникнути кашель, сльозовиділення, почервоніння очей, утруднення дихання. Пилонакопичувачами є м'які меблі, килими та килимові покриття, чохла, підстилки.

Біолог: До складу хатнього пилу входить мікроскопічний кліщ. Він живиться лусочками відлущеного рогового шару шкіри людини, який становить переважну частину хатнього пилу. Кліщі перебувають у подушках, матрацах, ковдрах. Один грам пилу може містити від 2 до 15 тис. кліщів.

Еколог: З пилом слід боротися. Ми всі знаємо, що саме необхідно для цього робити: регулярно проводити вологе прибирання приміщень, провітрювати їх, часто міняти постільну білизну. Але крім цього, є ще електромагнітне, шумове та «побутове радіоактивне» забруднення.

Лікар: Шумове забруднення може призвести до розладів нервової системи, головних болів, підвищення артеріального тиску, що веде до погіршення роботи серця.

Фізик: Мобільні телефони, мікрохвильові печі, телевізори, комп'ютери і навіть звичайна електропроводка спричиняють електромагнітне забруднення квартири. При розміщенні електроприладів необхідно виконувати рекомендації, викладені в інструкції по експлуатації. Наприклад, безпечним для здоров'я вважається віддалення холодильника від частого місцезнаходження на відстань 40 см. До телевізору більш суворі вимоги, бо це не такий вже безпечний побутовий прилад. Він є джерелом електромагнітного, ультрафіолетового, інфрачервоного і м'якого рентгенівського випромінювання. А електростатична напруга біля кінескопу створює аероіонізацію повітря в приміщенні з позитивно зарядженими іонами. Не пройде безслідно для здоров'я, якщо годинами просиджувати біля телевізору. Безпечна відстань від екрану становить 2-3 метри. Час перегляду передач для дітей шкільного віку – не більше 2 годин, для дорослих – 3 годин. Обов'язковими є перерви.

Ведучий: Чи існують санітарні норми, які передбачають кількість електроприладів в одній кімнаті чи на певній площі?

Фізик: Велика кількість одночасно включених приладів називається інтерференцією. Це, звичайно, впливає на стан здоров'я.

Ведучий: А що можна сказати про мікрохвильові печі?

Фізик: Мікрохвильові печі широко використовуються в Україні і за кордоном. Вони мають гарний дизайн і займають на кухні мало місця. В них використовується електромагнітна енергія частотою 1600-2000 МГц, тобто найвисокі частоти-потужністю від 2 до 10 кВт. Такі електромагнітні показники-можуть негативно впливати на здоров'я, особливо на дітей.

Ведучий: Як же себе захистити? Жили без цих печей і далі проживемо?

Товарознавець: Безпека цих приладів – в їх герметичності. Слід особливу увагу звернути на одну важливу деталь – дверці на передній стінці повинні щільно закриватися. Що стосується їжі, при швидкому її приготуванні відбувається деструкція. Тому доцільніше мікрохвильові печі використовувати для швидкого розігріву.

Ведучий: Особлива тема – мобільні телефони. Які можуть бути негативні наслідки?

Лікар: Негативні наслідки – головний біль, вегетосудинна дистонія. Американські вчені прийшли до висновку, що загальний час розмови для дорослих – 3 години на добу, а для дітей – 30 хвилин.

Ведучий: У 80-х роках вперше було описано симптоми під назвою «хвороба легіонерів», або «хвороба приміщень», які пов'язані з використанням кондиціонерів.

Еколог: Щоб у вашій квартирі в спеку було прохолодно, а в холод комфортно, необхідно суворо виконувати правила експлуатації кондиціонерів і не економити на фільтрах. Їх треба замінювати два рази на місяць, і, звісно, зволожувати приміщення.

Ведучий: Так що ж тепер нам робити? Відключити всі прилади, електрику й сидіти в темряві? Не користуватися

телефоном? А як же спілкуватися? Не слухати музику, не дивитися телепередачі, не користуватися комп'ютером?

Еколог: Звичайно ж, ні. Але необхідно стежити за рівнем такого виду забруднення. Використовувати більш сучасні електроприлади, витримувати санітарні норми.

Біолог: Хочу порадити використовувати в квартирах квіти, оскільки вони змінюють ефект відеозабруднення, зволожують повітря. В квітах є ще й інші корисні якості – вони виділяють у повітря фітоніди, що зменшує біологічне забруднення квартири. В кімнатах у наших бабусь завжди стояли горщики з геранією та алое. Для очищення повітря в приміщенні використовують також хлорофітум і пеларгонію.

Ведучий: Ми сьогодні обговорили проблему екології житла. Одержали ряд корисних рекомендацій. Наш дім може бути нашою фортецею, якщо ми будемо користуватися якісними матеріалами і приладами, дотримуватись правил їх використання, виконувати рекомендації, які нам дали спеціалісти.

Ток-шоу завершено. Дякую всім.

(Із досвіду роботи вчителя хімії Батракової Н.П.)

План уроку ОБЖ, 6 клас

Тема: «Способи подолання конфліктів».

Мета: Дізнатися, що таке конфлікт і види конфліктів; усвідомити відмінність, що існує між конфліктами поглядів та інтересів; визначити стадії розвитку конфліктів та способи їх розв'язання; конструктивно розв'язати приклади конфліктів. Познайомитися з порадами психологів, як діяти в конфліктній ситуації, як її запобігти, які життєві навички необхідні для конструктивного розв'язання конфліктів.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: Аркуші паперу, олівці, фломастери, маркери, ножиці, скоч, клей, стікер, підручник, зошит.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація знань (інтерактивний метод «Акваріум»).

Учні поділяються на дві групи, розташовуються у два кола. Кожен з учнів внутрішнього кола відповідає на те питання, яке отримав з картки.

Конфлікти є частиною стосунків. Коли люди спілкуються між собою, разом навчаються, працюють або відпочивають, іноді з'ясовується, що вони по-різному розуміють, що є необхідним, важливим чи правильним, або їхні інтереси можуть не збігатися.

Однак це не означає, що вони приречені на сварки і суперечки. Кожному важливо навчитися розв'язувати конфлікти мирним способом.

Ці уміння – чи не найважливіші для тебе. Вони допоможуть зменшити кількість стресів у твоєму житті, підвищити твій авторитет, популярність, рівень упевненості та самоповаги.

Конфлікти, які спричинені розбіжностями в поглядах, смаках чи уподобаннях людей, називають конфліктами поглядів. Коли конфлікти виникають унаслідок зіткнення інтересів, потреб чи бажань, це конфлікти інтересів. Розв'язують конфлікти по-різному.

Конфлікти поглядів

Часто, коли люди мають різну віру, переконання або їм подобаються чи не подобаються певні речі (одяг, музика, футбольна команда), вони ніби спілкуються різними мовами. Те, що для одного добре, може бути поганим для іншого; те, що одному подобається, в іншого може викликати відразу.

Для розв'язання такого конфлікту слід пригадати народну мудрість: «Про смаки не сперечаються». Дуже важливо розвинути в собі толерантність – уміння визнавати і поважати право іншої людини на власну, відмінну від своєї, думку, і пам'ятати, що толерантність – це пошук того, що об'єднує, а не роз'єднує.

Конфлікти інтересів

Зіткнення інтересів двох осіб або ігнорування однією з них потреб іншого – причини, з яких виникає переважна

більшість конфліктів. Якщо люди діють без урахування інтересів обох сторін, то навіть у випадку примирення конфлікт не вичерпується. Він виникатиме знову і знову.

Способи розв'язання конфліктів

Відсторонитися від конфлікту:

- ігнорувати проблему;
- зводіати з її розв'язанням;
- розірвати стосунки.

(Ніхто не вийде переможцем із конфліктної ситуації.)

Боротися:

- домінувати;
- тиснути;
- погрожувати;
- лаятися;
- битися.

(Навіть якщо хтось думає, що він переміг, насправді він також потерпів поразку.)

Поступитися:

- ігнорувати власні інтереси;
- на все погоджуватися;
- робите те, що хочуть інші.

(Хтось може випадково отримав перевагу за рахунок іншого.)

Домовлятися:

- слухати, розуміти, поважати одне одного;
- намагатися зрозуміти причину конфлікту (з'ясувати, зіткнення яких інтересів призвело до нього);
- шукати рішення, яке влаштовує обох, або піти на взаємні поступки.

(Конфлікт буде розв'язано повністю або частково.)

Робота з поняттями

Учні пропонуються записати в зошит основні поняття.

Конфлікт поглядів – зіткнення, спричинене розбіжностями в поглядах, смаках, уподобаннях людей. Найкраще розв'язувати його за принципом: «Про смаки не сперечаються».

Конфлікт інтересів – зіткнення інтересів, потреб чи бажань. Найкраще розв'язувати його шляхом переговорів.

Толерантність – уміння визнавати і поважати право іншої людини на власну, відмінну від твоєї, думку.

Конфліктогенні слова або дії, які провокують чи розпалюють конфлікт.

III. Викладання нового матеріалу.

Учитель читає вірш Дж.Румі про ім'я винограду:

Шли вместе турок, перс, араб, и грек.

И вот какой-то добрый человек

Приятелям монету подарил

И тем раздор меж ними заварил

Вот перс тогда другим сказал: «Пойдём

На рынок и ангур приобретём!»

«Врёшь, плут, – в сердцах сказал араб, –

Я не хочу ангур! Хочу эйнаб!»

А турок перебил их: «Что за шум,

Друзья мои? Не лучше ли изюм?»

«Что вы за люди! – грек ответил им. –

Стафиль давайте купим и съедим!»

И так они в решении сошлись,

Но, не поняв друг друга, подрались.

Не знали, называя виноград,

Что об одном и том же говорят.

Невежество в них злобу разожгло

Ущерб зубам и рёбрам нанесло.

Вот как непонимание порой

Способно дружбу подменить враждой,

Как может злобу породить в сердцах
Одно и то ж на разных языках.

Аналіз ситуації

Друзі впливають на нас і нашу поведінку. У народі кажуть: «З ким поведешся, від того й наберешся», «Скажи мені, хто твій друг, і я скажу, хто ти». Тому для твого здоров'я і безпеки важливо навчитися розрізняти дружні та небезпечні компанії.

Ознаки дружних компаній:

- приймають тебе таким, який ти є;
- не мають жорстких правил;
- не забороняють тобі спілкуватися поза групою;
- з радістю приймають у своє коло нових друзів;
- їх члени поважають і підтримують одне одного.

Ознаки небезпечних компаній:

- мають ватажка і жорсткі правила;
- вимагають повної відданості;
- забороняють контакти поза групою;
- за непокору можуть учинити жорстоку розправу;
- з «чужими» поведуться агресивно і зверхньо;
- вступають у міжгрупові конфлікти «стінка на стінку».

Чи помітили ви, що деякі люди конфліктують частіше, ніж інші? Дехто з них не лише свариться з усіма (однокласниками, вчителями, батьками), а й намагається будь-що перемогти в суперечках, нерідко і за допомогою кулаків.

Інші люди, навпаки, начебто і уникають конфліктів, увесь час відмовчуються, намагаються бути непомітними, але їх все одно ображають, насміхаються з них, іноді навіть б'ють.

Це свідчить про те, що і агресивна, і пасивна поведінка провокує конфлікти. І навпаки, впевненість у собі, адекватна самооцінка, повага до себе та інших допомагають уникати конфліктів, а якщо вони виникли — конструктивно розв'язати їх і дійти згоди.

Для успішного розв'язання конфліктів треба володіти багатьма іншими життєвими навичками: самоконтролем, умінням слухати і говорити, висловлювати свої почуття, рахуватися з почуттями опонента. Важливо не лише знати, як це робиться, а й постійно практикуватися. Повір, це варто твоїх зусиль: так вчаться будувати рівноправні стосунки, ладнати з людьми, здобувають повагу і підвищують самоповагу.

У цьому тобі допоможуть розроблені психологами шість кроків до розв'язання конфліктів:

- опануй себе;
- заспокой опонента;
- активно слухай;
- поведься асертивно;
- висловлюй повагу;
- розв'язуй проблему.

Робота в групах

Проаналізуйте таблицю та сформулюйте у групи, до яких можливо належите (за зразками, наведеними нижче).

Таблиця

Зразки груп учнів

Що це за група?	Як часто ви зустрічаєтесь?	Що вас об'єднало?	Чи комфортно тобі у цій групі?	Особливі справи
Туристичний гурток	Двічі на тиждень	Любов до пригод спорту, природи	Так	Не палити, не вживати алкоголю, допомагати один одному
Музична (художня) школа	Чотири рази на тиждень	Любов до прекрасного, величного	Так	Не палити, не вживати алкоголю, допомагати один одному
Дворова	Кожного	Балачки ні	Так	Палити,

лавка	дня	про що		вживати алкоголь, не допомагати нікому
Інша (своя) група	Коли заманеться	Будь-що	Ні	Бездіяльність

Валеопauза

Мета: навчити дітей за допомогою дихання нормалізувати психологічний стан.

Метод: вправа «Сила дихання».

Процес дихання (вдих-видих) можна використати для того, щоб чогось позбутися, або, навпаки, щось отримати чи підсилити свої позитивні якості.

Видихаючи повітря, треба сконцентруватися на тому, чого прагнеш позбутися (наприклад втоми), а на вдиху, навпаки, побажати собі сили, енергії, насаги. Вправу виконують протягом хвилини.

IV. Закріплення нового матеріалу.

Бесіда. Запитання для обговорення:

- Чи існує взагалі конфліктна ситуація?
- Яких життєвих навичок бракувало персонажам?
- Який спосіб розв'язання конфлікту вони обрали?
- Який стиль поведінки вони продемонстрували?

Робота з картками для закріплення вивченого матеріалу

Вправа «Навички розв'язання конфліктів».

Уміння розв'язувати конфлікти – ознака зрілої особистості. Ти можеш сказати, що й серед дорослих багато тих, хто розв'язує свої проблеми погрозами, сварками чи кулаками. Та це означає лише те, що не кожна доросла людина є зрілою особистістю.

1. Об'єднайтесь у групи. На великому аркуші паперу намалуйте три концентричні кола.
2. На окремих картках запишіть уміння, необхідні для розв'язання конфліктів:
 - уміння слухати і адекватно сприймати інформацію;
 - хороші манери;

- почуття гумору;
- відповідальність;
- уміння володіти своїми жестами і мімікою;
- уміння передбачити наслідки своїх слів і вчинків;
- толерантність;
- упевнений стиль поведінки;
- здатність тактовно висловлювати свої почуття;
- здатність приборкувати бурхливі емоції;
- здатність вчасно розпізнавати конфліктну ситуацію;
- уміння чітко сформулювати те, що хочеш сказати;
- здатність з'ясувати суть конфлікту.

3. У центрі найменшого кола покладіть картки з навичками та особистими якостями, які ви вважаєте найважливішими для успішного розв'язання конфліктів.

4. У другому колі – картки з тими, які ви вважаєте менш важливими, а в третьому – найменш важливими.

5. Розкажіть, чи важко було досягти порозуміння у ваших групах.

Вправа на релаксацію (з м'ячем).

V. Домашнє завдання

Інформація про конфліктогени і конфліктний ескалатор.

(Із досвіду роботи вчителя ОБЖ Пейган З.І.)

План уроку з економіки, 10 клас

Тема: «Ринкові установи: біржі, банки та інші фінансово-кредитні посередники».

Мета: закріпити знання учнів з теми «Види ринків» та провести їх контроль, сформувати в учнів уявлення про ринкову інфраструктуру; познайомити учнів з особливостями та змістом діяльності банків, товарних та фондових бірж, страхових компаній, інвестиційних фондів та інших посередників; сформувати поняття «банк», «кредит», «депозит», «дивіденд», «емісія», «біржа», «брокер», «форвардна угода», «фьючерна угода» та ін.; розвивати економічне мислення, готувати учнів до ринкових умов життя.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: картки із завданнями, схема «Види ринків», кольоровий папір (червоний, жовтий, синій, зелений, коричневий), «акції», «гроші», (якщо є телевізор та відеомагнітофон можна використати художній фільм «Їх поміняли місцями», у головній ролі Едді Мерфі).

Методи: словесні (бесіда, розповідь); наочні (схема); практичні (рішення задач, гра).

Хід уроку:

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань.

1. Робота з картками.

а) Зібрати схему із слів, що указані на картках:
ринок товарів, ринок труда, ринок природних ресурсів,
ринок цінних паперів, ринок грошей, ринок валюти,
ринок капіталу, види ринків.

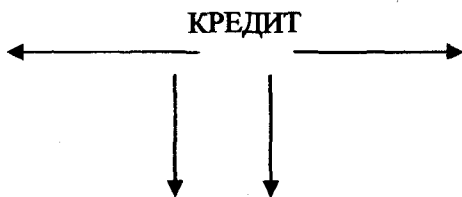
Дайте характеристику : – Що таке ринок ?

– Чим на них торгують ?

б) Скласти схему, відповісти на питання:

– Що таке кредит ?

– Які бувають види кредиту ? Дати характеристику.

в) Що таке товари-комплементи та товари-субститути ?

Заповнити колонки відповідними словами: автомобіль, бензин, ручка, фарба, комп'ютер, нафта, газ, кофе, чай, масло, маргарин, окуляри, контактні лінзи, мед, цукор, програмне забезпечення, чорнила, пензель.

Товари-субститути	Товари-комплементи

2. Фронтальне опитування.

Учитель мовчки показує учням класу економічний термін – учні дають його визначення:

ринок, кредит, акція, товари-субститути, попит, пропозиція, товари-комплементи, ринок товарів, ринок праці, ринок капіталу та ін.

III. Мотивація навчальної діяльності.

Ми аналізували структуру сучасного ринку.

1. Без кого неможливо функціонування цих ринків? (покупців, продавців, посередників)
2. Хто виступає продавцем?
3. Хто буде продавцем?
4. Чи завжди товар іде зразу від продавця? (ні, є ще посередники.)

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Введення. Бесіда.

Повернемось до структури ринку.

На дошці записані установи.

– Які ринки вони будуть обслуговувати?

(Установи: товарна біржа, фондова біржа, банки, інвестиційні фонди, служби зайнятості.)

2. Банки. Розповідь з елементами бесіди.

– Що таке банк?

Банк – це фінансово-кредитна установа, яка обслуговує рух капіталів та грошей.

– Які функції виконує банк?

(Учитель пояснює на прикладі нашої держави, або розповідає учень, який отримав випереджаюче завдання «Представник банківської системи».)

Національний Банк України (НБУ)

Емісія грошей, випуск цінних паперів, надання кредитів, зберігання обов'язкового резерву звичайних банків.

Комерційні
надання кредиту
банківське обслуговування,
розрахунки

Спеціалізовані

↓ ↓
іпотечні
інноваційні
споживчого кредиту
Банк виконує операції:
активні, пасивні, комісійні.

– За ради чого працюють банки?

– Де банки беруть прибуток?

(Формуються поняття «депозит», «дивіденд», «кредит».)

Задача на розрахунок прибутку банку: Комерційний банк «Форум» прийняв від клієнтів на депозитні рахунки 600 тис.грн. під 12 % річних та надав кредиту на суму 500 тис.грн. під 20 % річних. Прибуток банку склав ...? (28 тис.грн.)

Задача на розрахунок курсу акцій: Власник акцій отримав за минулий рік 400 грн. дивідендів, банківський відсоток по державі 20 %. Якою буде ціна однієї акції?

3. Служба зайнятості. Бесіда.

Які функції виконує ця установа?

- перекваліфікація працівників;
- працевлаштування;
- виплачування допомоги в період непрацездатності;
- відшкодування збитків, пов'язаних зі зміною місця роботи.

Де в нашому місті знаходяться служби зайнятості?

(Для вивчення цього пункту можна дати учню випереджаюче завдання: ознайомить учнів класу з роботою служби зайнятості свого міста; або запросити працівника зі служби зайнятості.)

4. Гра «Біржа».

Мета: зрозуміти принцип роботи біржі та їх значення.

Учитель (або учень) формує поняття: товарна біржа, фондова біржа, брокер, дилер.

Щоб здобути уявлення про роботу біржі, учні переглядають фрагмент фільму «Їх поміняли місцями».

Після перегляду вчитель пропонує учням організувати невелику біржу. Він роздає «акції», «гроші» учням і дає завдання: слідкуючи за курсом акцій, як можна більше скупити

«акцій» або зібрати «грошей». Учитель за допомогою кольорового паперу показує зміну курсу «акцій».

Шкала курсу: червоний – 50 од., жовтий – 40 од., коричневий – 30 од., зелений – 20 од., синій – 10 од.

5. Висновки.

Діяльність установ, які обслуговують різноманітні ринки, складна та різноманітна.

– Як ви вважаєте, що необхідно для їх організації?
(Практичний досвід, кваліфіковані кадри, законодавство.)

V. Узагальнення та систематизація знань.

- Що таке ринок?
- Які види ринків ви знаєте?
- Назвіть фінансово-кредитних посередників? Яка їх роль?

VI. Домашнє завдання: Радіонова І.Р. Основи економічних знань. – С. 164–175, завдання 17, С. 177.

(Із досвіду роботи вчителя Малиїної Л.М.)

План уроку математики, 5 клас

Тема: «Властивості віднімання натуральних чисел».

Мета: навчитися формулювати властивості віднімання натуральних чисел; аналізувати й застосовувати власності віднімання натуральних чисел при розв'язуванні практичних прикладів, виконанні обчислень вигідним способом; розвивати навички аналізу, синтезу, логічного мислення; виховувати старанність, активність, наполегливість в роботі.

Тип уроку: засвоєння знань та вмінь.

Обладнання: дошка, крейда, роздатковий матеріал, міні-таблиці.

Рахунок і обчислення – порядок в голові.

І.Поля

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Актуалізація опорних знань.

Репродуктивна бесіда, практичне виконання усних вправ у вигляді гри «Математичний баскетбол».

Учитель запитує учнів:

- Як називаються числа при додаванні та відніманні?
- Які властивості додавання ви вчили?
- Для чого потрібно знати властивості додавання?
- Запишіть на дошці ці властивості за допомогою тотожностей.
- Який порядок дій у прикладах, що містять додавання і віднімання?

На дошці записані приклади, які учням треба розв'язати усно в ході гри. Вчитель передає першим уявний м'ячик (можна і справжній) одному з школярів, вказуючи, який приклад треба розв'язати, якщо учень розв'язав, то тепер сам вибирає однокласника і тему завдання. Працювати треба швидко і правильно: бо той, хто допустив помилку, – пропустить м'яч в уявне кільце і програє, а його питання віддають іншому.

1) $48+29+52$	5) $645+0+15$
2) $345+(655+199)$	6) $245-0$
3) $(613+159)+841$	7) $425-(225-79)$
4) $76+89+24+11$	8) $116-(16-100)$
9) $(715+329)-329$	10) $447-(247+95)$

Учитель після розв'язування усних прикладів ставить учням питання:

- Як можна раціонально розв'язати приклади 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7.
- Хто зміг розв'язати приклад 8, 9, 10?

Серед учнів класу обов'язково знайдуться такі, що вдома готували питання щодо застосованих властивостей не лише додавання, а й віднімання натуральних чисел, і тому запропонують більше раціональне розв'язання.

III. Оголошення теми та визначення очікуваних результатів (мети уроку).

При обговоренні раціональних розв'язань прикладів з'ясовується, що необхідно знати не лише властивості додавання, а й властивості віднімання натуральних чисел, і робиться висновок, що сьогодні на уроці буде вивчено властивості віднімання натуральних чисел та розглянуто їх

застосування при розв'язанні різноманітних вправ. Учитель оголошує тему й очікувані результати уроку.

IV. Формування уміння визначати властивості віднімання.

Розв'язування вправи «Ажурна пилюка».

На попередньому уроці кожен учень заздалегіть отримав картку певного кольору з номером на ній (від 1 до 4).

“Червоні” – сформулювати, записати та пояснити на прикладах властивість. Наприклад: $W1 \ a-(b+c)-(a-b)-c=(a-c)-b$.

“Сині” – сформулювати, записати та пояснити на прикладах властивість. Наприклад: $W2 \ a-(b-c)-(a-b)+c=(a+c)-b$.

“Жовті” – сформулювати, записати та пояснити на прикладах властивість. Наприклад: $W3 \ (a+b)-c-(a-c)+b=(b-c)+a$.

“Зелені” – сформулювати, записати та пояснити на прикладах властивість. Наприклад: $W4 \ (a-b)-c=(a-c)-b$.

1) Учні пропонується об'єднатися в групи відповідно до кольору картки, яку вони отримали («домашні» групи). В «домашніх» групах учні обмінюються інформацією, проводять взаємоопитування, розв'язують завдання, підготовлені вдома (W1-W4).

2) Учитель пропонує учням об'єднатися в групи відповідно до своїх номерів («експертні» групи). В кожній «експертній» групі опиняються представники з кожної «домашньої» групи. Учасники та учасниці формулюють, записують та показують на прикладах застосування властивості віднімання натуральних чисел, яку вивчили в «домашній» групі.

У зошитах записують визначення і тотожності кожної з властивостей та кілька прикладів (W1-W4).

3) Учитель пропонує учням об'єднатися в «домашні» групи, учасники яких обмінюються між собою інформацією, отриманою в «експертних» групах (формулюють властивості віднімання, відновлюють запис їх, на прикладах показують їх застосування).

V. Установка рівня засвоєння вивченого матеріалу.

Учнім ставляться запитання:

- Що нового ви дізналися на сьогоднішньому уроці?
- Які властивості віднімання ви знаєте? Сформулюйте їх.

- Як ці властивості можна записати у вигляді формул? Запишіть на дошці.
- Чи сподобався вам спосіб, за допомогою якого ви вивчили властивості віднімання натуральних чисел?

Закріплення вивчених учнями якостей проводиться за допомогою усних вправ, заздалегідь записаних на дошці (або на міні-таблицях):

- 1) $425 - (225 + 99)$
- 2) $1256 - (949 + 256)$
- 3) $(744 + 989) - 644$
- 4) $(744 + 989) - 789$
- 5) $659 - (131 - 159)$
- 6) $2450 - (16 - 450)$

Учитель пропонує учням опрацювати конспект уроку і розв'язати приклади з підручника (завдання рівнорівневе):

Низький

W1

- a) $132 - (79 + 32)$
 $456 - (98 + 356)$
- б) $789 - (689 + 48)$
 $2456 - (2356 + 78)$
- в) $663 - (263 + 199)$
 $819 - (619 + 178)$

Достатній

W3

- a) $(749 + 987) - 649$
 $(156 + 99) - 56$
- б) $(487 + 168) - 68$
 $(91 + 277) - 77$

Середній

W2

- a) $775 - (175 - 99)$
 $981 - (81 - 49)$
- б) $246 - (46 - 100)$
 $358 - (158 - 200)$
- в) $1451 - (12 - 549)$
 $416 - (22 - 384)$

Високий

W4

- a) $(267 - 149) - 67$
 $(854 - 687) - 154$
- б) $(791 - 455) - 291$
 $(2450 - 999) - 450$
- в) $(441 - 159) - 242$
 $(814 - 188) - 614$

V. Підбиття підсумків, оцінювання результатів уроку.

*(Із досвіду роботи вчителя математики
Шатинської Н.Є.)*

План уроку математики, 8 клас

Тема: «Квадратні рівняння».

Мета: перевірити й оцінити знання, вміння учнів із запропонованої теми; формувати уміння застосовувати теоретичні знання під час розв'язування практичних завдань; формувати математичну культуру, навички виступу перед великою аудиторією (елементи ораторського мистецтва); виховувати уміння працювати в колективі, почуття відповідальності за спільну справу.

Тип уроку: контрольно-заліковий (систематизуючий).

Обладнання: картки із завданням – 5 штук; картки для захисту – 5 штук; міні-таблиці або кодоскоп.

Блок теоретичних запитань, спроектований на екрані:

1. Визначення квадратного рівняння.
2. Повні і неповні квадратні рівняння.
3. Неповні квадратні рівняння, алгоритм їх розв'язку, кількість коренів.
4. Алгоритм розв'язання повного квадратного рівняння, виділення повного квадрату двочлена.
5. Алгоритм розв'язання за допомогою дискримінанту.
6. Залежність кількості коренів від значення дискримінанту.
7. Алгоритм розв'язання рівнянь, що зводяться до квадратних.

Клас об'єднаний у 5 груп.

Хід уроку

I етап. Робота над завданням (25-30 хв.).

Групи отримують завдання, і кожен учень розв'язує їх самостійно.

Зразок завдання для однієї групи:

1. $3x^2 - x = 0$; $25 - 1/4y^2 = 0$
2. $p^2 + 7p + 10 = 0$; $5x^2 - 22x = 24$
3. $(3y + 5)(3y - 5) = 119$
4. $a^4 + 2,5a^2 + 1 = 0$
5. $2/(4 - x^2) - 1/(2x - 4) - 7/(2x^2 - 4x) = 0$

Завдання обов'язково рівня повинні розв'язати всі учні. На цьому етапі роботи консультант спочатку перевіряє знання теоретичного матеріалу в кожного за чергою. Результати фіксує у протоколи. Потім перевіряє розв'язання і теж оцінює їх. Після цього, у разі необхідності, надає учням консультації та пояснює характер і причини допущених ними помилок. Учні повторно виконують завдання, але оцінка у протоколі зберігається.

II етап. Захист роботи (35-45 хв.).

Консультант тягне картку. Залежно від того, хто яку картку одержав, відбувається самозахист. Групи контролюють відповіді та готують запитання іншим групам.

III етап. Підсумок роботи (15-20 хв.).

Учитель підводить підсумки за відомими критеріями. А учні в цей час розв'язують запропоновані завдання. За розв'язками цих завдань потрібно буде скласти речення.

Завдання для груп:

Розв'язати рівняння. За отриманими відповідями знайти закодовані букви і утворити слова. З утворених слів скласти речення.

I і III групи

1) $1,2x^2=0$

2) $x^2-15x=0$

3) $-3x^2+5=2x$

4) $x^4-7x^2-30=0$

5) $(x^2+7x)/(3-x)=(2x-6)/(3-x)$

II і VI групи

1) $-1+x^2=0$; $x^2+1=0$

2) $4x^2-5x=0$

3) $x^2-8x-84=0$

4) $(18-4x^2)/(x-x^2)=3$

5) $-3x^2+5=2x$

IV і V групи

1) $x^2-1,2x=0$

2) $-1+x^2=0$

3) $x^2-8x-84=0$

4) $-3x^2+5=2x$

5) $(x^2-12)/(x-6) - 4x/(x-6) = 0$

Таблиця кодів:

0	-3	5 -- 3	-10	--	-6	1	-1	3	5 -- 4	2	1,2	15	6
М	И	В	Л	К	А	Д	Р	Т	Н	І	Я	Ч	НН

У результаті учні складають речення:

II і VI групи

I і III групи

IV і V групи

Ми вивчили

квадратні

рівняння

(Із досвіду роботи вчителя математики Шатинської Н.С.)

План уроку з інформатики, 10 клас

Тема: «Робота з вікнами Windows».

Мета: визначити рівень засвоєння навчального матеріалу; навчити вилучати з поданого найважливіший матеріал; розвиток у школярів умінь викладати свою думку; систематизувати уявлення учнів про основні поняття теми; узагальнити набуті знання і навички та провести їх систематизацію.

Розвивальна мета: розвивати мислення (аналітичне, логічне, критичне); увагу, пам'ять; сприяти формуванню цілісної картини світу в учнів (встановлення причинно-наслідкових зв'язків).

Виховна мета: виховувати в учнів відчуття колективізму та відповідальності, вміння поєднувати індивідуальну роботу з колективною.

Тип уроку: узагальнення та систематизація знань.

Реалізація дидактичної мети уроку: перевірка якості ЗУН (знань, умінь, навичок) здійснюється на кожному етапі уроку вибірково, під час виконання індивідуальної завдання за комп'ютерами – у кожного учня.

Диференціація відбувається під час виконання індивідуальної роботи за комп'ютером та консультативної роботи (з боку учнів).

Матеріали до уроку: комп'ютерні презентації «Робота з вікнами» (додаток 1); картки із завданнями для відтворення та корекції опорних знань (додаток 2); матеріали (подаються в паперовому вигляді) – завдання для індивідуальної роботи за комп'ютером (додаток 3); форма для проведення самооцінювання учнів після завершення уроку (додаток 4).

План уроку

I	Організаційний момент	2 хв.
II	Повідомлення теми, мети, завдань та мотиваційний поштовх	5 хв.
III	Відтворення та корекція опорних знань (індивідуальна робота)	7 хв.
IV	Повторення, аналіз та систематизація методів роботи з вікнами (робота в парах з презентацією, самооцінювання)	8 хв.
V	Застосування набутих знань для виконання практичних завдань (індивідуальна робота за комп'ютером за завданням вчителя)	15 хв.
VI	Підведення підсумків уроку. Консультація щодо виконання домашнього завдання	5 хв.
VII	Рефлексія	3 хв.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Організація роботи групи: привітання, перевірка присутніх, оголошення типу уроку, пояснення його суті та повідомлення теми.

II. Формулювання теми уроку. Постановка цілей уроку.

Після завершення організаційної частини вчитель:

- звертає увагу учнів на місце даного уроку (розділ «Операційна система») згідно з чинною програмою навчання інформатики;
- повідомляє тему уроку: «Робота з вікнами» та мету;
- звертається до учнів з пропозицією за поданими темою та метою визначити завдання спільної діяльності на уроці; встановлює та обговорює зв'язки між основними поняттями.

III. Відтворення та корекція опорних знань (мозкова атака, індивідуальна робота учнів).

1. Проблемні питання («мозкова атака»):

- Що означає слово “Windows”?
- Що таке графічний інтерфейс?
- Що таке об'єкт?
- Як змінювати розміри вікна?
- Які ви знаєте елементи вікон?
- Які ви знаєте опції, що виконуються у вікнах?

2. Індивідуальна робота за варіантами (індивідуальна робота учнів за картками, додаток 2).

Коментар: учитель може оцінити (залежить від рівня підготовки учнів, їх результативності на даному етапі; завдань, які ставив учитель тощо) виконану учнями роботу. Для цього пропонується така система оцінювання: за кожне завдання по 2 бали. Натомість автор вважає, що найбільш важливо на даному уроці вчителю, в процесі безпосереднього діалогу, предметом якого є розв'язування учнем запропонованого завдання, слідкувати за динамікою змін, що відбуваються з учнем, направляти (спрямовувати) його думку, сприяти його інтелектуальному розвитку. В подібному діалозі немає місця прямим указівкам та оцінкам. Це, скоріш, підказки, висловлювання деяких сумнівів, пропозицій тощо.

IV. Повторення, аналіз та систематизація методів упорядкування (робота в парах з презентацією, самооцінювання).

Для цього вчитель:

- об'єднує учнів у пари (за можливістю рівноцінні за рівнем активності їх учасників, які працювали за однаковими варіантами завдань);
- пропонує учням переглянути презентацію з метою повторення матеріалу та корекції опорних знань;
- ініціює обговорення в парах відповідей, які були подані учнями в результаті індивідуальної роботи;
- пропонує подати один варіант (спільний) як результат парної роботи;
- запитує, під час виконання яких завдань в учнів виникли ускладнення, з'ясовує їх причини та організовує зворотний зв'язок на предмет користі роботи в парах з позиції ефективності проведення даного виду роботи;
- повідомляє, що дані (результат роботи пар) будуть занесені у відповідні таблиці (мал. 1) для подальшого поетапного аналізу: наприкінці року – з метою з'ясування як учнями, так і вчителем, ефективності роботи на уроці (аналіз, можливо деяка зміна, відповідей учнів у процесі індивідуальної та парної роботи учнів і проведення з ними комп'ютерного експерименту), протягом наступного тижня – аналіз та корекція ЗУН (табл. 1) при підготовці до уроку контролю ЗУН з даної теми (тематична атестація).

Група 1

ім'я _____

Група 2

ім'я _____

	1	2	3	4	5
	завдання	завдання	завдання	завдання	завдання
група 1					
група 2					

Рис. 1.

Коментар: аналіз та корекція ЗУН учнів може проводитись шляхом колективного чи індивідуального (у межах проведення консультативних чи додаткових занять)

обговорення результатів опрацювання даних (заповнення після завершення уроку таблиця 1).

Таблиця 1

**Результативність учнів відповідно до етапів
роботи на уроці**

Прізвище, ім'я учня	Мозкова атака	Практична робота (підготовчий етап – паперовий)	Практична робота (комп'ютерна реалізація)	Рівень активності на уроці

V. Застосування набутих знань для виконання практичних завдань (проблемні питання, індивідуальна робота за комп'ютером за завданням учителя).

Проблемними питаннями на цьому етапі можуть бути такі:

- Які операції з вікнами ви знаєте?
- Назвіть різні способи їх реалізації.
- Які з них найзручніші?

Учитель роздає учням роздруківки завдань та коментарі щодо їх виконання (додаток 3), а також пару карток-сигналів (червона картка – «Потребую допомоги вчителя», зелена – «Завдання виконано»), використання яких дозволяє вчителю постійно проводити рефлексію та підтримувати зворотний зв'язок.

Коментар: учитель має надавати індивідуальні консультації в процесі виконання учнями запропонованого завдання (мета – повторення та корекція знань та навичок, отриманих учнями під час опрацювання попередніх тем).

Учні:

- виконують практичну роботу за комп'ютерами (додаток 3) (індивідуальна робота);

- виступають у ролі консультантів (ті учні, які якісно виконали завдання раніше за інших).

VI. Підведення підсумків уроку. Консультації щодо виконання домашнього завдання.

1. Учитель (спільно з учнями) підводить підсумки уроку (повторення основних етапів уроку, визначення рівня досягнень цілей уроку та ступеня готовності до контролю знань з даної теми).
2. Пропонує учням (у разі потреби) скористатись комп'ютерною презентацією «Робота з вікнами» (додаток 1) для якнайкращої підготовки до тематичної атестації з даної теми.
3. Пропонує учням проаналізувати навчальний матеріал з даної теми, що міститься в різних шкільних підручниках та навчальних посібниках (можливе використання підготовлених учителем ксерокопій), та результати аналізу подати у вигляді таблиці.

Резерв учителя (етапи розв'язування завдань, основні етапи моделювання)

Порівняльна характеристика результатів роботи груп та відповідні коментарі вчителя (як підказку можна роздрукувати «етапи» на кольорових аркушах, упорядкованих за спектром кольору) приводить до висновків (роблять учні) щодо даних, які можна впорядкувати, критеріїв упорядкування та необхідності впорядкування даних взагалі.

VII. Рефлексія.

Наведений сценарій уроку ілюструє деякі умови розвитку самостійності учнів. На кожному етапі уроку діяльність учнів орієнтована на самостійне «здобуття» учнями нових знань (умінь, навичок), підґрунтям яких є узагальнення та систематизація наявних, що в свою чергу сприяє формуванню компетентності учнів. Для цього вчителем були створені умови успішного подолання учнями ускладнень навчання з використанням (у разі потреби) «дозованої» допомоги, тобто засобів індивідуалізації навчання.

I варіант Опишіть:	II варіант Опишіть:
1. Що таке вікно? 2. Як виконується операція Drag and Drop? 3. Які дії виконуються з вікном? 4. Чим відрізняється активне вікно від пасивного? 5. Як можна зменшувати вікна на екрані?	1. Що таке діалогове вікно? 2. Якими способами можна розташувати вікна на екрані? 3. Якими способами можна закрити вікно? 4. Як зробити вікно активним? Різні способи. 5. Як увімкнути / вимкнути панель інструментів?

Хід роботи

1. Розгляньте робочий стіл. Які об'єкти є на ньому? Виберіть об'єкт «Мій комп'ютер». Відкрийте його, двічі клацнувши на його позначку.
2. Розгорніть на екрані чотири вікна папок за допомогою об'єкта «Мій комп'ютер». Важливо, щоб була ввімкнена опція (параметр, режим) роботи з декількома вікнами.
3. Активізуйте вікна по черзі та зручно розташуйте їх на екрані методом перетягування.
4. Змініть розмір вікон методом перетягування меж.
5. Виберіть деяке вікно і розгорніть його на весь екран. Надайте йому попереднього вигляду.
6. Виберіть будь-яке вікно і мінімізуйте його.
7. Мінімізуйте ще одне вікно.
8. Розгорніть мінімізовані вікна.
9. Виберіть вікно і змініть його розмір методом перетягування мишею між вікна чи правого нижнього кута так, щоб у вікні з'явилися смуги прокручування. Перетягуйте вказівник, щоб оглянути робоче поле вікна.
10. Виберіть вікно і змініть розташування позначок у ньому методом перетягування мишею.

11. Виберіть об'єкти (вікно чи позначку у вікні) і викличте його конкретне меню, клацнувши правою клавішею миші. Які команди є в цьому меню? Перепишіть їх у зошит. Клацніть поза меню, щоб вийти з нього.
12. Викличіть контекстне меню робочого поля вікна «Мій комп'ютер». Ознайомтесь з його командами. Вийдіть з меню.
13. Запустіть програму «Годинник», клацнувши на показах годинника в панелі задач. Звірте час і закрийте вікно годинника.
14. Відшукайте і запустіть програму «Калькулятор». Обчисліть $459,669 \cdot 5.17 / 15 + 48,6$ та визначте квадратний корінь з цього числа (sqrt).
15. Запустіть програму «Мій комп'ютер».
16. Активізуйте робочий диск, знайдіть і відкрийте папку класу, власну папку (каталог) або будь-яку іншу. Скільки папок і файлів є в ній?
17. Закрийте всі вікна.
18. Закінчіть роботу.

Додаток 4

Самооцінювання після завершення уроку на тему «Робота з вікнами»

Дайте оцінку своїй обізнаності після завершення проведення уроку за видами діяльності (згідно з навчальними цілями)	А	В	С
Відтворення та корекція опорних знань (індивідуальна робота, якій передують обговорення)			
Повторення, аналіз та узагальнення матеріалу (робота з презентацією, самооцінювання, робота в парах)	•		
Застосування знань для виконання практичних завдань (робота за комп'ютером за завданнями вчителя)			
Підведення підсумків, обговорення домашнього завдання			

А – певен, що вмінням володію добре;

В – умінням володію, але не настільки добре, щоб обійтись без консультацій;

С – думаю, що без сторонньої допомоги справитись не зможу.

Оцініть власну роботу та стиль роботи вчителя (за результатами уроку)	А	В	С
Чи сподобався мені цей урок?			
Чи був він для мене інформативним?			
Чи зручними та зрозумілими для мене були рекомендації вчителя?			
Чи сподобалась мені запропонована форма роботи?			
Чи задоволений власними результатами навчання в межах даного уроку?			

А – безперечно, так;

В – можливо, так;

С – напевно, ні.

Якщо у вас є будь-які коментарі, побажання чи пропозиції щодо проведеного уроку, будь-ласка, запишіть їх нижче _____

(Із досвіду роботи вчителя інформатики Ялової Ю.В.)

План уроку з російської мови, 2 клас

Тема: «Звуки и буквы. Слог. Ударение».

Цель: проверить знания и умения детей, совершенствовать навык определять в словах орфограммы и проверять их; формировать орфографическую зоркость; развивать связную речь учащихся; самоконтроль и взаимоконтроль; умение анализировать и делать выводы; воспитывать интерес к языковым явлениям; любовь к пернатым друзьям.

Тип урока: повторительно-обобщающий.

Оборудование: карточки, скороговорки, дидактический материал.

I. Эмоционально-психологический настрой (создание радостного настроения, бодрости).

1. Буквы заблудились

Тает снег, течет ручей,
На ветвях полно врачей.
Миша дров не напил,
Печку кепками топил.
На болоте нет дорог,
Я по кошкам – скок.
Забодал меня котел,
На него я очень зол.

2. Минутка каллиграфии.

3. Беседа о звуках.

- При помощи чего мы говорим? (*языка*)
- Что произносит язык? (*звуки*)
- Что такое звуки? (*мы произносим и пишем*)
- Какие бывают звуки? (*согласные и гласные*)
- Что такое гласные звуки? (*поются*)
- Что такое согласные звуки? (*свистят, шипят*)

4. Интерактивная игра «Микрофон».

II. Мотивация учебной деятельности.

1. Проверка знаний словарных слов.

В дверь стучат. Входит почтальон и передает детям большую телеграмму от Бабы Яги. Учитель принимает телеграмму и разворачивает плакат-телеграмму. На доске текст:

Телеграмма!

Здравствуйте, ребята! Знаю што ждёте Новый год. Но Дет Марос к вам не приедет. Заец шупку поменял, медведь в берлоге спит.

Баба Яга.

Выписать ошибки Бабы Яги из телеграммы. (*Дети выписывают слова и объясняют орфограмму*).

2. Работа над скороговоркой.

Мама мыла Милу мылом.

- а) прочитать скороговорку;
- б) запомнить скороговорку;
- в) записать ее по памяти.

3. Взаимопроверка записанной скороговорки у товарища.

4. Физкультурная минутка.

Серый зайчик сел и ждёт,

Быстро ушками прыдет.

Холодно ему стоять,

И решил он поскакать,

Прыг-скок, прыг-скок,

Поскакал под кусток.

III. Проверка знаний о непронизносимых согласных, безударных гласных.

1. Работа в парах. Каждая пара получает карточку и работает по ней.

Карточка

1. Подбери проверочное слово:

Извес...ный – известие

мес...ность - ...

радо...сный - ...

грус...ный - ...

2. Вставь пропущенную букву с проверочными словами:

На дв...ре (двор) сильный моро... ..(.....).

На п...лях (поле) белый сне... ..(.....).

3. Найди ошибку и исправь её:

В субботу мы пошли в парк.

Вот аллея берез. Хороши русские березы.

2. По окончании работы по карточкам проводится слуховой диктант.

Слуховой диктант. Учитель читает стихотворение. У доски работают два ученика, а остальные за партой. Им предлагается:

- а) Выписать слова с сочетанием **чк, чн**.

Прилетела к нам синичка,
Села прямо под окном,
Эту маленькую птичку
С нетерпением мы ждём.
И чтоб ей полегче было,
Ведь исчезли червячки,
Для нее кусочки сала
Мы повесили на сучки.

б) Проверка слов с **чк, чн**.

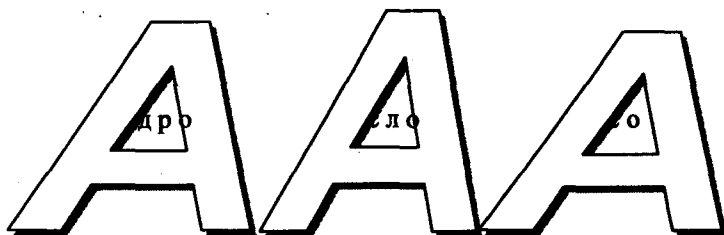
3. Проверка по карточкам задания № 1. «Подбери проверочное слово».

Подводится итог по проверке и результаты заносятся в карточку самоконтроля. (Та пара, которая выполнила задание верно, в карточку самоконтроля ставит «+», пара, допустившая ошибку, ставит «— »).

4. Итог задания № 1.

5. Разминка для «ума»

Разгадать ребусы. Каждый ряд разгадывает свой ребус.

6. Составить предложение с полученным словом.

7. Физкультурная минутка № 2.

Скачет шустрая синица,
Ей на месте не сидится.
Прыг-скок, прыг-скок.
Завертелась, как волчок.
Вот присела на минутку,
Почесала клювом грудку,
И с дорожки - на плетень,
Тири-тири, тень-тень-тень.

8. Проверка по карточкам задания №2 (Аналогично первому с заполнением карточки самоконтроля).

Имя пары	№ задания	№1	№ 2	№3
	1	+	+	-
	2	+	+	-
	3	-	+	+
	4	+	+	+
	5	+	+	+
	6	+	-	-

9. Итог задания № 2. Учитель определяет уровень усвоения материала и психологический настрой детей.

IV. Закрепление знаний.

Выполнение заданий на выбор.

1. Работа с деформированным предложением. Поставить ударение.

Вечером, сараю, к, опять, пришёл, ёжик.

2. Звуко-буквенный анализ слова: ёжик.

Ё жик [й' о ж ы к] – 4б., 5 зв., 2 слога.

3. Работа с алфавитом. Записать слова по алфавиту и разделить слова на слоги: троллейбус, ванна, Анна, бассейн, аллея.

4. Проверка выполнения заданий по выбору.

5. Проверка по карточкам задания №3. Заполнение карточки самоконтроля. Итог задания по карточкам.

V. Обобщение урока.

1. Игра «Светофор» (красный – зелёный).

- 1) Звуки мы произносим и слышим? (Да)
- 2) В слове столько слогов, сколько согласных? (Нет)
- 3) Слова переносятся по буквам? (Нет)
- 4) Буквы е, ё, ю, я всегда обозначают два звука? (Нет)
- 5) Жя-ши всегда пишется с «и»? (Да)
- 6) Ча-ща всегда пишется с «я»? (Нет)

VI. Итог урока.

Рефлексия.

- Что понравилось на уроке?
- Какие знаниягодились?

- Что мешало получать плюсы?
- С каким настроением работали?
- Кто доволен собой?

(Из досвіду роботи вчителя Околович О.А.)

План уроку читання, 2 клас

Тема: «Е.Пермяк, «Иголкина родня». Составление плана сказки. Знакомство с картиной «Три царевны подземного царства» В.Васнецова»».

Обучающая цель: ознакомить детей со сказкой Е.Пермяка «Иголкина родня»; рассказать о полезных ископаемых; учить составлять план на основе прочитанного.

Развивающая цель: развивать артикуляционный аппарат у детей и правильное дыхание при чтении; мыслительную деятельность; расширить знания детей об инструментах, изготовленных из железа; развивать умение сравнивать увиденное и услышанное, умение слушать и понимать музыку; развивать речь, память.

Воспитательная цель: воспитывать наблюдательность; любовь и гордость к родному краю; уважение к труду родителей.

Тип урока: комбинированный.

Оборудование: коллекция полезных ископаемых; физическая карта Украины; инструменты: пила, рубанок, молоток; индивидуальные книги-брошюры; карточки с зашифрованными словами; магнитофон.

Ход урока

I. Повторение изученного материала. Артикуляционные и дыхательные упражнения.

1. Эмоциональный настрой.

Учитель предлагает прочитать стихотворение медленно, грустно, быстро, радостно.
 Как хорошо уметь читать,
 Не надо к маме приставать,
 Не надо бабушку просить:

- Прочти, пожалуйста, прочти!

Не надо звать,

Не надо ждать,

А можно взять и прочитать.

Учитель после чтения стихотворения предлагает выбрать детям себе настроение по рисункам-личикам:

мне весело

мне грустно

мне так себе

2. Дыхательные упражнения.

Вдох

Пауза (1с)

Выдох на [п]

Вдох

Пауза

Выдох и э а у ы

3. Артикуляционные упражнения:

а) произношение согласных:

б-п, в-ф, д-т, з-с

б'-п', в'-ф', д'-т', з'-с';

б) чтение слоговых таблиц (по слоговым таблицам).

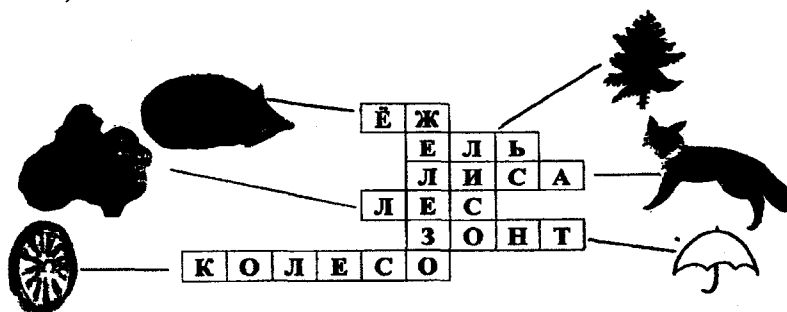
4. Работа над скороговоркой:

Водовоз вёз воду из-под водопровода.

5. Чтение пирамиды

Я
ЯК
ЯМА
ЯЛТА
ЯГОДА
ЯГОДКА
ЯГОДНЫЙ
ЯБЛОЧНЫЙ
ЯДОВИТЫЙ

6. Работа в парах – по карточкам (дети по рисункам отгадывают слова и записывают их, разгадывая ключевое слово).

7. Работа в парах. Из слова «Металлург» составить новые слова (металл, луг, рулет, мел, угол).

II. Проверка домашнего задания.

1. Беседа.

- О каких подвигах мечтали дети?
- Мечтал ли Сёма Пичугин о подвиге?
- Почему ребятам запретили ходить в школу по короткой дороге?
- О ком заботился Сема?
- Кто помог ему приладить перильце?
- Как называли люди мост?

2. Выразительное чтение отрывка из рассказа «Пичугин мост» Е.Пермяка. (1 абзац. Чтение по ролям).

3. Рассматривание рисунков детей к рассказу. Что я изобразил?

4. Пословицы о труде:

Маленькое дело лучше большого безделья.

Без труда не вытащишь и рыбку из пруда.

Кончил дело – гуляй смело.

Делу время – потехе час.

5. Тест по рассказу Е.Пермяка «Пичугин мост» «Данетка».

Вопросы:

1. Мечтали ли дети о подвигах? – Да / Нет
2. Мечтал Сёма Пичугин о подвигах? – Да / Нет
3. Сёма Пичугин спилил дерево? – Да / Нет
4. Сёме дедушка помог приладить перила? – Да / Нет
5. Сёмин мост помог людям? – Да / Нет
6. Сёма был скромным мальчиком? – Да / Нет

III. Мотивация учебной деятельности.

1. Работа над чистоговоркой.

Ку-ку-ку – висит листик на суку.

Ка-ка-ка – ах, работа нелегка.

Ко-ко-ко – не ходите далеко.

Ок-ок-ок – закрой ротик на замок.

2. Отгадывание загадок.

– Принялась она за дело,

Завизжала и запела.

Ела, ела дуб, дуб

Поломала зуб, зуб.

(Пила)

– По деревянной речке

Плывет кораблик новый.

Свивается в колечки

Дымок его сосновый.

(Рубанок)

– Из-под крыши крыша

Под дождик вышла.

(Зонт)

– На носу сидели,

На мир глядели,

За уши держались.

(Очки)

– Никак не согласится

Она лежать без толку.

Кто знает мастерицу усердную ...

(Иголку)

– Носит бабка снежную шапку,

Каменные бока закутаны в облака. *(Гора)*

На доске поочередно вывешиваются слова-отгадки.

– Что общего между этими словами?

– Что связывает все эти слова?

Используется картина «Горы».

– Есть ли что-нибудь общее между горой и иголкой?

IV. Сообщение темы и задач урока

Ответ на этот вопрос поможет нам дать автор сказки «Иголкина родня» Евгений Пермяк.

1. Краткие сведения о Е.Пермяке. Евгений Андреевич Пермяк родился в 1902 г. на Урале в трудовой семье. Писал сказки, рассказы.

2. Рассматривание портрета Е.А.Пермяка.

V. Восприятие и осознание нового материала.

1. Сегодня мы побываем в настоящей сказке, где узнаем много о полезных ископаемых, что из них можно сделать, и как это происходит.

2. Словарная работа:

– плюшка: 1) плоский сосуд, блюдо;

2) плоский сосуд с фитилем для освещения;

– плющить: сдавливая, ударяя делать плоским.

3. Комбинированное чтение сказки.

I часть. Читает учитель.

– Как назывались горы и почему?

– Как вы озаглавите первую часть?

План

1. Безымянная гора.

2. Молчаливая гора.

3. Подарок горы.

4. Тяжелые капли.

5. Чудесный материал – железо.

6. Иголкина «родня».

II часть. Читает сильный ученик (читающий ученик выбирает себе учителя).

– Чем хвалилась каждая гора?

– Почему молчала семьдесят седьмая гора? (ей нечем было хвастаться).

– Какой она была? (скромной)

– Озаглавьте вторую часть.

III часть. Читает учитель.

– Из чего раньше делали иголки?

– Почему гора решила пожалеть девочку?

– Что гора говорила девочке?

– Озаглавьте третью часть.

IV часть. Читает сильный ученик.

– Как понимать выражение: «...нагревала камень до тех пор, пока он не прослезился огненными глазами».

– Озаглавьте четвертую часть.

V часть. Читает учитель.

– На что были похожи тяжёлые капли? (на камень, но были тверже).

– Что можно было с ними делать? (плющить).

– Озаглавьте пятую часть.

VI часть. Читает учитель.

– Где добывают железную руду?

– Где её плавят?

– Что можно сделать из железа?

– Озаглавьте шестую часть.

4. Рассматривание репродукции картины В.Васнецова «Три царевны подземного царства».

VI. Закрепление и осмысление знаний.

Задание по карточкам дети выбирают самостоятельно: отбирают себе карточки по цвету и выполняют его.

Жёлтый цвет – простое задание; зелёный цвет – задание сложное; красный цвет – самое сложное задание.

Карточка жёлтого цвета

1. Зачеркнуть одинаковые буквы:

м е р м у е д м а е

2. Вписать полученное слово:

--	--	--	--

Карточка зелёного цвета

1. Зачеркнуть одинаковые буквы:

в п д и в л д а в д

2. Вписать полученное слово:

--	--	--	--

3. С полученными словами составить текст из 3-4 предложений.

Карточка красного цвета

1. Зачеркнуть одинаковые буквы:

з к л к и з с к а з

2. Вписать полученное слово:

--	--	--	--

3. Составить текст с полученным словом.

4. Составить предложения по схемам:

2. Беседа.

Ребята, у кого родители работают на заводе?

3. Дети кратко рассказывают о профессии сталевара.

4. Беседа.

– Мы с вами прочитали сказку и попутешествовали в настоящую сказку.

– Что в ней сказочного?

5. Рассматривание природных богатств (коллекция полезных ископаемых в коробочках на каждой парте).

6. Сравнение полезных ископаемых: бурый железняк и красный железняк.

7. Проверка заданий по карточкам.

8. Итог по результатам карточек.

VII. Итог.

1. Работа с физической картой Украины. В Украине залежи железной руды в Крыму, Днепропетровской и Запорожской областях.

2. – Что нового узнали?

VIII. Домашнее задание.

Пересказать сказку.

Подобрать загадки к «Иголкиной родне».

(Из досвіду роботи вчителя Околович О.А.)

План уроку математики, 2 клас

Тема: «Залежність між компонентами при додаванні та відніманні. Перевірка додавання та віднімання. Порівняння значень виразів. Рішення завдань».

Мета: повторити залежність між компонентами при додаванні та відніманні, способи перевірки додавання та віднімання; тренуватися в порівнянні числових виразів, вирішувати завдання; розвивати математичну мову, логічне мислення, навички лічби; виховувати доброту, відчуття колективізму, наполегливість.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

Обладнання: малюнок ракети, зоряного хлопчика; таблиці; картки самооцінки і взаємооцінки.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

Діти об'єднуються в групи за бажанням.

– Сьогодні, діти, у нас не звичайний урок, а урок подорож. Куди і на якому виді транспорту ми подорожуватимемо, ви дізнаєтеся трохи пізніше. А зараз давайте щиро і сердечно привітаємо один одного:

- Посміхаюся сонечку!
- Зігривай, світи!
- Посміхаюся листу!
- Деревце, рости!
- Посміхаюся дощику!
- Лій, як з відра!
- Посміхаюся я друзям!
- Бажаю ним добра!

Гра «Мікрофон».

– А зараз оберніться і подаруйте усмішку своєму товаришеві. Щоб наш урок був хорошим, цікавим, змістовним, якими ви повинні бути на уроці?

- Активними.
- Уважними.
- Розумними.

– Я згодна з вами. Мені приємно учити того, хто хоче вчитися. А ще мені хочеться, щоб у вас був гарний настрій. Отже, в подорож!

Кожна група отримує картки самооцінки і взаємооцінки.

№ п/п	Прізвище, ім'я	№1	№2	№3	№4	№5	№6	№7

– Щоб відгадати, на якому транспорті ми подорожуватимемо, вам потрібно зробити точні обчислення і розгадати шрифтограму.

На дошці таблиця:

А	Д	Р	Е	О	М	Н	Ц	К	Ю	Ш	Т
6	8	16	31	9	22	17	40	19	10	52	27

Н	А	Р	А	К	Е	Т	Е
30-24	48-42	10+21	55-24	38-21	56-40	10+9	13+14

Підводиться підсумок роботи.

II. Усний рахунок.

– Транспорт обрано. Ми полетимо на ракеті. Нас супроводжуватиме Зоряний хлопчик, його усмішка зігріватиме нас у нашій подорожі. І як справжні космонавти ми повинні приготуватися до старту.

- Одягнути скафандри – раз!
- Сісти зручніше – два!
- Очі закрити – три!
- Готовність до старту – не позіхай!
- Із посмішкою порахуй!

– Зліт ракети можливий тільки в тому випадку, якщо розрахунки виконані вірно. Яка ракета зможе злетіти?

Кожна група отримує ракету із завданнями. Необхідно виправити помилки, щоб ракета змогла злетіти.

Перша ракета	Друга ракета	Третя ракета
$48 + 12 - 30 = 30$	$25 + 35 - 1 = 59$	$61 + 32 - 81 = 11$
$57 + 5 - 12 = 40$	$87 - 37 + 24 = 73$	$42 + 8 + 32 = 82$
$24 + 18 + 20 = 62$	$65 + 18 - 81 = 2$	$34 + 19 - 53 = 0$

Учитель підводить підсумок роботи. Словесна оцінка робіт команд. Робота з картками взаємооцінювання.

III. Вивчення нового матеріалу.

1. Підготовка до вивчення матеріалу. Групи отримують завдання: вибирають із запропонованих вчителем варіантів.

- 1) Сума двох чисел 25, другий доданок 25. Чому рівний перший доданок? (0)
- 2) Зменшуване 37, від'ємник 36. Чому рівняється різниця? (1)
- 3) Зменшуване 29, різниця 0. Чому рівний від'ємник? (29)
- 4) Сума двох чисел 34, перший доданок 4. Чому рівний другий доданок? (30)
- 5) Різниця двох чисел 29, від'ємник 1. Чому рівне зменшуване? (30)
- 6) Перший доданок 42, другий доданок 40. Чому рівна сума? (82)
- 7) Перевірка завдання. Робота з картками самооцінки.

2. Повідомлення теми і цілей уроку.

– Наша ракета відправить нас на планету додавання та віднімання. Мешканці цієї планети пов'язані один з одним. А ось як? Про це ми і дізнаємося з нашої цікавої подорожі. Починаємо відлік: 10, 9, 8, 7, 6, 5, 4, 3, 2, 1: Старт!

3. Пояснення матеріалу уроку.

Робота з підручником: Л.П.Кочина, Н.П.Листопад.
Математика. – С.114.

– Ми на космічній станції «Книжна».

Кожна група отримує конверт із завданням:

- 1) Відкрити підручник на с. 114 і знайти №84, виконати завдання:

– Порівняйте вирази в лівій і правій частинах першого стовпчика. Чим вони схожі? Чим відрізняються?

– Як змінюється різниця при зміні від'ємника? Який знак потрібно поставити в кожному випадку?

- 2) Виконайте порівняння виразів другого стовпчика самостійно.

– Виконасте №87 підручника (с. 114) і згадайте, які слова пропустив Зоряний хлопчик у пропозиціях? Поясніть дані правила, використовуючи приклади із завдання.

Учитель підводить підсумок роботи.

4. Первинне закріплення

Кожна група отримує завдання в конверті:

- 1) Складіть вирази, виконайте обчислення і зробіть перевірку двома способами.

а) Зменшуване 61, від'ємник 48. Знайди різницю.

б) Перший доданок – 1 дес. 6 од., другий доданок – 5 дес.

5 од. Знайди суму.

- 2) Випишіть у лівий стовпчик приклади з однаковими зменшуваними, а в правий – з однаковими від'ємниками.

$77 - 32$, $56 - 32$, $90 - 32$, $77 - 76$, $32 - 32$,

$77 - 50$, $77 - 56$, $70 - 32$, $77 - 0$

Виконати обчислення.

Представники груп за бажанням працюють біля дошки.

Підбиття підсумку роботи.

Фізкультхвилинка

Ракета швидко полетить, полетить!

І потопати нам велить, нам велить!

Повертай швидше, потягнися і вважай:

Раз, два, три!

IV. Закріплення і узагальнення знань учнів.

1. Вирішення завдань.

Учитель пропонує 3 різнорівневі завдання.

Високий рівень:

– Мишко знайшов 12 черепашок, Ніна – на 6 черепашок більше. Скільки всього черепашок знайшли діти?

Середній рівень:

– Мишко знайшов 10 черепашок, Ніна – на 2 черепашки менше. Скільки черепашок знайшла Ніна?

Низький рівень:

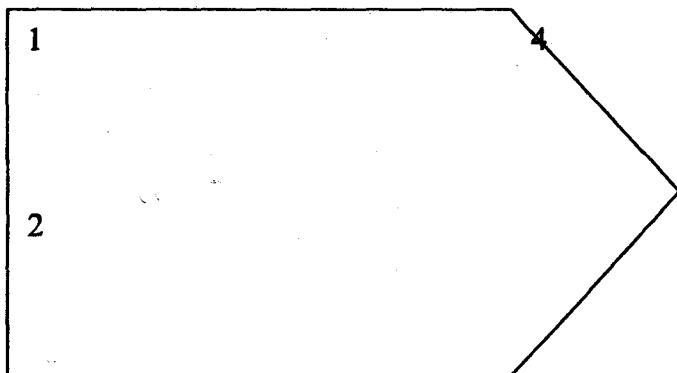
– Мишко знайшов 10 черепашок, Ніна знайшла 7 черепашок. Скільки всього черепашок знайшли Миша і Ніна?

Взаємоперевірка завдань. Робота з картками взаємооцінки.

Підбиття підсумку роботи. Словесна оцінка роботи учнів

2. Робота з геометричним матеріалом.

Кожна група отримує геометричну фігуру у формі ракети

- Скільки кутів має ця фігура? (5)
- Скільки вершин має ця фігура? (5)
- Скільки сторін має ця фігура? (5)
- Ви вже здогадалися, що ця геометрична фігура називається п'ятикутник.

– А зараз перша група виписує номери гострих кутів, друга група – номери прямих кутів, а третя – номери тупих кутів.

Представники груп за бажанням працюють у дошки.

Підбиття підсумку роботи.

V. Домашнє завдання.

Завдання №85, с. 114 (вирішити задачу).

Завдання №88, с. 115 (вирішити приклади з перевіркою на вибір).

VI. Підсумки уроку.

- На жаль, наша подорож закінчується.
- Які завдання виконували на уроці?
- Чому «мешканці» планети складання і віднімання зв'язані один з одним?
- А що вам допомогло в подорожі?
(Кмітливість, дружба, доброта, усмішка).

(Із досвіду роботи вчителя Колодько І.В.)

План уроку з предмету «Я і Україна», 4 клас

Тема: «Київ – столиця України».

Мета: ознайомити учнів з історією виникнення Києва, формувати уявлення про столицю як головного міста країни; розвивати вміння фантазувати, критично мислити; створити психологічно-емоційні умови для пізнавальної діяльності; виховувати бажання спільної діяльності, почуття взаємодопомоги, шанобливе ставлення до знань товариша; виховувати патріотичні почуття, гордість за історичне минуле нашої Батьківщини.

Тип уроку: урок вивчення нових знань.

Обладнання: наочність, тексти, тести, картки.

Хід уроку.

I. Організація класу.

1. Обери свій настрій на початок уроку:

2. Девіз уроку:

Доброго ранку, ліси і поля,

Доброго ранку, планета Земля.

З радістю в школу до знань поспішаємо,

Щастя й здоров'я всім людям бажаємо!

II. Перевірка творчих домашніх завдань.

1. «Мікрофон».

Ті учні, до яких потрапив «мікрофон», розповідають про професії своїх батьків.

Опитування:

- Назвіть символи України.
- Назвіть країни – сусідів нашої держави.
- Пригадайте, які корисні копалини знаходяться на території України.
- Яке місто є столицею України?

III. Підготовка до сприймання нового матеріалу.

1. Загадка.

- Як називається місто? Робота в парах «Пошук інформації» (асоціативний куш).

Будинки тут високі,
Дніпро тече широкий,
Ну, хто з вас здогадається,
Як місто називається?
Ворота золотії,
Стоять, мов чародії,
Ну, хто з вас здогадається,
Як місто називається?
Віддавна – це столиця,
Столиця – білолиця,
Ну, хто з вас здогадається,
Як місто називається?

(Київ)

IV. Повідомлення теми уроку. Мотивація пізнавальної діяльності.

- Сьогодні ми з вами здійснимо мандрівку до мальовничої столиці нашої держави – до Києва. Ви дізнаєтесь про історію

виникнення давнього міста, про його історичні та архітектурні споруди, культурно-історичні пам'ятки.

V. Вивчення нового матеріалу. Групова робота «Спільний проект. Пошук інформації».

1. Київ – столиця України (робота з енциклопедіями, фотоальбомами, періодичними виданнями).

2. «Незакінчене речення».

– Я був у Києві і бачив ...

– Більше запам'яталося ...

3. Словникова робота (робота з тлумачними словниками).

Столиця – це давньослов'янське слово. Походить від слова «стіл» – так у Київській Русі називався трон, престол.

Столиця – це місце, де перебував князь, тобто місце зі «столом».

4. «Мозкова атака».

– У наступні 2 хвилини запишіть на папері все, що ви знаєте чи думаєте про Київ. Запишіть якомога більше слів (створення «асоціативного куща»).

5. «Обличчям до обличчя» (спільна праця).

Поверніться до сусіда і спитайте, що він знає чи думає про Київ. Обговоріть з ним це, зробіть спільний висновок.

VI. Збір інформації вчителем та запис на дошці отриманих результатів.

«Синтез думок».

– Діти, поділіться знаннями про Київ.

VII. Робота над текстом методом «Поміч».

1. – Під час читання тексту ви маєте дещо зробити: читаючи, робіть позначки на полях залежно від вашого власного знання та розуміння.

Ставте «V» – «галочку» на полях, якщо прочитане підтверджує те, що ви знаєте, чи думаєте.

Ставте «+» – «плюс» на полях, якщо прочитане несе нову для вас інформацію.

Ставте «?» – (знак питання), якщо ви хочете більше дізнатися про цю інформацію.

Давній Київ

Давні люди, що оселилися над Дніпром, називалися полянами. Жили вони родинами і мали своїх князів. Були серед них три брати: одного звали Кий, другого – Щек, а третього – Хорив. І була в них сестра Либідь... Поселився Кий на одній горі, Щек – на другій, що тепер зветься Щекавицею. А Хорив – на третій горі. Від нього її назвали Хоревицею. Збудували брати місто і на честь старшого брата назвали Києвом. Навколо міста росли ліси, дрімучі бори. Водилися там різні звірі. А в місті жили працюючі люди.

У багатьох походах побував Кий. А повернувся в своє місто на горах, тут і помер. І брати його Щек і Хорив, і сестра їхня Либідь тут похоронені. Від Либіді стала й річка, яка впадає у Дніпро, називатися Либіддю.

Після смерті братів рід їхній довго князував у полян у давньому місті Києві.

Головна частина міста стояла на горі. Навколо міста з трьох боків підступав ліс, із четвертого боку – високий берег Дніпра. Ліс опускався на схилах глибокого й довгого яру, який перехрещувався з другим яром і тому називався «Хрещатим». Нумо здогадайтеся, де саме був яр? Та, звичайно, там, де зараз Хрещатик. Він же тому так і називається, що тут був колись Хрещатий Яр.

Тепер, як вийдеш на Хрещатик у святковий день, коли тут гуляє стільки людей, стільки машин, тролейбусів і автобусів, важко навіть уявити, що колись на цьому місці був яр, і в ньому на волі бродили звірі.

(Наталя Забіла)

2. Рефлексія.

Упорядкуйте інформацію в таблицю:

V	+	?

Учні самостійно складають таблицю. Потім учитель опитує учнів. Після цього порівнюються результати, записані на дошці, та те, про що дізналися учні.

- Що з того, що ви знали, підтвердилось?
- Може, хтось наполягає на своїй точці зору?
- Про що хочете дізнатися більше?
- Молодці! Успішно впоралися з завданням!

Фізкультхвилинка

3. Заочна подорож до культурно-історичних пам'яток України.

а) Розповідь учителя з демонстрацією малюнків, репродукцій панорамного зображення Києва.

Собор Святої Софії в Києві

У кінці 30-х – на початку 50-х рр. XI століття за вказівкою великого князя київського був збудований найвеличніший з усіх храмів – собор Святої Софії (Софія у перекладі з грецької означає «премудрість бога»). У XI ст. Софійський собор був тринадцятикупольним, але пізніше його було перебудовано, і кількість куполів зменшилася. Тринадцять куполів символізували Ісуса Христа і дванадцять апостолів. Чотири верхи нагадували про чотирьох євангелістів: Матвія, Марка, Луку, Іоанна. Простір під покривом головного куполу створює описаний арками хрест. У вівтарі, на стіні центральної апсиди, зосереджена фігура Богоматері. Її руки піднесені вгору в безперервному благанні. Вишневий колір убрання символізує страждання.

Пам'ятник Богдану Хмельницькому

У центрі Києва, на одному з живописних майданів, височить фігура вершника з булавою в руці. Це пам'ятник Богдану Хмельницькому. Богдан Хмельницький був мудрим і відважним українським полководцем. Він прагнув звільнити рідну землю від загарбників-гнобителів.

Радо зустріли полководця кияни. Перемогу святкували на тій площі, де зараз стоїть пам'ятник.

б) Створення ліричного настрою. Слухання музичного твору «Пісня про Київ».

в) Творча робота «Намалюй Київ, яким ти сьогодні його побачив».

VIII. Закріплення та усвідомлення знань.

1. Робота в парах. Гра «Закінчи речення».

Київ – столиця... (України).

Головна вулиця столиці – ... (Хрещатик).

Місто Київ названо на честь ... (старшого брата Кия).

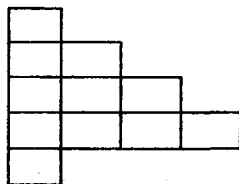
Братів Кия звали... (Щек і Хорив).

Сестру звали... (Либідь).

2. Робота в зошитах.

– Дайте назви історичним пам'яткам Києва.

3. Складання сенкану.

Київ
давній, красивий
живе, розвивається, квітне
Головне місто нашої
Батьківщини
столиця

IX. Домашнє завдання.

Підібрати інформацію про культурно-історичні пам'ятки України.

X. Підсумок уроку.

A. Тестування за темою «Наша країна – Україна».

Варіант 1

1. Напиши, як називається отча земля, рідний край, де ти народився.

2. Визнач, яке з міст є столицею отчої землі:

- а) Харків;
- б) Львів;
- в) Київ;
- г) Москва.

3. Визнач, на березі якої річки розташована столиця нашої Батьківщини:

- а) Дністер;
- б) Дніпро;
- в) Десна;
- г) Прип'ять.

4. Визнач правильні твердження:

- а) Конституція – основний закон країни.
- б) Конституція – це знак держави.
- в) Герб – це знак держави.
- г) Прапор – це символ держави.
- г) Прапор – це знак держави.
- д) Гімн – урочиста пісня, яку слухають стоячи.
- е) Гімн – урочиста пісня, яку слухають сидячи.

Варіант 2

1. Напиши, як називається твоя Батьківщина.

2. Визнач місто, яке є столицею твоєї землі:

- а) Тернопіль;
- б) Москва;
- в) Львів;
- г) Київ.

3. Визнач, на березі якої річки розташована столиця України:

- а) Прип'ять;
- б) Дністер;
- в) Десна;
- г) Дніпро.

4. Визнач правильні твердження:

- а) Конституція – це знак держави.
- б) Герб – це символ держави.
- в) Конституція – основний закон держави.
- г) Герб – це знак держави.
- г) Прапор – це символ держави.
- д) Гімн – урочиста пісня, яку слухають сидячи.
- е) Гімн – урочиста пісня, яку слухають стоячи.

Б. Рефлексія. «Продовжи речення».

- Мені було цікаво, бо...
- Я дізнався, що...
- Наступного разу ...
- Мені було важко, бо...

В. Обери свій настрій на кінець уроку:

(Із досвіду роботи Яворської С.І.)

План уроку з природознавства, 1 клас

Тема: «Дикі тварини, їх різноманітність. Тварини і людина: піклування про тварин, охорона диких тварин».

Мета: закріпити уявлення учнів про різноманітність тваринного світу; засвоїти українські назви диких тварин; відпрацьовувати навички користування українською мовою; розвивати навички сприйняття емоційного забарвлення художніх творів; учити співпрацювати в парах; виховувати вміння співпереживати, розуміти ближніх, піклуватися про братів наших менших.

Тип уроку: інтегрований (інтегруються теми з предметів «Я і Україна» та української мови).

Обладнання: предметні малюнки диких тварин, малюнки пейзажів, ілюстрації до казок про тварин.

Хід уроку

I. Організація класу.

1. Мовна розминка (на дошці написано вірш, читаємо його хором 1-2 рази).

Малювали мавпенята

Мавпу – маму, мавпу – тата,

Малювали мальву – квітку,

Будуть малярами дітки.

(Т.Коломієць)

– Які, на вашу думку, ці мавпенята?

– Який настрій створює цей віршик?

2. Визначення психологічного стану учнів на момент початку роботи. (Діти показують картку з зображенням свого настрою).

– Що сприяло твоєму гарному настрою?

– А чому у тебе поганий настрій?

II. Мотивація навчальної діяльності учнів.

1. Групове рішення творчої проблеми.

а) Відгадати загадки, знайти предметні малюнки – відповіді, хором повторити відгадки 1-2 рази.

1. Їжу я з дерев зриваю,

- Бо висока наче шафа.
Шию довгу в плямах маю,
Отже, звуся я ... (жирафа)
2. Замість носа довгий хобот,
Ноги наче ті стовпи.
Здогадатися не важко,
Що тварини ці — ... (слони)
3. Відрізняюся від інших,
Бо на носі маю ріг.
Можу здатися незграбним,
Прозиваюсь ... (носоріг)
4. Влітку медом він ласує,
Взимку в лігві тихо спить.
Він великий, клишоногий
Зветься просто він — ... (ведмідь)
5. Цей хижак завжди вважався
Серед інших королем.
Має голову гривасту
Називають його ... (лев)
6. Я сіренький і вухатий,
Я ношу вантаж важкий.
Маю дуже вперту вдачу.
Хто ж такий я, ну, скажіть ... (віслючок)
7. Довгохвості, довголапі
Називають всі їх ... (мави)
8. Дітки, щоб були здорові,
Молоко дають ... (корови)
9. Пазуристий і смугастий
Він не створений для ігор,
В африканських диких хащах
Проживає хижий ... (тигр)

2. Вправа «Вилучи зайве слово».

- Яку з названих тварин треба вилучити з даного ряду? Чому?
- Про кого ми будемо говорити на уроці?
- Де можемо зустріти інших тварин, зображених на цих малюнках?

– Чому ми сьогодні говоримо про диких тварин?

III. Повідомлення теми і завдань уроку.

– Сьогодні ми поговоримо про диких тварин, які мешкають у лісах України, а також про тих, яких можемо побачити в зоопарку.

1. Робота над віршем О.Страшенно «У зоопарку» (підручник «Українська мова», с. 148.):

а) Слухання вірша;

– Яку назву можна дати віршу?;

б) Гра «Мікрофон»:

– Поміркуйте, це серйозний вірш чи жартівливий? Обґрунтуйте свою відповідь.

– Чи правда, що ведмедику шубку зашила мама?

– Що таке гудзик?

– Як ви думаєте, чи добре живеться тваринам у зоопарку?

– Що треба робити, щоб їм було добре?

Фізкультхвилинка

Під музику діти повторюють за вчителем рухи різних тварин: стрибає зайчик, плаває рибка, і т. п.

2. Практична робота в зошиті (зошит з української мови, с. 29, завдання 2):

а) з кожного стовпчика та рядка вилучити зайву тварину. Обґрунтувати відповідь;

б) робота в парах (розфарбувати один малюнок тварини та розповісти сусіду про неї).

3. Гра «Хто це?».

(2-3 учні біля дошки, не називаючи тварину, описують її словесно і пропонують своїм товаришам назвати «Хто це?»).

– Чи подобається вам наша сьогоднішня розмова? Чому?

– А у кого з вас вдома живуть тваринки? Які?

– Який настрій створює вам спілкування з домашніми улюбленицями?

4. Бесіда про місце тварин в усній народній творчості. (Робота з підручником «Я і Україна», с. 74):

– Чи любите ви казки?

– В яких казках ви зустрічалися з дикими тваринами?

- Які тварини найчастіше є героями казок?
- Чому тварини є героями казок?
- Чим вони нагадують людей?

5. Робота над віршем О.Орача «Хто де живе?» (підручник «Українська мова», с. 148):

- а) слухання вірша;
- б) повторне читання вірша вчителем, а учні називають місце, де мешкають звірі (вчитель демонструє малюнки звірів);
- в) за малюнками звірів окремі діти називають місце їх мешкання.

Фізкультхвилинка

Рухлива гра «Хто ким себе уявляє?» Діти під музику показують якусь тварину за власним бажанням. Коли музика змовкає, кілька учнів пояснюють, кого вони зображали.

IV. Узагальнення та систематизація знань.

1. Диференційовані завдання. Виберіть завдання за своїм бажанням.

- а) практична робота (зошит з української мови, с. 29, завдання 3). Розпутати «переплутанку»;
- б) підготуйте розповідь «У кого хто?» (підручник «Української мови», с.88-89);
- в) практична робота (зошит «Я і Україна», с. 38):
 - Знайдіть тварин, що заховалися серед трави;
 - г) гра «Виправ речення»:
 - Верблюди ліг спати у кублі.
 - Олень залетів на високу скелю.
 - У норі спить смугастий тигр.

2. Підсумкова бесіда про охорону тварин.

На всій земній кулі люди зрозуміли, що охороняючи природу, вони охороняють багатства і красу рідної землі. Людина – захисник живого на землі.

- Кого ми можемо захистити?
- Хто чекає на нашу допомогу?

3. Заучування віршика.

Треба добре пам'ятати
І дорослим, і малютам.

Що рослини і тварини
Вкрай потрібні для людини!
– А чи потрібні ми тваринам? Чому?

V. Підсумок уроку.

Повторне визначення психологічного стану дітей.

- Про що дізналися?
- Що сподобалося?
- Чому змінився настрій?
- Чи зміниться ваше ставлення до тварин?

(Із досвіду роботи вчителя Шпанко І.Г.)

План уроку за курсом «Я і Україна», 4 клас

Тема: «Карпатські гори».

Мета: продовжувати формувати знання про природу України, поняття «гори»; сформувати поняття «Карпатські гори»; формувати навички роботи з картами, схемами, зошитом, підручником; розвивати пізнавальний інтерес, спостережливість, творчі навички; виховувати любов і дбайливе відношення до природи, патріотичні й естетичні почуття.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: карта України, предметні малюнки тваринного й рослинного світів, зошит, підручник.

Хід уроку

I. Організація класу (визначення психологічного стану учнів на момент початку уроку й настрою на позитивні емоції).

Сонце піднімається.

Серце прокидається.

Прокидається Земля.

Разом з нею ти і я.

- З яким настроєм ви сьогодні прокинулися?
- Від чого залежить наш настрій?
- Який настрій у вас зараз? (У кожного учня на парті лежить тригранна фігура із зображенням: смутку, радості, байдужості).

II. Повторення вивченого.

1. Бліц-турнір.

- У якій частині України розташований Південний берег Криму?
- Що називають Південним берегом Криму? (від 1 до 12 км, між горами й морем)
- Скільки сонячних днів буває в Ялті? (210 днів)
- Коли випадають опади? (осінь, зима)
- Як Кримські гори впливають на погоду в Криму?
- Яка рослинність у Криму? (яловець, дуб пухнатий, суничне дерево, кедр)
- Які особливі ознаки мають деякі рослини? (вічнозелені)
- Які рослини вічно зелені? (стрункий кипарис, пальми, магнолії, кедр)
- Назвіть тварин, що живуть у Криму.
- Як охороняють природу Кримського узбережжя?
- Які заповідники є в Криму? (Карадагський заповідник, мис Март'ян).
- Чому влітку в підніжжя гір пекуче, а на високих вершинах лежить сніг? (тепле повітря піднімається, охолоджується)
- Які заповідники створені для збереження унікальної природи? (Кримський, Ялтинський).

2. Індивідуальне опитування. (Завдання Мудрої Сови).

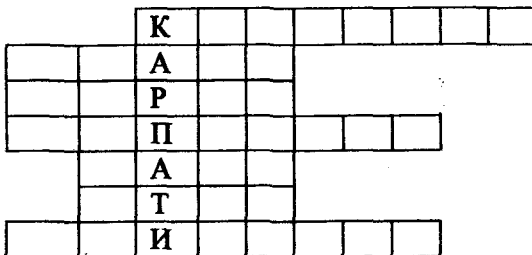
Учитель: Мудра Сова приготувала вам три конверти із завданнями. За складністю завдання різні, тому у вас є право вибору.

- 1 конверт: робота з картою України (показати на фізичній карті Кримські гори й розповісти, чому їх називають вологим островом Криму);
- 2 конверт: робота з малюнками рослинного миру Криму. (розташувати на малюнку гори рослинність Кримських гір);
- 3 конверт: легенди Криму (розповісти одну з легенд, прочитаних вами);
- 4 конверт: робота з малюнками тваринного світу (вибрати малюнки тварин Криму).

III. Повідомлення теми уроку.

IV. Мотивація навчальної діяльності.

– Вирішивши кросворд, ми дізнаємося тему нашого уроку.

1. Назва гір, розташованих на півдні України.
2. У степ спускаються пологі схили гір, а до моря?
3. Як по-іншому називають мурфолонов?
4. Яку рослину можна зустріти й у Криму, й у нас? (п'ють як чай)
5. Кого називають русаком?
6. У гірських лісах живе багато...?
7. Який заповідник створили?

КАРПАТИ

Фізкультхвилинка

Устаньте, діти, посміхніться,
Землі нашої поклоніться
За щасливий день учорашній.
І до сонця потягніться.
Веретеном покрутитесь.
Раз присядьте, два присядьте,
І за парту тихо сядьте.

V. Первинне сприйняття й усвідомлення нового матеріалу.

1. Практична робота з картою (розшукова робота).
 - Знайдіть на карті Карпатські гори.
 - Знайдіть та назвіть найвищу вершину Карпат. Як ви її відшукали?
 - Визначте ріки, які беруть початок у Карпатах (Дністер, Тиса).
 - Чому ми називаємо їх Українськими Карпати?

2. Робота з підручником. Читаємо й готовимо питання своїм товаришам (робота в парі).

3. Групова робота.

Підготувати повідомлення на вивчену тему:

- 1 група – з'ясувати природні умови.
- 2 група – розповісти про рослинний світ
- 3 група – визначте, які тварини зустрічаються в Карпатах.
- 4 група – розповісти про свої враження щодо перебування в Карпатах.
- 5 група – провести дослідження: розглянути гілочку сосни, понюхати її й пояснити, чому в Карпатах будують санаторії для людей із хворими легенями.

VI. Закріплення й осмислення знань.

- Індивідуальне опитування (Мікрофон.)
- Яку тему ми вивчали?
- Доведіть, що Карпати – це гори, а не височина?
- Яка найвища вершина Карпат?
- У чому особливість природних умов Карпат?
- Як ці природні умови впливають на рослинний світ?
- Чому природний світ різноманітний?

VII. Узагальнення й систематизація знань.

1. Робота в зошитах.
 2. Робота із трафарету (Данетка).
- Карпати розташовані на півночі України? (немає)
 - У Карпатах бере початок Дніпро? (немає)
 - У підніжжя гір листяні ліси, а вище хвойні? (так)
 - Чим вище в ліс, тим ліс густіше? (немає)
 - Найвища гора Говерла? (так)

VIII. Підсумок уроку.

Рефлексія.

- У якій частині України ми сьогодні подорожували?
- Що вам сподобалося на нашому уроці?
- Як зберегти природу Карпат?
- С яким настроєм ви зараз покинете клас?
- Що сприяло тому, що ваш настрій змінився в кращу або в гіршу сторону?

(Із досвіду роботи вчителя Скрикери Л.І.)

План уроку з української мови

Тема: «Прикметник. Значення прикметників.
Утворення прикметників».

Мета: Актуалізувати поняття про прикметник як частину мови, про його роль; удосконалювати вміння утворювати прикметники за допомогою суфіксів; розвивати вміння використовувати найбільш влучні прикметники для опису предметів; виховувати шанування рідної мови, любов до України; створювати умови для формування емоційного стану учня на уроці.

Тип уроку: урок закріплення знань.

Обладнання: дидактичний матеріал.

Хід уроку

I. Організація класу.

Звучить музика. Настрій який присутній на уроці?

II. Актуалізація знань:

1. Назва уроку?
2. Наша Батьківщина? Столиця?
3. Якою мовою розмовляємо? Як називаємо людей?
4. Пригадайте вірші про мову.

Мова багата,

Мова барвиста,

Тепла і рідна,

Як батьківська хата.

5. Читання вірша про мову (на дошці):

Мова наша калинова,

І квітуча, і чудова,

І багата, і небідна,

То є мова наша рідна

6. Подумайте! Яку частину мови використовують для уточнення мовлення? Доведіть.

III. Оголошення теми:

Сьогодні ми будемо працювати над прикметником і постараємося узнати про цю частину мови щось нове. Що ви знаєте про прикметники?

1. Повторення. Але спочатку пригадаємо, з якою частиною мови ви вже знайомі? Правильно, «Іменником». Зараз побачимо, що ви знаєте, а що ні.

Гра «Так-ні» (діти використовують світлофори для своїх відповідей: «так» – зелений колір, «ні» – червоний):

- Іменник самостійна частини мови? (так)
- Іменник означає предмети? (так)
- Відповідає на питання ЩО? (ні) Чому?
- Змінюється за числами і родами? (ні) Чому?
- Змінюється за числами і відмінками? (так)
- Давальний відмінок відповідає на питання: на кому? на чому? (ні) А на які?
- В українській мові 6 відмінків? (ні) А скільки?
- Іменник мати – середнього роду? (ні) Тоді якого?
- Іменник будинок – чоловічого роду? (так)

На відповіді «ні» діти дають пояснення.

2. Робота у зошиті:

а) число,

б) каліграфічна хвилинка (звучить музика):

Кк Кк

Їв Ки раї на Ук то міс;

в) утворіть і запишіть слова: Київ, Україна, місто;

г) утворіть словосполучення: Рідне місто, велика Україна, гордий Київ;

г) знайдіть головне слово у словосполученні, поставте від нього питання;

д) на які питання відповідає прикметник?;

е) з якою частиною мови зв'язаний прикметник?

Складається схема (за відповідями дітей)

ПРИКМЕТНИК (имя прилагательное)

↓
Ознаки предмета
(признаки предмета)

Питання: Які? Яка? Яке? Який?

↓
Зв'язок з іменником,
точніше описує предмет,
краще розповідає про предмет,
допомагає уявити (колір, розмір, смак)

3. Закріплення матеріалу.

Учені розв'язують різні наукові проблеми. І ми зараз перетворимося на вчених. Для цього треба бути уважними, кмітливими.

Проблемна ситуація: зараз з'ясуємо – для чого необхідні прикметники? Яка роль? Допоможе в цьому читання різних текстів.

Читання текстів (із порівнянням).

а) Україно. В одному тільки слові бринить ціла музика смутку і жалю. Україно – це води і зорі, сади, хати, лани пшениці, ріки. Україно – вінок з рути і барвінків.

б) Україно. В одному тільки слові бринить ціла музика смутку і жалю. Україно – це *тихі* води і *ясні* зорі, *зелені* сади, *білі* хати, лани *золотої* пшениці, *медові та молочні* ріки. Україно – *розкішний* вінок з рути і барвінків.

– Який можемо зробити висновок?

Висновок: прикметники допомагають:

- краще розповісти про предмет,
- точніше описати предмет,
- точніше уявити(колір, розмір, смак) предмету.

Фізхвилинка

4. Групова робота.

а) складіть опис предмету: за кольором, розміром, смаком, – щоб ми його відгадали:

I група – лимон, II група – гарбуз, III група – яблуко, IV група – груша.

б) читання групами опису предмету за ознаками та відгадування його іншими групами.

5. Утворення від іменників прикметників (ланцюжком).

Гра «Будівельник» (групова робота)

а) Усно: I група - Україна, добро, ніч, масло.

II група – дерево, козак, весна, книга.

III група – золото, срібло, ранок, колір.

IV група – вечір, письмо, діло, сонце, мова.

б) Письмово: за допомогою суфіксів утворити прикметники:

школа, море, осінь, дуб.

в) Робота в зошиті. Запишіть слова під диктовку, розберіть ці слова за їх будовою. Визначте, яке значення надають словам суфікси.

– Малесенький, тихесенький (значення пестливості).

– Хитрючий, страшенний (збільшення негативного забарвлення).

6. Додаткове завдання.

Підібрати прикметники до іменника ВЕСНА: (чудова, сонячна, рання, весела, співуча, голосиста, непередбачена, снігова, квіткова).

IV. Підсумок.

1. Гра «Мікрофон»:

– З якою частиною мови познайомилися?

– Що вона означає?

– На які питання відповідає?

– З якою частиною мови зв'язана?

– Для чого необхідна?

2. Підведемо підсумок: який у вас настрій в кінці уроку?

V. Домашнє завдання. Скласти розповідь про «Весну» (використовуй прикметники).

(Із досвіду роботи вчителя Миргородської А.Б.)

План уроку читання, 3 клас

Тема: «Українська народна казка «Кривенька качечка»».

Мета: розвивати вміння слухати та розуміти українську мову; формувати навички правильного, свідомого читання; збагачувати словниковий запас; формувати вміння будувати висловлювання на основі прочитаного, почутого та малюнків; виховувати доброзичливе ставлення до старших, бажання допомагати, виконувати посильну домашню роботу; визвати почуття співчуття, бажання надавати допомогу тим, хто її потребує; розвивати дружні стосунки під час ефективного спілкування; спонукати до виконання правил безпечної поведінки з метою збереження здоров'я.

Тип уроку: урок закріплення знань.

Обладнання: малюнки до казки «Кривенька качечка», «театральна афіша», веретенце, кужілочка, качині пір'ячка.

Слова для засвоєння: починок, іва-діва, жалувати, полинули, веретенце, галочка, кужілочка.

Хід уроку

I. Організація класу.

Девіз уроку: рідну мову вчу я гарно
і не гаю часу марно,
хочу добре я читати
як дорослі розмовляти.

II. Перевірка домашнього завдання.

1. Відгадування загадок про свійську птицю (півень, гуска, курчата).

2. Гра «Впізнай хто це?». Вчитель демонструє таблиці та малюнки свійської птиці, діти дають їм назви.

3. Взаємоперевірка та оцінювання читання напам'ять вірша Т.Шевченка «Тече вода...».

III. Робота над матеріалом уроку.

1. Оголошення теми та завдань уроку.

Учитель: Я фея з планети «Здоров'я» – вчителька Наталя. Прийшла зі своїм супутником – хлопчиком з цієї

планети. Ми принесли вам привіт, подарунки і запрошуємо вас здійснити подорож по планетах, на яких ми побували («Тлумачна», «Співпраці», «Чомучка», «Театральна» та «Міркувальна»). Наша подорож буде проходити під девізом «За добро добром платять». Так завжди діють жителі нашої планети. Я думаю, що і ви так живете.

Доброго ранку, ліси і поля!

Доброго ранку, планета Земля!

З радістю в школу до знань поспішаємо,

Щастя й здоров'я всім людям бажаємо!

2. Робота над казкою «Кривенька качечка».

Відвідування першої планети «Тлумачна»:

- а) читання казки вчителем та гарно читаючими учнями;
- б) словникова робота: жалувати, кужілочка, веретенце, галочка, полинули, починок, іва-діва.
- в) Учитель: Ой, а що це за пір'їнки у вас на партах? Розташуйте їх по порядку і прочитайте, що на них написано:

1. Як гуляла по лужку,
2. Виломила ніжку.
3. Друзі кинули в біді,
4. Не допомогли й трішки.

г) Учитель: Про кого ж цей віршик? (Входить дівчинка в українському одязі з пір'ячком у руці).

г) Дівчинка: Про мене, про кривеньку качечку. Чому я потрапила в таку біду? (треба знати правила безпечної поведінки – відповіді дітей.) – Чому народ склав про мене казку?

д) Учитель: Відповідь на це питання ми дамо в кінці уроку.

- Казка – це цікава розповідь, в якій мовиться про щось неймовірне, фантастичне. Вона має повчальний характер.
- Багато чого ви вже знаєте, а ще більше дізнаєтесь пізніше.

Наступна планета «Співпраці».

Стануть у пригоді навички дружнього спілкування, надання допомоги, гідної поведінки.

а) Читання казки одне одному (в парах по 30 с) (вивішуються слова: розвиток дружніх стосунків). Зверніть увагу на таблицю правильного читання. Читай:

- виразно;

- правильно;
- голосно;

Покажіть кольором («світлофорчиками») результати вашої роботи:

- зелений – гарне читання;
- червоний – з помилками.
- Молодці! А в кого не все вийшло, не засмучуйтесь, дітки, у вас ще все попереду. Бо (вивішую́ девіз): «Яким світ буде завтра, залежить від того, що ти зробиш сьогодні».

б) групова робота (обирають командирів, виконують завдання та оголошують результати роботи). Вивішують на дошці: надання допомоги, співпереживання, ефективне спілкування).

1 група «Дослідники».

- Знайдіть і прочитайте ознаки чарівності у казці;
- Знайдіть повтори. Скільки їх? З якою інтонацією їх треба читати?

2 група «Мовознавці».

- Знайдіть слова зменшувально-пестливі (підкресліть їх простим олівцем, назвіть їх).
- Яка їх роль у казці?
- Чому народ їх вживає?

(Виразно – Правильно – Швидко – Голосно)

3 група «Художники-оформлювачі».

Розташуйте малюнки в правильній послідовності і доберіть підписи до них.

4 група «Читачі».

Читання «ланцюжком» І частини казки. Командир слухає читання і виставляє оцінки у таблицю:

1						
2						
3						

(оголошення результатів роботи)

в) Фізхвилинка.

А тепер для відпочинку
Проведемо фізхвилинку.
Ми на місці покрокуєм,
Як дідусь ми потупцюєм.
Руки в сторони поставим –
Воду із криниці носити станем.
Потім ручки ми складемо
І як каченята попливемо.
Потім руки догори піднімемо
І з качечкою в небо полинемо.
Ви до сонця потягніться
Й одне одному всміхніться.
А тепер за парти сядем –
Працювати далі станем.

IV. Узагальнення знань.

А тепер ми на планеті «Чомучка».

Виявлення рівня засвоєння змісту казки «Блискавка»
(тестова робота).

Учитель: Я буду журналістом, візьму у вас інтерв'ю,
поставлю 6 запитань: Хто? Що? Де? Коли? Як? Чому?

Виберіть правильні відповіді, занесіть їх в таблицю та
з'єднайте між собою. Взаємоперевірка (зразок правильних
відповідей на дошці).

1. Хто прибирав та варив їсти дідові й бабі?

- а) сусідка Мотря;
- б) гарна дівчина;
- в) сусідка Катерина.

2. Що знайшли дід та баба в лісі?

- а) грибки під кущиком;
 - б) яєчка у гніздечку;
 - в) гніздечко в кущику.
3. Де взялася кривенька дівчина?
- а) перетворилася з качечки;
 - б) виросла з горошини;
 - в) зробили зі снігу.
4. Коли дівчина перетворилася на качечку?
- а) коли побачила спалене гніздечко;
 - б) коли дід зробив веретенце;
 - в) коли третій табуночок запросив.
5. Як дід та баба дізналися про те, хто їм допомагав?
- а) розповіли сусіди;
 - б) підгледіли;
 - в) дівчинка розповіла.
6. Чому дівчинка покинула діда й бабу?
- а) захотіла полетіти з каченятами;
 - б) стала качечкою;
 - в) бо спалили гніздечко.

Відповіді: 1. б), 2. в), 3. а), 4. а), 5. б), 6. в).

	1	2	3	4	5	6
а						
б						
в						

Добре ви попрацювали,

На «відмінно» тест свій склали.

Нас запрошує «Театральна» планета. Театралізація (на «театральній афіші» оголошення про «прем'єру» казки). Інсценування 4 частини. Дід, баба, дівчинка, автор (оцінювання виступу дітей).

V. Підсумок уроку.

Ось ми потрапили до планети «Міркувальна».

«Мікрофон» (герої казки запитують, діти відповідають: «думаю, що..., тому, що...»).

Учитель: Чи живуть герої казки, з якою ми сьогодні познайомились, за девізом: «За добро добром платять?»

Дід та баба: Чому ми залишилися самі?

Каченята: Чому дівчина спочатку не хотіла з нами летіти?

Дівчинка: Чому народ склав про мене цю казку? (повчає «За добро добром платять»). Чому з героїв казки це стане порадою?

«Продовж речення»:

- Мені було цікаво, бо ...
- Я сьогодні зрозумів, що ...
- Мені було важко, бо ...
- Мое досягнення сьогодні в тому, що ...

Учитель: Гарні ви в нас читачі – компетентні молодці! (вручення «метеликів» і читання побажання: «Яким світ буде завтра – залежить від того, що ти зробиш для нього сьогодні»).

VI. Домашнє завдання.

Переказувати казку за малюнками, допомагати близьким, робити добрі справи.

(Із досвіду роботи вчителя Яіцької Н.О.)

План уроку літератури, 5 клас

Тема: «Твір-опис тварини за власними спостереженнями в художньому стилі».

Мета: навчити учнів складати усні й письмові описи тварин за власним спостереженням; розвивати усне й писемне мовлення, логічне мислення, спостережливість, увагу; виховувати любов до тварин.

Тип уроку: комбінований.

Обладнання: підручник, набір ілюстрацій, фотографій тварин, перекладні словники, роздатковий матеріал.

Хід уроку

I. Організація класу.

II. Мотивація навчальної діяльності.

Червонясту шубку має,

По гілках вона стрибає.

Хоч мала сама на зріст,

Та великий має хвіст.

Як намисто, оченята...

Хто це? Спробуй відгадати. (Білка)

Любі діти! Ви вже, мабуть, здогадалися з теми уроку та щойно прочитаної загадки, що мова сьогодні піде про тварин. А про що ж саме? У кожного з вас є улюблена тварина. Можливо, вона живе з вами у квартирі, а може ви бачили її в зоопарку, в лісі або ж вдома у ваших друзів. І, безперечно, кожному з вас хочеться розповісти оточуючим про свого улюбленця. А як це правильно зробити, в якій послідовності? Сьогоднішній урок ми присвяtimo саме цьому, ми будемо вчитися описувати наших "братів" молодших.

III. Актуалізація опорних знань.

1. Робота в групах.

1) Група мовознавців готує універсальну шпаргалку про особливості побудови опису.

– Що таке твір-опис? (Твір-опис – це зв'язне висловлення, яке зображує предмет, явище, особу, розкриваючи їх основні ознаки.)

– З яких основних частин він складається? (1. Загальне уявлення про описуване. 2. Опис частин, деталей, окремі ознаки 3. Висновки.)

– Які мовні засоби використовуються в описі? (Епітети, порівняння, дієслова, які використовуються для опису.)

2) Група дослідників на прикладі текстів з'ясовує відмінності між науковим і художнім описами.

Текст 1

Дінго являє собою собаку середньої величини. У нього струнке тіло, сильно прямі ноги, пропорційна голова зі стоячими вухами, не дуже довгий, пухнастий хвіст. Волосяний покрив густий, але не довгий, досить м'який. Типове забарвлення – руде, з білими кінцями лап і хвоста. Однак іноді зустрічаються майже чорного кольору, сірі, білі («Життя тварин»).

Текст 2

Собака був не з дворян-доходяг, що тиняються без прив'язі будь-де, харчуються чим трапиться, можуть пристати до кожного, хто на мить приголубить, кине кусинь хліба, покличе за собою. Він мав чорно-рябі круп і плечі, чорні плями покривали спину: біліли ноги й запале черево, череп довгастиї і широкий, вуха розкішні, трикутної форми. Якого кольору очі? Та либонь, карі. Хвіст – наче холодна зброя тих часів, коли воювали на корях і ходили в січі з найрізноманітнішими шаблями. Під еластичною шкірою, покритою короткою шерстю, проступали міцні м'язи (Є. Гуцало).

3) Група перекладачів перекладає з російської мови українською тексти і визначає ознаки тексту-опису.

Текст 1

На белом фоне березняка, весь освещенный солнцем, стоял лесной гигант. Как он был хорош!

Длинная горбоносая морда была высоко поднята. Огромные рога напоминали вывороченные корни дерева. Сам тяжёлый. Грузный, а ноги тонкие, стройные, словно у скакового коня (Ю.Яковлев).

Словничок. Березняк – березняк; вывороченные – викорчунані; грузный – масивний; словно – ніби, як, мов; скаковой конь – стрибун.

Текст 2

Петух был такой красивый и смелый! На шее ожерелье, спина серая, в мелких белых пестринках, а в пышном хвосте длинные, серпообразные, иссиня-черные перья. Держался он гордо, выступая вперед широкой, отливающей бронзой грудью, высоко, будто на параде, приподнимая лапы с загнутыми сверху острыми шпорами... (по Е.Носову)

Словничок. Ожерелье – намисто; пестринки – цяточки; пышный – пишаний, розкішний; иссиня-чёрный – синьо-чорний; отливающий – який відсвічує; сверху – доверху.

Текст 3

Большой пёстрый дятел широко распространен в лесной зоне.

Дятел имеет пёструю окраску. Оперение включает сочетание белых и черных тонов. У самцов обычно бывает красный затылок.

Дятел хорошо лазает по деревьям, имея для этого удобное строение. Ноги у него короткие с цепкими когтями.

Два пальца направлены вперед, два назад. Хвост клиновидной формы с жёсткими и упругими перьями.

Клюв прямой и острый, при сильном ударе разрушает не только кору, но и древесину. У птицы длинный гибкий язык. Его конец усажен мелкими зубчиками, на которые она накалывает насекомое (из журнала).

Словничок. Пёстрый – пістрівий; сочетание – поєднання; гибкий – гнучкий; цепкие – чіпкі; упругие – пружні; усажен – усаджений.

4) Група літературознавців за наявним матеріалом (твори художньої літератури – Є. Гуцало «Лось», М. Коцюбинський «Ранок у лісі», М. Вінграновський «Гусенятко», К. Ушинський «Дятел» та українські народні загадки) добирає приклади опису тварин.

2. Оцінювання роботи в групах.

IV. Сприйняття і засвоєння навчального матеріалу.

1. Завдання учням.

1) Прочитати текст. Хто описаний у ньому? З якого твору взято цей опис і хто його автор? Самостійно добери пропущені слова (кожен учень отримує зразок тексту).

... Чорна тінь упала посеред кола вовків. То була _____, чорна пантера, вся чорна, як _____, але з плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов _____. Всі знали _____, і ніхто не наважувався ставати їй на дорозі, бо була вона хитра, як _____, смілива, як _____, і нестримна, як _____. Але голос у неї був солодший за _____, і шерсть – м'якша за _____.

2) Людей за їхніми якостями можна порівняти з тваринами. Виконайте за взірцем: мудрий, як змія, сова; Кровожерливий, як _____
Хитрий, як _____
Працелюбний, як _____

Брудний, як _____
Вірний, як _____
Швидкий, як _____
Впертий, як _____

2) Завдання «Люви помилку». Перевірте уривки з творів-описів учнів. Запишіть відредаговані речення:

1. На пагорбі росли пухнасті ялини та красиві дерева.
2. М'ячі були різних кольорів: червоний, синій, зелений.
3. Сторож був злою та бездушевною людиною.
4. Художник намалював хлопчика, коли він кудись спішив.
5. На галявині стояло озеро.
6. Вона одягнена в голубу кофточку та в джинсовій спідниці.
7. Уже з землі вилазить молоденька травичка.
8. Картина хороша, на якій зображений весняний ранок.

V. Закріплення матеріалу.

1. Гра «Хто останній». Назвіть якомога більше творів, у яких описуються тварини.

2. Робота з підручником. Опрацювати пам'ятку «Як працювати над описом» (с. 196).

VI. Домашнє завдання.

Користуючись таблицею вправ 451, напишіть твір-опис про вашу улюблену тварину.

(Із досвіду роботи вчителя української мови Михайленко Л.В.)

Важливе значення у плані гармонізації емоційного та інтелектуального аспектів освітнього процесу містять уроки музики.

Як і інші види мистецтва, музика має пізнавальне значення. На різних етапах розвитку суспільства культура особистості розглядалась як ознака соціального, духовного та інтелектуального розвитку людини. За умови гуманізації та цивілізації освіти виховання музичним мистецтвом набуває потрібного особистісного значення.

Головною метою уроків музики має бути розвиток особистості учнів, розвиток їх інтелектуальних, творчих, музичних здібностей, зародження і розвиток естетичних почуттів. У нетрадиційних формах роботи на уроках музики

акцентується увага учнів на зв'язок музики й інших видів мистецтв, зокрема літератури і образотворчого мистецтва.

План уроку музики, 2 клас

Тема: «Музика зображає внутрішній світ людини, її характер, почуття, думки».

Мета уроку: узагальнити уявлення учнів про зв'язок музики з життям, розвивати відчуття краси навколишнього світу; розвивати вокально-хорові навички; виховувати здібності щодо розмірковування про почуту музику, культуру співу.

Тип уроку: узагальнюючий, інтегрований.

Обладнання: диски, магнітофон, фортепіано, ілюстрації, малюнки, картки, портрет композитора, фломастери, альбом для малювання, вірші, карта Океану Музики.

Дидактичний матеріал: Д.Кабалевський «Три подружки»; пісні, танці, марші; музично-дидактичні ігри: «Відомий кіт», «Кольорове музичне лото», «Сонечко. Хмарка», «Жвава нота»; малюнки, вірші; колядки, щедрівки.

Хід уроку

I. Організація класу. Вхід до класу під музику (за вибором учителя).

II. Музичне привітання (акомпанує вчитель).

Урок музики у нас

Запросив усіх у клас.

Привітаймось дружно всі,

До, ре, мі, фа, соль, ля, сі!

Плесніть діти кілька раз,

До роботи всі гаразд!

Привітаймось дружньо всі,

До, ре, мі, фа, соль, ля, сі!

III. Актуалізація опорних знань.

Сьогодні у нас з вами надзвичайний урок – урок-подорож Океаном Музики. Ми попливемо Затокою Мистецтв, опинимось у Морі Почуттів, поспіваємо на Мисі Дзвінкої Пісні, відпочинемо на острові Нот.

Тому нехай кожна ваша парта стане невеличким кораблем, а ви – її двома капітанами, які будуть разом направляти правильними відповідями – вірним курсом ваш корабель. (Використовуємо інноваційну технологію – роботу в парах).

То ж готові?! Рушаймо!

(Звучить відповідна казкова музика).

З Океану Музики ми потрапляємо у Затоку Мистецтв. Нас зустрічають знайомі три кити. Ви впізнали їх? Як їх звуть?

Діти: Так! Це пісня, танець, марш.

Гра: «Відомий кит», «Музичне лото».

Звучать мелодії жанрів, діти впізнають їх і обирають відповідну картку музичного лото.

Лото: 1 картка – зображено танцюючу пару (вальс, полька); 2 картка – соловей (пісня); 3 картка – труба, барабан (марш).

Гра: «Сонечко. Хмарка».

Визначення музики: лад – мажор, мінор.

Вірш, де треба вставити пропущену назву ладу:

..... лад сияет

А музика в

Блестящим, ярким светом

звучит не так блестяще – то

И разным он бывает –

жалобно, то споря,

Но только ясным светом

то нежно и просяще.

А чтоб узнать получше

лады и их окраску,

Ты музыку послушай

И вспомни эту сказку.

Діти обирають картку музичного лото: Сонечко – мажор, Хмарка – мінор.

Валеохвилинка (за вибором вчителя).

IV. Слухання музики.

Наша мандрівка триває (звучить казкова чарівна музика). І ми опиняємось в Морі Почуттів. Як ви вже знаєте, музику створюють люди для людей. Отже, музика виражає почуття, думки і, навіть, вчинки людей.

Взагалі, музика – це чарівне мистецтво, яке своїми музичними засобами виразності малює настрій або характер людини.

Сьогодні ми познайомимось з творчістю російського композитора Д.Б.Кабалевського і прослухаємо його п'єсу «Три подружки».

а) розповідь про творчість Д.Б.Кабалевського відповідно до вікових особливостей учнів.

б) слухання п'єси.

Питання учням: Чи однакові ці три п'єси за характером музики? – Ні.

Характеризуємо музичний портрет дівчинок (використовуємо інноваційну технологію – вільний мікрофон).

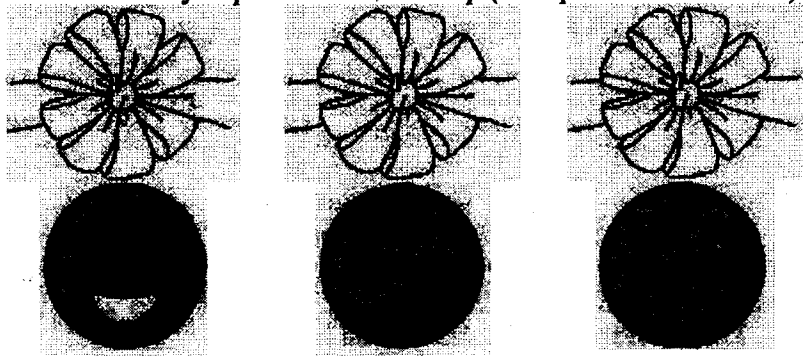
Діти висловлюють свої думки:

Пустунка – швидка, весела, танцювальна музика.

Злюка – сердита, зла; б'ється, тупає ногами.

Плакса – сумна, журлива; ніби сльози капають.

Пропонується намалювати обличчя дівчинок і розфарбувати стрічки відповідного характеру музики. Пояснити: чому обрано саме цей колір (інтегрована технологія).

V. Вокально-хорова робота.

Подорожуючи Океаном Музики, ми потрапляємо до Мису Дзвінкої Пісні.

а) діти розповідають про Зимові свята в Україні. Називають найбільш відомі колядки, щедрівки: «Я маленький хлопчик», «Щедрик», «Щедрівочка щедрувала», «Павочка».

б) розспівування: вправи на розвиток дихання, вокальні вправи, ритмічні вправи.

в) виконання шедрівки «Ой сивая зозуленька».

6. Звучить чарівна музика, яка приводить до останньої зупинки нашої подорожі – Острову Нот.

Діти відгадують музичні ребуси і демонструють знання назв нот (матеріал подається на дошці або на картках).

VI. Висновки уроку.

Наша подорож дійшла кінця.

Скажіть, будь ласка, діти, де ми побували на уроці, що бачили, чули, слухали. Що розповімо своїм друзям і батькам? (Діти відповідають).

Отже, музика перед усім виражає внутрішній світ людини (її стан, настрій, почуття, думки, характер).

VII. Аналіз оцінок.

VIII. Домашнє завдання. Намалювати казковий одяг нашим знайомим «трьома подружкам», які зібралися на новорічний бал-маскарад.

(Із довідку роботи вчителя Новікової В.Г.)

Дидактичний матеріал до предмета «Основи здоров'я»

Матеріал подається у віршованій формі, що сприяє швидкому запам'ятовуванню та використанню на практиці в повсякденному житті молодшого школяра.

Витаминное дерево (загадки)

1. Вам здоровье прибавляю,
Красным, жёлтым я бываю.
Много зёрнышек внутри,
Сочно, спело я, смотри.
Не достанешь – высоко.
Вас встречает ... (Яблоко)
2. Бочок синий я имею,
Витамин вам дать сумею.
Я сладка, кругла, красива,
С косточкой внутри. Я ... (Слива)
3. С виду я продолговата,

- Сладка, спела, кругловата.
Сочную меня ты скушай,
Потому что это ... (*Груша*)
4. Вот расселась я на грядке,
Листьев больше, чем в тетрадке.
Кочан белый у меня,
Борщ не сварить без меня.
Всё к морозам поле пусто –
Не боится лишь ... (*Капуста*)
5. Коль положишь в винегрет,
Всё покрашу в красный цвет.
Глубоко в земле сижу,
Витамином я служу.
Крупна, кругла, вся промокла,
Наша борщевая ... (*Свёкла*)
6. Стройный стан в земле сидит,
А коса всё вверх глядит.
Каротином столь богата,
Даёт зрение ребятам.
Потяну я с грядки ловко
Всех оранжевей ... (*Морковку*)
7. Разлеглись на длинной грядке
Зелены, стройны ребятки.
Все пупырчатые колючки,
А внутри семян тех – туча.
Отгадайте, молодцы,
Что же это? ... (*Огурцы*)
8. Разместился на лозе,
Блестя в утренней росе.
Ягоды, что изумруд,
Сок целебный нам дают.
Послужить всегда вам рад –
Друг надёжный ... (*Виноград*)
9. Я к бобовым отношусь,
Организму пригожусь.
Ведь белки во мне хранятся,

- Растут клетки и резвятся.
Съешь меня, дружок, изволь,
Я прекрасная ... (Фасоль)
10. Я большой и очень круглый,
И узнать меня нетрудно.
Внутри красный, сверху полосатый,
Меня любят все ребята.
Сочный, сладкий я на вкус,
Спелый, сахарный ... (Арбуз)
11. Углеводы в нём таятся,
Энергичные ребята с ним резвятся.
Небольшой он, крупный, красный,
Знают все его прекрасно.
Ведь помочь вам очень рад
Сочный, спелый наш... (Томат)
12. Как крахмалом я богата!
Меня любят все ребята.
Меня жарят, меня мнут,
И в вареники кладут.
Ну, подумали немножко?
Кто такая я?.. (Картошка)
13. К цитрусовым отношусь,
Вам, ребята, пригожусь.
Чтоб с инфекцией бороться,
Можно вовсе не колоться.
Помочь сможет друг один –
Яркий апельс – ... (Апельсин)
14. Я огромна, необъятна,
С желтизной, на вкус приятна.
Кашу можешь ты сварить,
Или вкусный сок попить.
Людам я служить привыкла,
Всем расти поможет... (Тыква)
15. Витамином С богат,
Очень нужен для ребят,
Сочный, золотистый, важный,

- Вирусам даст бой, отважный.
Хоть и кислый, всё же он
Всем полезен. То ... (Лимон)
16. С нами с детства ты знаком,
Штук по сто нас под кустом.
Красны, сладки, мелковаты,
Но знакомы всем ребятам.
Ты на нас, дружок, взгляни-ка,
Эта ягодка... (Клубника)
17. Раздевать меня начнёшь —
Слез немало ты прольёшь
Меня жарят, режут, трут,
В блюда многие кладут.
Победить любой недуг
Вам поможет горький ... (Лук)
18. Все микробы прогоняю,
От недугов защищаю.
Сырым есть не забывайте,
Вы меня употребляйте.
Лечит каждый мой зубок.
Всем полезен. Я ... (Чеснок)

Девизы уроков здоровья

1. Со здоровьем я дружу,
Я здоровьем дорожу.
Чищу зубы, умываюсь,
По режиму просыпаюсь.
2. Я за партой сижу,
Спинку ровно я держу.
Сильно я не наклоняюсь,
Сидеть правильно стараюсь.
3. Чтоб по жизни улыбаться —
Надо спортом заниматься.
4. Чтоб здоровье укреплять —
Режим нужно соблюдать.
Быть здоровым — это классно,
И чудесно, и прекрасно!

5. Чтоб здоровье укреплять —
Много должен ты гулять.
Будь на природе осторожным,
Ведь пораниться там можно.
6. Если хочешь долго жить —
Должен ты с трудом дружить.
Витаминами питаться,
Физкультурой заниматься.
7. Руки мой перед едой,
Объяви микробам бой.
И тогда кишечник твой
Дружбу заведёт с тобой,
Будет организм здоровым,
А твоё лицо — весёлым!
8. Солнце, воздух и вода —
Наши лучшие друзья.
С ними крепко подружись,
Будь здоровым, не ленись!
9. Кто до 100 лет
Хочет прожить,
Правила питания
Должен изучить!

Правила посадки учащихся за партами

Неправильное сидение за партой вызывает искривление позвоночника. Это нарушение врачи называют сколиозом.

Чтобы избежать сколиоза, нужно сидеть за партой ровно, сильно не наклоняться, не выгибать спину в разные стороны.

Я за партой сижу,
Спинку ровно я держу.
Сильно я не наклоняюсь,
Сидеть правильно стараюсь.

Ты сиди за партой стройно
И веди себя достойно.
И тогда твоя спина
Не согнется никогда.

Избежишь с глазами бед –
Коль поярче включишь свет.
Слева лампа пусть стоит
И тетрадь пусть не тенит.

Чтоб себя не отвлекать –
Нужно лишнее убрать.
Пусть лежат лишь те предметы,
Что помогут дать ответы.

Ты на парту не ложись,
А на спинку обопрись.
И тогда в твоей тетрадке
Будет все всегда в порядке.

Чтобы быть здоровым, сильным – дай дорогу витаминам!

Слово «витамины» происходит от латинского слова «вита» – жизнь. Название это не случайно. Если витаминов не хватает, человек тяжело болеет. Витамины нужны для нормального роста и развития детского организма. В организм витамины попадают с пищей. Значит, нам нужно знать, в каких продуктах есть необходимые витамины.

Витамины А, В, С, В сами расскажут о себе.

А – А я витамин А.

Со мной быстро ты растёшь,
И меня везде найдёшь.
В яйцах, сыре и морковке,
В луке тыкке и печёнке,
В рыбьем жире, помидоре,
И в зелёном луке – море.

В – Я нужен для умственного и физического труда.

Твоё пищеварение улучшаю всегда.

В ржаном хлебе я живу,

В овсе, гречке я сижу.

Я в желтках яичных вволю,

И в горохе, и в фасоли,

И в печёнке, в мясе я,

Меня еште вы, друзья.
С – А я витамин С,
Простуду я предупреждаю,
Кровообращение улучшаю.
Способствую росту, лечу я цингу,
Для вас быть полезным, конечно, могу.
Капуста, картошка, лучок и щавель,
Чеснок и шиповник, в лимоне – поверь.
В смородине, в хрене
И в хвое найдёшь,
Со мною, дружище, не пропадёшь.

Д – А я витамин Д.
Твои кости укрепляю,
И рахит предупреждаю.
А живу я в молоке,
В рыбьем жире и сырке,
В ржаном хлебе и печёнке,
Нужен и мальчишкам, и девчонкам

Значит, нужно употреблять разнообразную пищу, чтобы обогатить свой организм витаминами, необходимыми для нормального роста и развития.

*(Із досвіду роботи вчителя початкових класів
Яіцької Н.О.)*

Розвивальні завдання
щодо формування логічного мислення, розвитку пам'яті,
вироблення навичок виділення головних ознак

Існує залежність між рівнем знань і розумовим розвитком дітей. Рівень розумового розвитку визначається не тільки об'єктом засвоєння знань, а і вмінням володіти розумовими операціями, логічними прийомами мислення.

Поданий матеріал призначений для розвитку логічного мислення дітей. Розкриває зміст та мету курсу, форми роботи на уроках логіки.

Вправи направлені на формування уваги, пам'яті та вмінь виділяти важливі ознаки, порівнювати, класифікувати, синтезувати, аналізувати.

Використовувати рекомендуємо вчителям початкових класів як на спеціально відведених уроках логіки, так і на уроках математики, мови і в позакласній діяльності.

Для молодших школярів провідний вид діяльності – навчання. Вони засвоюють навчальний матеріал двома способами: запам'ятовуючи та виконуючи завдання певного типу.

Таке навчання не потребує творчого мислення, внаслідок чого дитина втрачає творчі здібності, якими володіла до школи.

Значну роль у розвитку інтелектуальних здібностей відіграє вміння систематизувати об'єкти за їх зовнішніми властивостями, узагальнювати на основі порівняння, виділяти спільні ознаки, вибирати найбільш істотні.

Мета курсу «Основи логіки», 2 клас: ознайомити учнів з суттєвими ознаками понять, класифікацією понять, формально-логічними відношеннями між поняттями, методами створення понять; розвивати наочно-образне, логічне поняття, логічне мислення, уяву, увагу, пам'ять, творчі здібності дітей.

Календарне планування

№ п/п	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин
І півріччя		
І. Поняття і їх ознаки		
1.	Розвиток самостійності сприйняття	1
2.	Сприйняття предмету, розвиток окоміру	1
3.	Сприйняття кольору. Теплі та холодні кольори	1
ІІ. Формально-логічні відношення між поняттями		
1.	Тренування стійкості та концентрації уваги	1
2.	Тренування довільної уваги	1

3.	Тренування спостережливості	2
4.	Розвиток зорової пам'яті	2
5.	Розвиток слухової пам'яті	1
6.	Розвиток образної пам'яті	1
III. Методи утворення понять		
1.	Перетворення образу подумки	
2.	Орієнтування в просторі за допомогою простого плану – схеми створення плану	1
3.	Планування своїх дій подумки	1
II півріччя		
IV. Розвиток логічного мислення		
1.	Порівняння	2
2.	Узагальнення. Операції з числами	1
3.	Систематизація	1
4.	Тренування уяви	2
5.	Задачі з зайвими даними	1
6.	Вправи на зосередження уваги	1
V. Розвиток творчих здібностей		
1.	Вправи на розвиток умінь швидко схоплювати та обробляти інформацію	1
2.	Задачі на розвиток пізнавальної активності	1
3.	Задачі з природничим сюжетом	1
4.	Задачі з непрямою залежністю	1
5.	Хитромудрі задачі	1
6.	Задачі з логічним навантаженням	1
7.	Задачі на кмітливість	1
8.	Задачі на три дні	1
VI. Повторення та узагальнення вивченого за рік. KBK		3

Вправи для розвитку сприймання

1. Завдання для збільшення швидкості та точності сприймання.

Щоб цього досягти, необхідно правильно добирати завдання, поступово ускладнюючи їх, а також синтезувати мислення, мовлення і дії дитини.

Починати слід з розвитку логічного мислення – азбуки навчання.

/	П	:	+	/	-	I	I	=	=
-	П	.	.	П	/	\	+	\	:
+	X	\	=	-	П	-	=	I	I
=	I	=	.	X	+	/	/	.	I
X	П	I	-	:	X	X	П	=	/
:	I	П	=	.	-	\	\	+	.
.	-	/	=	-	П	I	/	.	-
П	:	\	.	-	X	\	-	.	-
:	:	=	I	+	+	X	.	+	П
=	X	.	X	\	=	I	.	I	:

Завдання для учнів:

- Скільки разів зустрічається знак «додавання» (+) ?
- Скільки разів зустрічається знак «віднімання» (-) ?
- Скільки разів зустрічається така риска (\) ?
- Скільки разів зустрічається крапка (.) ?
- Скільки разів зустрічається знак ділення (:) ?
- Скільки разів знак «дорівнює» (=) ?
- Скільки разів знак множення (x) ?
- Скільки разів така риска (/) ?

2. Вправи «круг» (для розвитку сприймання круга):

- Як називаються вікна у літаку? Яку форму вони мають?
- Які предмети або фігури можна отримати, якщо скласти декілька кругів різних або однакових за розміром.
- Намалюйте як можна більше предметів, використовуючи основну фігуру – круг.

3. Вправи для розвитку сприймання геометричних фігур:

- Складіть із 12 паличок 5 квадратів:
Приберіть 4 палички так, щоб залишилось 2 квадрати;
Перекладіть 3 палички так, щоб залишилось 3 квадрати.
- Із 4 паличок складіть 3 трикутники.
- Із 5 паличок побудуйте два трикутники.

4. Вправа «Розвиваємо спостережливість».

Цю вправу можна проводити на екскурсії, в туристичному поході, а також у звичайному приміщенні.

Учні діляться на дві команди, і учасникам за 10 хвилин треба записати як можна більше предметів за ознаками: форма, колір, починаються з однієї букви, зроблені з одного матеріалу тощо. А потім діти дають відповіді:

Складіть списки предметів:

- а) червоного кольору;
- б) чорного кольору;
- в) зеленого кольору;
- г) круглих;
- г) прямокутних;
- д) дерев'яних;
- е) металевих;
- є) кам'яних;
- ж) починаються з літери К;
- з) починаються з літери М.

5. Вправа «Вгадай голос».

Ведучий стає спиною до учасників гри. У цей один із ігреків промовляє 2-3 слова, а може коротке речення. Водящий повинен відгадати.

6. Вправа «Вгадай мелодію» (для розвитку сприймання звуків та розвитку слуху). 3 – 5 секунди звучить мелодія. Хто перший відгадає, той і виграє.

Вправи для розвитку уваги.

1. Вправа «Знайди відмінності».

- а) Порівняти картинки між собою і назвати відмінності. Знайти 5 відмінностей.
- б) Чим відрізняються між собою картинки?

2. Вправа «Числа».

Учні стають у круг. Ведучий: «Зараз ми будемо по черзі рахувати числа від 1 до 30. Будьте уважними, бо числа, які містять число 3 або діляться на 3, вимовляти неможна. Замість цього треба зробити хлопок».

Можна працювати з іншими числами. Можна рахувати числа через один, два і т.ін. Наприклад: один, хлопок, три,

хлопок і т.ін., або – один, два, хлопок, чотири, п'ять, хлопок і т.ін.

3. «Слова розсипались».

З наданих груп букв зберіть й запишіть слова:

Нвйон (новий) леонь (олень)

Зузяло (зозуля) срдеаа (середа)

4. «Зітри сліди мишки».

Уставте пропущені літери.

Лял_ка, дз_б, ол_вєц_, д_ван.

5. «Ігри діда Буквоїда».

За приголосними вгадайте і запишіть слово:

Врсн	ллк	згдк
(вересень)	(лелека)	(загадка)

6. «Відремонтуй слово».

Ц_б_л_ т_л_ф_н г_д_нн_к

Вправи для розвитку пам'яті

1. Вправи на розвиток вербальної пам'яті. Вправа «Слова».

Інструкція учням:

Запишіть як можна більше слів до теми:

- 1) школа, 2) математика, 3) природознавство, 4) музика, 5) книга, 6) мистецтво, 7) осінь, 8) весна, 9) зима, 10) літо тощо.

На кожну тему дається до 5 хвилин. Для учнів 1 класу – 4-5 слів, 2 класу – 6-7 слів, 3 класу – 7-8 слів, 4 класу – 9-10 слів.

2. Вправи на розвиток слухової пам'яті.

Використовується методика 10 слів.

Учням пропонують 10 слів. Після цього вони повинні по пам'яті записати слова, які запам'ятали. 6 правильно записаних слів говорять про добру слухову короточасну пам'ять.

а) дім, парта, білий, добре, груша, крейда, сильний, чашка, стіл, огонь;

б) кіт, ручка, червоний, погано, яблуко, підлога, слабкий, ложка, лампа, олівець;

в) лялька, виделка, синій, машина, високий, мама, книга, стілець, куриця, кістка;

г) собака, вікно, квітка, ковдра, низький, конверт, небо, буква, слон, зошит.

г) годинник, вітер, зоря, сон, цукерка, папір, калитка, стілець, нитка.

3. «Відтворення розповіді». Підбираються розповіді більш складні: це байки, розповіді, що мають підтекст, слугують для подальшого спілкування.

Інструкція учням:

Прослухайте уважно розповідь, потім за 3 хвилини запишіть її головний зміст.

4. Вправи для розвитку логічної пам'яті.

Пояснення: слова об'єднуються за смислом, зверніть увагу на логічний зв'язок між словами. Наприклад: ліс – ведмідь – барлога.

а) весна – сонце – струмок,

ріка – риболов – уха,

свято – пісня – веселість;

б) читання – око – книга,

міст – ріка – вода,

сад – земля – рослина,

бджола – вулій – мед,

гра – правила – ігрок,

дуб – жолудь – свиня.

пісня – музика – слова,

ліс – дерево – кущ,

місто – будівля – вулиця.

Прочитавши у голос 6 рядків, учитель пропонує школярам карточку, на якій написані лише перші слова з кожного рядка. Учні повинні дописати друге і третє слова.

5. «Звуковий аукціон».

Виграє той, хто останнім назве слово:

В – вогнище, вересень, влітку, виразно...

А – абрикос, апетит, апельсин...

М – медаль, метро, метал...

П – пиріг, понеділок, пшениця...

6. «Слухай, поспішай, запам'ятовуй».

Учитель чітко вимовляє групу словникових або інших слів, учні повторюють кожне слово, за командою записують їх у зошити. Олень, олівець, очерет, одинадцять – слова, які починаються з літери О. тощо.

На дошці малюнки трьох будинків. У них живуть слова. Нижче зазначена кількість складів, які повинні бути в назві мешканця будинку. Діти з пам'яті записують слова.

Бетон, середа, понеділок, папір, п'ятниця, велосипед, якір, горизонт, одинадцять, парасолька, тривога, диван, бензин, черговий, колектив, українська, чотирнадцять, метро.

7. Вправа «Хто більше запам'ятає».

Учні по черзі називають будь-яке слово. Наприклад: перший учень говорить: квітка. Наступний повторює назване слово і пропонує своє, наприклад: ліс. Третій повторює два слова (квітка, ліс) і вимовляє своє: учень. І так далі.

Перемагає той, хто зможе відтворити більшу кількість слів: у нього і добра пам'ять.

8. Вправа «Запам'ятовуй, малюючи».

Учитель готує 20 слів. Кожний учень – ручку та аркуш.

Учитель послідовно називає слова, після кожного робить паузу (рачує до трьох). За цей час учні повинні зробити малюнок для запам'ятовування слова. Хто запам'ятав більше слів, той і виграв.

9. Вправа «Зорова пам'ять».

Учні поділяються на дві команди. Один учень (за бажанням) буде зображуватиме свій портрет. Усі запам'ятовують усі деталі цього портрету (обидві команди та вчитель). Усі учні відвертаються, а вчитель робить зміни в портреті. Потім із кожної команди до портрету по одному підходять учні, щоб виправити зміни. Яка із команд зробить більше поправок, та і перемогла.

Вправи для розвитку мислення

1. Робота з ознаками предмета.

1) Назвіть по 3 предмети, які можуть сполучати 2 названі ознаки. Наприклад: яркий – жовтий.

а) сонце, лампа, світло;

пиріг
кишеня
лимон

кислий
чисті
порожня

5) Кому що потрібно?

Учитель називає професію, а діти – необхідні для роботи предмети:

Учитель – книги, зошити, ручка, ...

Футболісти – м'яч, ворота, стадіон, суддя, ...

Телефоністка – телефон, записник, ...

Урок – головний простір, у якому протікає діяльність учителя. Саме в ході уроку він переживає хвилини радості від перемоги в рішенні навчальних завдань і гіркота поразок. Гармонія інтелекту й емоцій у процесі уроку – важлива умова його результативності. В.Сухомлинський писав: «Якщо ви хочете, щоб педагогічна праця давала вчителю радість, щоб повсякденне проведення уроків не перетворилося на нудну, одноманітну повинність, ведіть кожного вчителя на щасливу стежку дослідження».

Подальше вдосконалення уроку як важливої форми організації навчання визначається грамотним його аналізом і методичними рекомендаціями з його здійснення.

Форма аналізу уроку може бути різноманітною, але вона повинна відповідати дидактичним цілям і завданням. На основі різних схем аналізу уроку важливо стимулювати вчителя до самоаналізу його успішності або неуспішності, організовувати рефлексію з приводу найбільш успішних або невдалих етапів уроку. Варто грамотно підвести вчителя до об'єктивної самооцінки результатів власної діяльності на уроці.

В основу співбесіди за результатами відвідуваних уроків необхідно покласти принципи поваги до особистості вчителя й віру в його можливості та здібності. Приведемо зразки опитувальних листів, які дозволяють учителю уявити урок, подивитися на нього й на власні дії з боку, прожити його заново й перейти до рефлексії.

Опитувальний лист № 1
(призначений для виявлення емоційного враження)

1.	Чи задоволені своїм уроком? Так, тому що... Ні, тому що...	
2.	Що сподобалося найбільше в уроці?	
3.	Щоб ви зробили по-іншому? Чому?	
4.	Хто з ваших учнів вас здивував?	
5.	Цей урок для вас звичайний або його проведення потребувало більших зусиль?	
6.	Чи часто ви урізноманітнюєте типи уроків? Форми й методи роботи?	
7.	Яку роль ви граєте на уроці: «соліста» або «диригента»?	
8.	На уроці ви відчуваєте комфорт або дискомфорт? Чому?	
9.	Хто з учнів вимагає особливого підходу й уваги? Як ви вирішуєте проблему обліку можливостей і здатностей кожного учня на уроці?	

Опитувальний лист № 2

1.	Тема уроку	
2.	Ціль уроку	
3.	Чи відповідає мета темі й змісту уроку?	
4.	Наскільки завдання конкретизують мету уроку й сприяють її досягненню?	
5.	Які цілі й завдання вирішують учні в процесі уроку?	
6.	Чи обговорювалися з учнями мета й завдання уроку?	
7.	Наскільки доцільно доводити до учнів мету й завдання майбутньої роботи на уроці?	
8.	За якими критеріями визначається успішність або неуспішність уроку?	
9.	Наскільки кожне завдання, що виконують	

	учні, сприяє досягненню поставленим меті й завданням уроку?	
10.	Як підводять підсумки уроку? Чи беруть учні участь в підведенні підсумків уроку?	

Уміння вчителя проводити самоаналіз уроку, давати об'єктивну самооцінку власним діям на уроці й навчальним досягненням учнів сприяє професійному зростання й підвищенню його педагогічної майстерності. Майстерність учителя на уроці визначається не тільки глибоким знанням змісту досліджуваної теми, але й умінням активізувати пізнавальну діяльність учнів, керувати нею, вчасно вносити корективи й здійснювати педагогічну підтримку учням, які потребують допомоги вчителя.

(Із досвіду роботи Миргородської А. Б.)

РОЗДІЛ VI

МЕТОДИЧНА ПІДТРИМКА ВЧИТЕЛЯ

6.1. Завдання й основні напрямки педагогічної підтримки вчителя у навчально-виховній роботі

Учитель – центральна фігура школи. Він повинен сьогодні зробити наступний крок у справі її реформування. Праця вчителя дедалі більше уподібнюється до праці вченого. Вчителів закликають застосовувати новітні технології, оптимізувати навчальний процес, знаходити ефективні прийоми виховання тощо. Вчителів переконують, щоб він невтомно працював над удосконаленням своєї педагогічної майстерності. Він повинен уміти робити наукові передбачення, бо в цьому – суть культури педагогічного процесу.

Необхідна умова реформування освіти – це творча особистість учителя. На особистість учителя необхідно зорієнтувати методичну роботу.

Створення в школі умови для особистісного зростання кожного вчителя передбачає таку організацію роботи, за якої вчитель бере на себе відповідальність за вдосконалення своєї педагогічної майстерності. У кожного вчителя є та зернина педагогічного хисту, яка в нормальних умовах розвитку може перерости й вирости в могутню педагогічну індивідуальність, неповторність. У школі з'являється колектив зі своїм творчим педагогічним почерком; коли кожен урок – це плід різних творчих лабораторій, то ефективність такого навчально-виховного процесу значно зростає.

Одне з головних завдань методичної підтримки – це виявлення кращих педагогічних можливостей в кожного педагога засобами діагностики, анкетування тощо.

Кожен учитель має свою програму самовдосконалення. План методичної підтримки для кожного вчителя буде індивідуальний. Підвищення фахової підготовки можливе тільки у творчості педагога. Бо слова – вчать; приклади – захоплюють; дії – розвивають.

Спрямовуючи вчителя на творчу діяльність, розвиваємо в нього «потреби на творення», організуємо творчий процес. Створюються такі ситуації, коли вчитель сам формує перелік особистих методичних проблем і вирішує їх за допомогою, яку отримує із власної ініціативи. Зі свого боку методист ініціює роботу вчителя над тією чи іншою проблемою, попередньо вмотивовуючи її необхідність, потім спрямовує цю роботу і стимулює її.

Методична підтримка вчителя передбачає спостереження за його діями, позитивними зрушеннями в роботі, логікою мислення. Орієнтація на фестивалі відкритих уроків, захист ідей, відвідування уроків керівника, взаємовідвідування, шкільний конкурс «Учитель року» – оце й є те, що має створювати належне підґрунтя для особистісного зростання вчителя, має допомогти йому стати справжнім майстром педагогічної справи.

У процесі методичної підтримки зусилля методиста нагтовхуються на байдужість і пасивність учителя, інколи ще можна почути: «А як платять, так і працюю!».

В організації та здійсненні методичної підтримки вчителя значну роль відіграє шкільний методичний кабінет, де зібрані матеріали узагальненого досвіду вчителів, що є занесеними до «Освітнянської спадщини Придніпров'я», призерів конкурсу «Вчитель року» (районних та міських етапів), атестованих на вищу категорію та звання. У кабінеті зібрано різноманітну літературу з питань ОЗТ, інтерактивних методів навчання, періодичні видання, тематичні теки – все те, що сприяє вчителеві у його самовдосконаленні.

Уся робота у школі переконує в тому, що «щоб відкрити перед учнями іскорку знань, учителю треба ввібрати море світла, ні на хвилю не відходячи від променів сяючого сонця знань людської мудрості» (В.Сухомлинський).

Не варто забувати і про стимулювання зусиль учителя в процесі особистісного зростання. Стимулами стають:

- об'єктивна атестація;
- публічна похвала і нагороди, премії;

- об'єктивний контроль та оцінювання роботи;
- повідомлення на дошці оголошень про успіхи вчителя, його учнів тощо.

Показати успіх учителя, пропагувати його досягнення, сприяти розвитку успіху – це одне із завдань методичної підтримки.

Успіхи є далеко не в кожного вчителя, але й ті, що їх мають, повинні пам'ятати: «хто досяг вершини, повинен підійматися ще вище». Процес пошуку і вдосконалення не є закінченим.

Найсильніший інстинкт будь-якої істоти – прагнення жити. І жити по-своєму. Метою життя і є саме життя. Від моменту народження дитина є учасником життя, а не об'єктом для підготовки до нього. Ось чому виховання і освіта мають виходити з самого життя і йти від особистості учня. Не дитина існує для системи виховання й освіти, а система існує для дитини. Завдання школи – організація для кожної дитини саме такого процесу навчання, якого потребує природа даного індивіда. Керуючись цим принципом гуманної педагогіки і вирішуючи проблему саморозвитку, колектив учителів школи намагається зробити так, щоб учень став суб'єктом особистісного розвитку.

Школа підтримує постулат гуманітарної педагогіки про те, що всі діти потенційно народжуються творцями. На допомогу вчителям приходить особистісно зорієнтований підхід до дитини, що передбачає не тільки прагнення давати знання, а й розвивати індивідуальні здібності, виробляти духовні й інтелектуальні риси через організацію на уроці пізнавальної, комунікативної, творчої, дослідницької, ігрової діяльності. Суть такого підходу вчителі розуміють як визнання учня головною діючою фігурою всього педагогічного процесу. Певна річ, це сприяє гуманізації стосунків. Учителю доброзичливо ставиться до учня незалежно від його успіхів та досягнень, заохочує індивідуальне зростання, оцінює діяльність учня не тільки за кінцевим результатом (правильно чи неправильно), але й у процесі його досягнення. У школі вважається неприпустимим

формування негативної оцінки особистості за окремі недоліки, поведінку. Гуманізацію педагоги розуміють як оптимістичну віру в дитину, її творчі сили і здібності, виявлення й стимулювання кращих рис особистості. Основна парадигма роботи вчителя: «Головне – дати кожному учню можливість реалізувати свої здібності, створити для кожного комфортні умови».

6.2. Форми організації педагогічної підтримки вчителя

Створення ситуації успіху – важливий елемент оптимізації педагогічного процесу. Успіх учителя залежить від того, наскільки він постійно вдосконалює свої професійні можливості, наскільки у повсякденній роботі створюються умови для його самовираження і самоутвердження. Із метою розкриття творчих можливостей і здібностей у шкільній практиці створюються майстер-класи, школи педагогічної майстерності, творчі семінари, практикуми, тренінги та ін.

Формування компетентності вчителя – це процес поетапний, багатовекторний. Поняття «Педагогічна компетентність» містять у собі такі складові:

Інтелектуальна

Методична

Дидактична

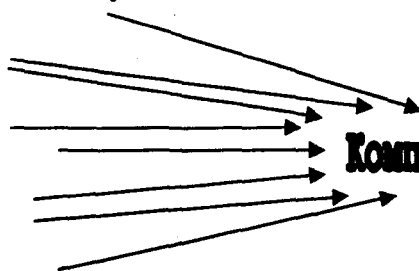
Проектна

Комунікативна

Мотиваційна

Управлінська

Психологічна

Компетентність

Цілеспрямована робота вчителя й усього педагогічного колективу щодо підвищення компетентності вчителя призведе до таких результатів:

- підвищення загального рівня професійної майстерності вчителя;
- покращення всіх видів педагогічної компетентності;

- моделювання перспективного досвіду роботи вчителів, які мають потенційні здібності;
- розвиток творчої ініціативи педколективу;
- збільшення кількості вчителів, які цілеспрямовано займаються самоосвітою;
- підвищення активності роботи вчителів на всіх рівнях підпорядкування (шкільному, міському і т.д.);
- підвищення рівня організації навчально-виховного процесу;
- вдосконалення методики викладання;
- підвищення якості знань учнів;
- підвищення вихованості учнів.

Одним із найважливіших напрямків у підвищенні компетентності є самоосвітня діяльність. Її доцільно організовувати відповідно до алгоритму самовдосконалення:

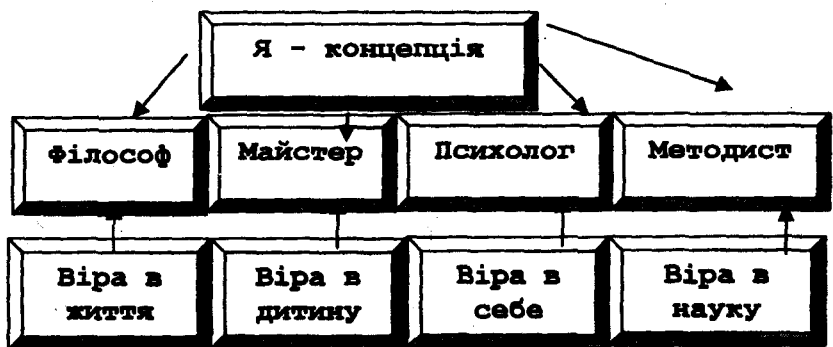
- відбір та вивчення науково методичної літератури з метою підвищення загальної інтелектуальної компетентності;
- розвиток мотиваційної компетенції та удосконалення індивідуального педагогічного стилю;
- розвиток комунікативних рис у стосунках із колегами та учнями;
- удосконалення проектних здібностей;
- удосконалення дидактичної компетентності шляхом розвитку педагогічної техніки, позакласної роботи з предмета та виховної діяльності;
- підвищення методичної компетентності;
- проведення моніторингу зростання професійної компетентності вчителя.

Результати моніторингу висвітлюються під час методичних заходів, в експозиції методичного кабінету, використовуються як засіб стимулювання професійного зростання вчителів.

Кожна шкільна методична комісія прагне того, щоб, спираючись на досвід гуманної педагогіки, бачити в кожній дитині найбільшу цінність.

Учитель прагне бути відкритим до інформації. Самоосвіта для нього є природна потреба. Учитель не відокремлює урок від життя. Головним досягненням і найбільшою відзнакою учителя є те, що діти вважають його своїм учителем.

Пропонуємо колективно створену Модель Учителя

Орієнтація на творчу особистість потребує від учителя запровадження методів, які спонукають учнів до активної діяльності, стимулюють розвиток мислення, уяви, викликають зацікавленість, позитивне ставлення до навчання. Учитель повинен сам вигадувати, творити, бути винахідником, щоб створити атмосферу творчості, пошуку. «Успіх приходить до того, хто робить те, що найбільше любить» (М.Форбе).

Творчий успіх вчителя у вирішенні педагогічних проблем багато в чому визначається його майстерністю, готовністю до нестандартної педагогічної роботи з учнями. Виявлено пряму залежність між систематичним методичним навчанням і професійним становленням учителя. У практиці сучасної школи використовуються різноманітні форми методичної роботи щодо стимулювання потреби вчителя у творчому підході до вирішення навчально-виховних завдань, що стоять перед сучасною школою.

Усі методичні підрозділи школи (шкільні методичні комісії, творча група, Школа вищої майстерності, проблемні групи та ін.) використовують у своїй роботі нетрадиційні форми проведення засідань, що:

а) визначаються за методикою колективної творчості: ярмарок педагогічної творчості; фестиваль педагогічних ідей та знахідок; панорама методичних новинок, педагогічні розсипи; клуби творчих педагогів; творчі портрети; школи педагогічної майстерності;

б) ненав'язливо залучають педагогів до активної діяльності і ділової гри: «педагогічний консиліум»; «педагогічний досвід»; «методичний ринг»; «методичний аукціон»; «мозкова атака»; конкурс «кращий учитель року» тощо;

в) посилюють наукову спрямованість роботи: проблемний семінар; творча група; творча наукова дискусія; навчальний семінар за методикою педагогічного дослідження; консультації з науковцями щодо науково-методичного узагальнення досвіду; авторська школа майстра; педагогічний турнір з актуальної наукової проблеми; захист методичних ідей; громадський науково-дослідний інститут; творчі лабораторії; проблемний стіл тощо;

г) поєднують традиційні форми роботи з дозвіллям: мала академія народної педагогіки; педагогічні посиденьки; час спілкування; вечорниці; презентація; педагогічний портрет творчого колективу; година відвертої розмови; фестиваль педагогічної творчості.

З позиції оптимального підходу, немає і не може бути поділу форм на сучасні і застарілі, тому що кожна з них відповідає певному змісту й ефективна в залежності від індивідуальних, групових або колективних потреб і можливостей учасників методичного навчання.

Робота вчителів над методичною проблемою в процесі участі в різних нестандартних формах стимулює активність, підвищує рівень педагогічної майстерності. Ці форми роботи надають учителям однакові умови, у яких відбувається обмін

досвідом, здійснюється педагогічна підтримка вчителів-початківців. Колективне обговорення науково-методичних проблем дозволяє вчителям не тільки ознайомитися з ідеями, поглядами інших учасників дискусії, бесіди, діалогу, але й краще дізнатися один про одного, спільно опанувати методичні секрети педагогічної діяльності.

Увага керівників будь-якого методичного підрозділу має бути спрямована на підвищення відповідальності кожного його учасника. Якщо вчитель не несе відповідальності за якість виконаної роботи, не має високого почуття боргу, й не виявляє інтересу до методичної роботи, це негативно позначається на його професійному зростанні. Організуючи роботу вчителя над науково-методичною проблемою, важливо піклуватися про те, щоб вона стала особистісно значущою, набула для нього особистісного змісту.

Підвищення інтересу до роботи над науково-методичною проблемою, особистісне її прийняття й усвідомлення значущості її результатів у практиці кожного вчителя багато в чому визначається тим, як продумана система заохочення праці вчителів у школі. Важливо використати не тільки засоби матеріального стимулювання, але й уміло користуватися можливостями стимулювання нематеріального. До нематеріальних мотиваторів відносять: переживання успіху, відчуття професійного саморозвитку, підтримку плуралізму, делегування повноважень, залучення до розробки важливих проблем. Керівник методичного підрозділу повинен уміти використати ці засоби при розподілі заохочень учителям. У практиці школи набувають застосування такі методи заохочення, як самоатестація вчителів і планування діяльності за її результатами.

Мотивування педагогів на ефективну роботу

Сучасний керівник методичної служби, методичного підрозділу, школи майстерності, творчого семінару повинен

бути лідером колективу й уміти мотивувати учасників спільної справи.

1. У спілкуванні з колегами важливо звертатися не тільки до їхнього розуму, але й до почуттів.

Керівник будь-якого виду педагогічної діяльності повинен захоплювати вчителів своєю емоційністю, що переконує їх набагато ефективніше, ніж суто професійні аргументи, знання, досвід колишньої діяльності. Тільки в тому випадку, якщо сам керівник, натхненний майбутньою роботою, вірить у себе й власні сили, не боїться братися за нове діло, він може захопити вчителів і прилучити їх до активної діяльності.

Психолог Н.Енкельман радить: проявляйте у спілкуванні з учителями-учасниками реалізації педагогічного проекту свої позитивні якості, будьте дружелюбними і тактовними, постійно демонструйте розуміння й терпимість, не нехтуйте гумором і жартами, намагайтеся не вступати в суперечку, навіть якщо ви дотримуетесь іншої точки зору, шукайте у всьому позитивні сторони й не будьте джерелом поганих звісток, уважно слухайте всіх учасників методичних справ.

2. Заохочення ініціативи й ретельності всіх учасників колективної методичної роботи.

Практика говорить про те, що не завжди матеріальні засоби визначають налаштованість учителя. У педагогічних об'єднаннях велике значення має сенс роботи й почуття задоволення від неї. Важливо навчитися заохочувати ініціативу, творчість, самодіяльність, постійно підкреслюючи віру в сили й можливості всіх учителів.

3. Ніщо так не піднімає позитивне ставлення до педагогічної роботи, як похвала.

Подяка завжди викликає радісну реакцію людини, вона піднімає її у власних очах, зміцнює впевненість у власних силах. М.Форд відзначав: «Той, у кого зміцнюється віра у власні сили й удосконалюється характер, домагається ще більших успіхів».

Керівник повинен піднімати своїх підлеглих, не применшувати їхнього достоїнства. Схвалення дій учителів, що беруть участь у колективній науково-методичній роботі,

стимулює позитивні результати в діяльності шкільних методичних об'єднань.

4. Підтримуйте вчасно позитивні починання в роботі вчителів.

Не можна акцентувати увагу керівника й усіх учасників виконання методичної роботи тільки на недоліках, нехтуючи позитивним. У недоброзичливій обстановці всі мотиваційні можливості нівелюються. У ситуаціях, коли вказують тільки на недоліки, завжди з'являється бажання посперечатися. Але не всі вчителі зважуються на відкриту суперечку. Тому створюється ілюзія: зауваження зовні прийняті, а поведінка не міняється. До керівника, що прагне бачити позитивне, педагоги не побоюються звернутися за порадою, допомогою, підтримкою.

5. Постійно підтримувати позитивну мотивацію.

У позитивній мотивації більшу роль відіграє налаштованість усіх учасників методичної роботи на успіх. Важливо вчити всіх вірити в успіх, домагатися його як єдиного можливого для себе результату. Девізом для кожного вчителя мають стати слова М.Монтеня: «Хто роботу сприймає як ледарство, а як роботу, той воістину опанував мистецтво жити».

Отже, робота в різних методичних об'єднаннях має бути зорієнтована не тільки на підвищення методичної культури й майстерності, але й на вдосконалення здатності вчителя гармонізувати у своїй діяльності інтелектуальні й емоційні засади, розвиток у собі позитивної налаштованості на роботу й на оточуючих людей. Досвід гармонізації інтелектуального й емоційного початку в педагогічній діяльності забезпечує результативне рішення проблем, що виникають у повсякденній шкільній обстановці.

Психолого-педагогічні проекти як засіб збагачення інтелектуального й емоційного світу вчителя

Проектна діяльність у методичній роботі школи виступає важливим чинником розвитку педагогічних здібностей

учителя, його творчих можливостей, активності у вирішенні педагогічних проблем.

У шкільній практиці можуть бути використані різні види проектів: дослідницькі, творчі, практико-зорієнтовані. Темі проектів визначаються під час колективного обговорення проблем, що стоять перед педагогічним колективом. За основу проекту береться те, що цікавить більшість, що приймається вчителем і особисто захоплює не як остаточне рішення, а як варіант, один з можливих проектів.

Успіх проектної діяльності залежить від того, наскільки вчителі знайомі з її теоретичними й методичними засадами. Важливо познайомитися з позитивним досвідом роботи інших учителів над проектом, опанувати форми й засоби активізації проектної діяльності.

Робота над проектом починається з визначення мети, з обміркування й усвідомлення його значущості для професійного розвитку вчителя, визначення умов, які надають можливість кожному учасникові проектної діяльності прилучитися в пошуку істини, навчитися співробітничати, працювати не тільки заради свого, але й спільного блага.

Проектна діяльність дозволяє вчителеві вдосконалювати не тільки методичну, але й емоційну культуру. Учитель у колективному пошуку істини разом з іншими учасниками може помилятися, здивовуватися, радуватися оригінальним рішенням, методичним знахідкам. Види діяльності в процесі виконання проекту різноманітні. Нестандартні форми її проведення активно впливають на інтелектуальну й емоційно-ціннісну сферу вчителя.

У нашій практиці проводиться робота з виконання науково-методичних проектів, які є ефективною формою підготовки вчителів до атестації. Визнання й позитивну оцінку одержав у практиці роботи школи «Фестиваль методичних дуєтів».

Для участі в ньому вчителі об'єднуються у «методичні дуєти»: «Мозаїка», «Перпетуум мобіле», «Берегині», «Призери», «Леді».

Виконання проєктів проходить у різних формах: рольової гри, драматизації, діалогу, частівок, візитної картки вчителя.

Вчителю необхідно керуватися:

- законами – любити учня, розуміти учня, ставитися до нього з оптимізмом;
- принципами – олюднення середовища навколо учня;
- заповідями – віра в безмежність учня, віра в свої педагогічні здібності, віра в силу гуманного підходу до учня.

Девізом «Фестивалю методичних дуєтів» слугують слова Ш.Амонашвілі: «Нехай учитель поспішає до дітей, радіє кожній зустрічі з ними, тоді й діти поспішатимуть у школу і щиро радітимуть кожній зустрічі зі своїм учителем».

Тематичний план проведення «Фестивалю методичних дуєтів»

№ п/п	Зміст заходу	Дата	Відповідальні
1	Мозковий штурм членів методради «Дайджест – творчий звіт про роботу педколективу за 5 років»	12.01.05	Методрада
2	Підготовка методичного бюлетеня «Карта поширення ППД»	Січень	Шатинська Н.Є. Міняйлен-ко А.Г.
3	Проведення моніторингу результативності роботи вчителів вищої категорії, старших вчителів, вчителів-методистів щодо підготовки учнів-призерів олімпіад, конкурсів	Лютий	Адміністрація, кер. ШМК
4	Підготовка творчих звітів учителів, що атестуються, «Ваш вихід, маестро»	Лютий-березень	Вчителі, адміністрація
5	Підготовка до участі в обласному ярмаркові	Січень-лютий	Вчителі

№ п/п	Зміст заходу	Дата	Відповідальні
	педагогічної творчості вчителів школи		
6	Підготовка творчих звітів до участі у міському ярмарку педтворчості	Лютий	ШМК поч.кл., природ. наук, вчителі
7	Підготовка матеріалів узагальненого досвіду вчителів, що атестуються на вищу категорію	Січень- лютий	Вчителі
8	Проведення майстер-класу вчителем Боржак В.І., для динамічної групи вчителів англійської мови	Бере- зень	Боржак В.І.
9	Підготовка до діалогу двох магістрів учительської справи «Освіта ХХІ ст. 5 років нового тисячоліття»	Бере- зень	Дмитрієва Н.Ф. Батракова Н.П.
10	Психологічні дослідження з питань вихованості та рівня моральності учнів школи	Січень- бере- зень	Психолог Жадько В.Р.
11	Проведення соціологічного опитування «Громадське визнання»	Бере- зень	Кер. ШМК, педагог- організатор
12	Оформлення наочності на педраду «Яблуневий сад», «Замок» та інше	Бере- зень	Ялова Ю.В. Шатинська Н.Є.
13	Підготовка фрагменту заняття «Школи вищої майстерності»	Бере- зень	ШМК укр. філології
14	Підготовка інтерв'ю з молодими вчителями «Я так думаю»	Бере- зень	Швець Н.А.

Не менш цікавою формою методичної роботи є «Подорож по яблуневому саду».

Мета: визначення рейтингу вчителя серед учнів.

Методика: учням запропоновано на умовних деревах під іменами вчителів змалювати яблучка: зелене – комфортно почуваю себе на уроці; червоне – некомфортно, жовте – вчитель допомагає розвивати найкращі якості.

Психолого-педагогічна культура вчителя - важлива умова успішності його педагогічної роботи

У більшості випадків вчителя-практика тривожать питання: що потрібно знати учневі? та як учити учнів? Але цього явно недостатньо для результативності шкільної роботи. Як навчитися розуміти учня, вчасно бачити труднощі, з якими він стикається, приходити вчасно, рятуючи, надаючи педагогічну підтримку? Як розвивати в ньому відповідальність, активність, бажання вчитися? Відповіді на ці питання пов'язані з підвищенням рівня психолого-педагогічної культури вчителя.

У практиці роботи школи одержали визнання психолого-педагогічні семінари. Це форма науково-методичної діяльності, яка сприяє збагаченню інтересів, духовних і професійних потреб педагогів, виробленню в них позицій щодо вирішення важливих педагогічних проблем.

Мета: ознайомлення з новітніми досягненнями психологічної та педагогічної науки, впровадження їх у практику роботи, психологічний супровід розвитку особистості в навчально-виховному процесі; підвищення рівня психологічної культури і педагогічної майстерності, оволодіння сучасними методами діагностики і корекції.

Тематика психолого-педагогічних семінарів

№	Тема	Термін
1.	Сучасні технології розвитку творчості вчителя та дитячого інтелекту. Інноваційні методи навчання	Жовтень, листопад 2006 р.
2.	Зміна стереотипів мислення. Для інноваційних педагогічних технологій у	Січень, лютий,

№	Тема	Термін
	школі	2007 р.
3.	Індивідуально-психологічні особливості учня та творчий підхід до уроку й стимулювання дитячої творчості	Березень, 2007 р.
4.	Роль учителя у створенні позитивного мікроклімату в шкільній родині	Жовтень, листопад 2007 р.
5.	Технологія роботи вчителів з проблемними дітьми в масовій школі	Січень, лютий, 2008 р.
6.	Врахування характерологічних особливостей підлітків як елемент творчого підходу до формування особистості учня	Березень, 2008 р.
7.	Психолого-педагогічні проблеми запровадження профільного навчання	Листопад 2009 р.
8.	Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості: цілі, завдання, стратегії	Січень, 2010 р.
9.	Системне відстеження психолого-педагогічного статусу учня та динаміки його розвитку	Березень, 2010 р.

Знання, отримані вчителями на психолого-педагогічних семінарах, закріплюються на семінарах-практикумах.

Мета: відпрацювання й закріплення педагогічних умінь і навичок, практичних дій учителя через систему тренінгів, ігрових технологій, методів самоконтролю й діагностики.

Тематика семінарів-практикумів

1.	Ділова гра «Психолого-педагогічний етюд з різними видами інтермещо»	I семестр 2006-2007н.р.
2.	Психолого-педагогічний тренінг «Моделювання»	II семестр 2006-2007н.р.
3.	Фестиваль педагогічних ідей	I семестр 2007-2008н.р.

4.	Круглий стіл «Методика розпізнавання творчого потенціалу школярів»	II семестр 2007-2008н.р.
5.	Круглий стіл «Самоосвіта вчителя – найефективніший шлях до самовдосконалення»	I семестр 2008-2009н.р.
6.	Психологічний тренінг «Діагностика та профілактика психічного здоров'я педагога	II семестр 2008-2009н.р.
7.	Психологічний тренінг «Діагностика та профілактика психічного здоров'я педагога	I семестр 2009-2010 н.р.
8.	Метод проєктів: дидактичні, розвивальні та виховні можливості (ділова гра)	II семестр 2009-2010н.р.
9.	Використання тренінгових методик (обмін досвідом)	I семестр 2010-2011н.р.
10.	Тренінг «Формування у підлітків ціннісного ставлення до здорового способу життя»	II семестр 2010-2011н.р.

Теми і план проведення психолого-педагогічних семінарів

Тема: «Учителі й учні: мистецтво діалогу. Головні завдання школи – соціалізація. Простір педагогічної взаємодії».

Мета: з'ясувати роль школи й учителя в соціалізації особистості; визначити можливості педагогічної взаємодії у вирішенні педагогічних проблем.

План:

1. Питання для обговорення:

- Школа навчає. Але чому?
- Навіщо потрібна школа?
- Головні завдання школи – соціалізація дитини – як ви собі це уявляєте?
- Активний саморозвиток з подальшою самореалізацією – що вкладається в це поняття?

2. Практична робота:

- тестування з метою вивчення питань розвитку і саморозвитку особистості учня, визначення ролі педагогічної взаємодії;
- психотренінг з учителями;
- прогнозування стресових ситуацій.

Діагностичні матеріали

Таблиця 1

№	Які завдання висуває перед собою школа?	Згоден	Не згоден	Важко сказати
1.	Набуття учнями суми необхідних знань, умінь та навичок			
2.	Розвиток творчих здібностей учнів			
3.	Формування навичок навчання, тобто вміння вчитися			
4.	Формування норм соціальної взаємодії та необхідної дисциплінованості			
5.	Розвиток самостійності учнів, розвиток лідерських рис			
6.	Вміння ефективно взаємодіяти і з людьми і з соціальними системами			
7.	Адаптація учнів до подальшого життя в соціумі (соціалізація)			
8.	Створення середовища, що сприяє психологічному зростанню та розвитку дитини			
9.	Інтелектуальний, моральний, духовний розвиток людини			

Таблиця 2

1		2		3	
4		5		6	
7		8		9	
Категорія А	(1,4,7)	Категорія Б	(2,5,8)	Категорія В	(3,6,9)

1. Діагностика емоційного ставлення в системі «Учитель – учень», «Учень – учитель» (5, 10 кл.).
2. Взаємини «Учитель – учень» (5, 10 кл.).
3. Самоконтроль у спілкуванні (10 кл.).
4. Проблема наркоманії та алкоголізму (10 кл.).
5. Чи подобається мені навчання (10 кл.).
6. Чи вольова ви людина? (10 кл.).
7. Анкета на вивчення товариськості (10 кл.).
8. Анкета на вивчення здатності до емпатії (10 кл.).
9. Анкета на вивчення психологічної атмосфери в класі (10 кл.).
10. Анкета «Урок» (5 кл.).
11. Вивчення товариськості (5кл.).
12. Вивчення самоконтролю в спілкуванні (5кл.).
13. Дослідження рівня шкільної тривожності (5кл.).

Корекційно-відновлювальна робота

1. Еколого-психологічний тренінг для учнів групи 7-х кл.
2. Методика вивчення вольової саморегуляції.
3. Що я зараз відчуваю, переживаю, думаю. Чого я зараз хочу (методика).
4. Я не такий, як усі. Дерево пам'яті (методика).
5. Практика арт-терапії: авторські методики.
6. Казкотерапія як спосіб творчого саморозвитку дітей.
7. Методика відтворення самопочуття й настрою нетрадиційними методами: малювання однією рукою разом з товаришем, малювання сіллю, пластиліном тощо.

Тема: «Як запобігти неуспішності учнів».

Мета: з'ясувати причини неуспішності учнів і шляхи її подолання; визначити форми педагогічної допомоги і підтримки.

План:

1. Питання для обговорення:

- Проблеми неуспішності. Чому вони виникають у школі?
- Шляхи активізації діяльності школярів, формування в них внутрішнього зацікавленого ставлення до своєї навчальної діяльності.
- Сходінки творчого мислення – основа уміння вчитися, спостерігати й концентрувати увагу, систематизувати і створювати нове.
- Психологічний підхід до навчально-виховного процесу – ядро концепції сучасної школи.
- Творчий педагогічний колектив – творчий розвиток особистості кожного школяра.

2. Практична частина:

Бесіда за «круглим столом» на тему: «Різні форми роботи з учнями, що мають різні рівні розвитку».

Тема: «Особистісний підхід на уроці до учнів».

Мета: створення умов для розвитку й самовдосконалення учнів, формування в них на ґрунті глибоких і міцних знань самостійного мислення, здатності збирати, аналізувати інформацію, приймати адекватні рішення, ставити завдання та оптимально їх розв'язувати.

План:

1. Питання до обговорення:

- новий погляд на особистість дитини;
- вплив першого вчителя на учнів;
- взаємини «вчитель – учні»;
- оцінювання діяльності учнів у навчальному процесі – його форми і методи.

2. Практична частина: інтелектуальна гра педагогів.

Тема: «Професійна спрямованість особистості педагога».

Мета: усвідомлення педагогом себе і своєї діяльності в системі освіти як шлях особистісного і професійного зростання.

План:

Питання до обговорення:

1. Моє усвідомлення і розуміння особливостей середовища, в якому «Я» працюю.

- Які особливості освітнього середовища в моїй школі.
- У чому полягають особливості взаємодії співробітників у педагогічному колективі моєї школи?
- Вирішенню яких проблем, що стоять перед моєю школою, я як педагог, можу сприяти?
- Що я ціную у взаєминах з учнями, батьками, колегами, адміністрацією?
- Який я маю зиск від роботи?

2. Особистісні, життєві, професійні, ціннісні орієнтири і переконання педагога.

- Яких переконань я дотримуюсь у своїх діях педагога?
- Чи є відмінності між моїми життєвими і професійними ціннісними орієнтирами, переконаннями й цільовими настановами?
- Які мої життєві, ціннісні орієнтири, переконання й мета взагалі?
- Чи є відмінності між моїми життєвими і професійними ціннісними орієнтирами, переконаннями й цільовими настановами?
- Як можуть сприяти мені колеги-педагоги в уточненні й поглибленні відповідей на запитання, пов'язані з моїми цінностями, переконаннями і метою?

3. Взаємозв'язки між ціннісними орієнтирами, переконаннями, цільовими настановами та професійними діями педагога.

- Які мої життєві й професійні цінності, переконання й цільові настанови вдається реалізувати в моїй професійній діяльності?

- Чи відчуваю я певні труднощі в тому, що наявні розбіжності між моїми життєвими і професійними цінностями, переконаннями і цільовими настановами в моїй практичній діяльності?
 - Якщо є узгодження, то у який спосіб воно досягається?
 - Що мені найкраще вдається реалізувати у своїй практичній діяльності?
 - Де я відчуваю труднощі в моїх діях педагога?
4. Перспективи професійного зростання та розширення сфери ефективних дій у професійній діяльності педагога.
- Які, на мій погляд, мої ефективні дії у професійній діяльності і поза нею можуть бути перенесені на ситуації, що вимагають поліпшення?
 - Як можуть сприяти мені мої колеги у впровадженні моїх ефективних дій поза професійною діяльністю у мою професійну діяльність?
5. Мовлення вчителя як шлях професійного та особистісного зростання.
- Які особливості вашого спілкування у професійному середовищі з:
 - а) учнями;
 - б) батьками учнів;
 - в) колегами;
 - г) адміністрацією?
 - Опишіть особливості вашого мовлення під час спілкування з:
 - а) учнями;
 - б) батьками учнів;
 - в) колегами;
 - г) адміністрацією?
 - У чому подібність і розбіжності вашого професійного і непрофесійного мовлення?

- Які, за вашим спостереженням, фрази, вирази, слова ви вживаєте поза професійною сферою?
- Яку реакцію викликають в оточення ваші слова, фрази, вирази?
- Розділіть умовно всі фрази на дві групи:
 - а) з позитивним забарвленням;
 - б) з негативним забарвленням.

Психолого-педагогічний семінар **«Педагогічна вітальня»** **Захист педагогами власних концепцій**

Тема: Професійна спрямованість особистості педагога.

Мета: Усвідомлення педагогом себе і своєї діяльності в системі освіти як шлях особистісного і професійного зростання.

Епіграф: Особистість – це усвідомлення тих моментів життя, такого свого внутрішнього простору, де я гостро відчуваю себе людиною.

План семінару

1. Моє усвідомлення і розуміння особливостей середовища, в якому я працюю.
2. Особистісні, життєві, професійні цінності і переконання педагога.

Успіх роботи вчителя залежить від того, наскільки він опанував діагностичні методики із метою вивчення власного рівня готовності до професійної діяльності і можливостей, здібностей, установок і відношення до навчальної роботи школярів.

На методичних семінарах і практикумах доцільно не тільки знайомити вчителів із діагностичними методиками, але й напрацьовувати практичні вміння використовувати їх у навчально-виховній роботі. Наведемо зразки діагностичних матеріалів, що допоможуть учителю-практику вивчати власні професійні можливості та особливості особистостей учнів.

Діагностичні матеріали

Анкета

професійної готовності педагога

(діяльність, вміння, знання, корекція)

Відповіді на анкету оцінюються за 5-бальною шкалою (склавши всі бали та поділивши їх на кількість позицій, отримуємо коефіцієнт готовності педагога).

1. Розуміння дитячого стану і вміння мотивувати дітей.
2. Швидкість педагогічної реакції і здібність до експромту.
3. Вміння знаходити контакт з дітьми, колегами, батьками.
4. Вміння розподіляти свої сили, творчу енергію протягом дня, тижня, чверті.
5. Вміння перед входом до школи позбаватися проблем.
6. Толерантність – набута і розвинута в собі здібність доброзичливого відношення до всього на планеті, вміння працювати, бачити і підтримувати в людині прекрасне.
7. Емпатія – здібність до співчуття, готовність допомагати людині, підтримати її.
8. Захоплення справою, за яку взявся.
9. Вміння зберігати дитячі таємниці.
10. Вміння жити інтересами дітей.
11. Ініціативність, енергійність.
12. Авторитет серед учнів і батьків.
13. Вміння підтримати розумну дисципліну.
14. Наявність інтересів, що цікавлять дітей.
15. Уміння і бажання творити, придумувати, доводити до кінця.
16. Вміння терпеливо йти до обраної мети.
17. Вміння ініціювати, організовувати і допомагати дитячим самодіяльним організаціям.
18. Вміння своєчасно приходити на допомогу.
19. Здібність до пошуку, творчості.
20. Здібність і бажання йти до самоосвіти, саморозвитку.
21. Вміння заразити оточуючих своєю енергією
22. Стійка етична позиція, моральний закон.
23. Вміння виразно і чітко висловлювати свої думки.
24. Здібність до самоіронії.

25. Рефлексивна здібність.
26. Постійне піклування про своє здоров'я і здоров'я учнів.
27. Уміння доводити розпочату справу до кінця.
28. Щоденна постійна глибока психолого-педагогічна, предметна, методична підготовка до уроків.
29. Уміння визнавати свої помилки.
30. Здібність до індивідуальної продуктивної роботи з учнями.

Тести для вчителя

Синдром «емоційного вигорання» вчителя

1. Дитина не готова до уроку. Як ви на це прореагуєте?
 - а) поставите «2»;
 - б) почнете моралізувати;
 - в) скажете, що на перший раз оцінку не поставите.
2. На контрольній роботі учень старається, працює самостійно. Але після перевірки виявляється: робота виконана на «2». Що ви зробите?
 - а) поставите «2»;
 - б) поставите «2», але попрацюєте після уроків;
 - в) поставите «3», але зауважите, що це за старанність.
3. Учні самостійно виконують роботу. Відмінник першим виконав роботу, але написав неохайно. Як ви вчините?
 - а) поставите «5» і похвалите;
 - б) поставите «5», але зробите зауваження.
4. Ви знаєте, що дитина вчиться слабо і домашнє завдання в когось списала. Як ви вчините?
 - а) мовчки перевірите;
 - б) зауважите.
5. Діти заважають працювати вам на уроці. Як ви до цього ставитеся?
 - а) берете щоденник і записуєте зауваження;
 - б) намагаєтесь порозумітися з ними;
 - в) звертаєтесь до класного керівника, щоб допоміг вам навести порядок.
6. Що ви робите з дітьми, які на уроці не працюють?

а) ставите «2»;

б) ставите «2», але переконуєте, що вчитися потрібно.

7. Ви пояснюєте новий матеріал. Діти слухають, і раптом хтось говорить: «О, плете, меле, аж у вухах лящить». Як ви прореагуєте?

а) зробите вигляд, що не почули;

б) попросите такого учня, щоб подав щоденник;

в) щось відповісте.

8. Уявіть, що ви прийшли на заміну уроків у клас, де ви не викладаєте. Як ви почнете урок?

а) привітаєтесь і почнете опитування або пояснення нового;

б) спробуєте налагодити контакт із класом, а потім почнете урок.

9. Чи згодні ви з твердженням (під час оцінювання знань учня ви підганятимете їх під мірку знань у відмінника і відповідно до цього будете ставити оцінки):

а) так;

б) ні.

Синдром «емоційного вигорання» – добре знайоме явище. Постійна втома, емоційна спустошеність, відчуття відсутності соціальної підтримки, постійні докори учням і їхнім батькам, невдоволення професією – його прояви. При складанні опитувальника використовувалася методика К.Масляча та С.Джексона, призначена для вимірювання ступеня «емоційного вигорання» в професіях типу «людина-людина».

Інструкція. За кожним висловіть свою думку. Для оцінки ступеня своєї згоди із твердженням використовуйте шкалу:

+ 2 – «так»;

+ 1 – «швидше так»;

0 – «не знаю»;

1 – «швидше ні»;

2 – «ні».

1. Іноді мені здається, що результати моєї роботи не варті тих зусиль, що я витрачаю.

2. Я впевнений, що моя робота потрібна людям.

3. Через утому чи напругу я приділяю своїм справам менше уваги, ніж потрібно.
4. Я вмію знаходити правильне вирішення в конфліктних ситуаціях, що виникають при спілкуванні.
5. Я не відчуваю підтримки батьків своїх учнів.
6. Незважаючи на труднощі, інтерес до роботи зберігається, моя робота приносить мені багато радості.
7. Я відверто втомився від проблем, з якими доводиться мати справу на роботі.
8. Я часто радію, що моя робота приносить користь дітям.
9. Я помилився у виборі професії (обіймаю не своє місце).
10. Я звичайно виявляю інтерес до учнів, крім того, що стосується уроку.
11. У мене багато планів на майбутнє в моїй професії, і я вірю в їх здійснення.
12. Я постійно відчуваю підтримку в роботі від своїх колег.
13. Ранком я відчуваю втому та небажання йти на роботу.
14. Учням я приділяю багато уваги, але й одержую достатню віддачу від них.
15. Робота приносить мені все менше задоволення.
16. Я б змінив місце роботи, якби була можливість.
17. Бувають дні, коли мій емоційний стан погано позначається на результатах роботи.
18. Я легко можу створити атмосферу доброзичливості та співробітництва в колективі.
19. Наша робота низько оцінюється суспільством, є непрестижною.
20. Після роботи на якийсь час хочеться усамітнитися.
21. Моя робота погано на мене вплинула – притупила емоції, зробила нервовим.
22. Мої вимоги до якості виконуваної роботи вищі, ніж результат, якого я реально досягаю через обставини.
23. Ситуація на роботі мені здається дуже важкою, напруженою.
24. Зазвичай я кваплю час: швидше б робочий день скінчився.
25. Під час роботи я відчуваю приємне поживання.

26. Моє бажання навчити школярів не знаходить у них підтримки.
27. Мені здається, що я занадто багато працюю.
28. Останнім часом я став більш «холодним» до тих, з ким я працюю.
29. Останнім часом мене переслідують невдачі.
30. Якби в мене була інша робота, я був би більш щасливий.
31. Я часто працюю через силу.
32. Завдяки своїй роботі я вже зробив у житті багато цінного.
33. Працюючи з учнями, наче ставлю «екран», що захищає мене від негативних емоцій.
34. Після роботи я почуваю себе, як «вичавлений лимон».
35. Мені здається, що колеги все частіше перекладають на мене свої проблеми та обов'язки.

Бланк для відповідей:

1	8	15	22	29
2	9	16	23	30
3	10	17	24	31
4	11	18	25	32
5	12	19	26	33
6	13	20	27	34
7	14	21	28	35

Нижче наводиться «ключ» до методики, перелічуються симптоми і відповідні номери тверджень (ознак).

Знак (-) перед номером означає, що відповідь «так» (+) чи «ні» (-) треба замінити на протилежну. Далі підраховується алгебраїчна сума балів у рядках. Чим вищий підсумковий бал у рядку, тим вища виразність симптому «емоційного вигорання».

Мотиваційні утворення особистості Оцінка професійної спрямованості особистості вчителя

Методика дозволяє виявити значущість для вчителя деяких аспектів педагогічної діяльності (схильність до організаційної

діяльності, спрямованість на предмет), його потребу в спілкуванні, у схваленні, а також значущість інтелігентності його поведіння.

Інструкція. У даному опитувальнику перераховані якості, що можуть бути властиві вам більшою або меншою мірою. При цьому можливі два варіанти відповідей:

- а) правильно, описувана якість типова для моєї поведінки, або властива мені більшою мірою;
- б) неправильно, описувана якість нетипова для моєї поведінки, або властива мені мінімально.

Прочитавши твердження і вибравши один з варіантів відповіді, слід зазначити його на листі для відповідей, закресливши відповідну букву.

Текст опитувальника

1. Я б цілком міг жити один, відлюдно (а, б).
2. Я часто пригнічую інших своєю самовпевненістю (а, б).
3. Міцні знання з мого предмета можуть суттєво полегшити життя людини (а, б).
4. Люди повинні більше, ніж зараз, дотримуватися законів моралі (а, б).
5. Я уважно читаю кожну книгу, перш ніж повернути її до бібліотеки (а, б).
6. Мій ідеал робочої обстановки — тиха кімната з робочим столом (а, б).
7. Люди говорять, що мені подобається робити все своїм оригінальним способом (а, б).
8. Серед моїх ідеалів чільне місце посідають особистості вчених, що зробили великий внесок у дисципліну, яку я викладаю (а, б).
9. Оточуючі вважають, що на брутальність я просто не здатний (а, б).
10. Я завжди уважно стежу за тим, як я одягнений (а, б).
11. Буває, що весь ранок я ні з ким не хочу розмовляти (а, б).
12. Мені важливо, щоб в усьому, що мене оточує, не було безладдя (а, б).
13. Більшість моїх друзів — люди, інтереси яких мають багато спільного з моєю професією (а, б).

14. Я подовгу аналізую свою поведінку (а, б).
15. Удома я поводжуся за столом так само, як у ресторані (а, б).
16. У компанії я надаю іншим можливість жартувати і розповідати всілякі історії (а, б).
17. Мене дратують люди, що не можуть швидко прийняти рішення (а, б).
18. Якщо в мене є трохи вільного часу, то я намагаюся прочитати що-небудь з моєї дисципліни (а, б).
19. Мені незручно розважатися в компанії, навіть якщо інші це роблять (а, б).
20. Іноді я люблю позлословити про відсутніх (а, б).
21. Мені дуже подобається запрошувати гостей і розважати їх (а, б).
22. Моя думка рідко йде врозріз з думкою колективу (а, б).
23. Мені більше подобаються люди, що добре знають свою професію, незалежно від їхніх особистісних якостей (а, б).
24. Я не можу бути байдужим до проблем інших (а, б).
25. Я завжди охоче визнаю свої помилки (а, б).
26. Перше покарання для мене – самотність (а, б).
27. Зусилля, витрачені на складання планів, не варті того (а, б).
28. У шкільні роки я поповнював свої знання, читаючи спеціальну літературу (а, б).
29. Я не засуджую людину за обман тих, хто дозволяє себе обманювати (а, б).
30. У мене не виникає внутрішнього протесту, коли мене просять зробити послугу (а, б).
31. Ймовірно, деякі люди вважають, що я занадто багато говорю (а, б).
32. Я уникаю громадської роботи і пов'язаної з цим відповідальності (а, б).
33. Наука – це те, що найбільше цікавить мене в житті (а, б).
34. Оточуючі вважають мою родину інтелігентною (а, б).
35. Перед тривалою поїздкою я завжди ретельно продумую, що із собою взяти (а, б).

36. Я живу сьогоднішнім днем більшою мірою, ніж інші люди (а, б).
37. Якщо є вибір, то я скоріше організую позакласний захід ніж розповім учням що-небудь з предмета (а, б).
38. Основне завдання вчителя – передати учневі знання предмета (а, б).
39. Я люблю читати книги і статті на теми моральності, моралі етики (а, б).
40. Іноді мене дратують люди, що звертаються до мене з питаннями (а, б).
41. Більшість людей, з якими я буваю в компаніях, безперечно, рад мене бачити (а, б).
42. Думаю, мені сподобалася б робота, пов'язана з відповідальною адміністративно-господарською діяльністю (а, б).
43. Я навряд чи пошкодую, якщо доведеться провести свою відпустку на курсах підвищення кваліфікації (а, б).
44. Моя люб'язність часто не подобається іншим людям (а, б).
45. Були випадки, коли я заздрив успіху інших (а, б).
46. Якщо мені хто-небудь нагрублянить, то я можу швидко забути про це (а, б).
47. Як правило, оточуючі прислухаються до моїх пропозицій (а, б).
48. Якби мені вдалося перенестися на короткий час у майбутнє, то я першу чергу набрав би книг з мого предмета (а, б).
49. Я виявляю велику цікавість до долі інших (а, б).
50. Я ніколи не говорив з посмішкою неприємних речей (а, б).

Бланк відповідей

Номер твердження й обраний варіант відповіді										СБ
1 а б	6 а б	11 а б	16 а б	21 а б	26 а б	31 а б	36 а б	41 а б	46 а б	
2 а б	7 а б	12 а б	17 а б	22 а б	27 а б	32 а б	37 а б	42 а б	47 а б	
3 а б	8 а б	13 а б	18 а б	23 а б	28 а б	33 а б	38 а б	43 а б	48 а б	
4 а б	9 а б	14 а б	19 а б	24 а б	29 а б	34 а б	39 а б	44 а б	49 а б	
5 а б	10 а б	15 а б	20 а б	25 а б	30 а б	35 а б	40 а б	45 а б	50 а б	

Обробка результатів. Кожна відповідь оцінюється 1 балом. Залежно від спрямованості педагогічної діяльності, ус

твердження опитувальника (з урахуванням можливої відповіді – «а» або «б») розбиті на групи (шкали). За кожною шкалою можна набрати максимум 10 балів. Нижче перелічуються шкали і відповідні їм позиції опитувальника.

«Комунікативність» – 16, 66, 116, 166, 21а, 26а, 31а, 36а, 41а, 46а.

«Організованість» – 2а, 7а, 12а, 17а, 226, 276, 326, 37а, 42а, 47а.

«Спрямованість на предмет» – 3а, 8а, 13а, 18а, 23а, 28а, 33а, 39а, 43а, 48а.

«Інтелектуальність» – 4а, 9а, 14а, 19а, 24а, 296, 34а, 39а, 44а, 49а.

«Мотивація схвалення» – 5а, 10а, 15а, 206, 25а, 30а, 35а, 406, 456, 50а.

Шкала, за якою опитуваний набирає більше 7 балів, характеризує яскраво виражену спрямованість педагогічної діяльності. Оцінка в межах 3-7 балів є середньою. Якщо оцінка нижча за 3 бали, то відповідний напрямок у професійній діяльності розвинений слабо.

Інтерпретація результатів

Перш ніж приступити до визначення типу спрямованості, зверніть увагу на оцінку за шкалою «Мотивація схвалення». Якщо вона вища за 7 балів, ваші відповіді на питання є сумнівними. Ви занадто намагалися виглядати добре, інколи були не зовсім щирі. У цьому випадку той тип, за яким у вас вийшла максимальна оцінка, — це не ваш реальний портрет, а скоріше портрет ідеального вчителя у вашому розумінні, такого, яким ви хотіли б бути. Якщо хочете одержати більш об'єктивний результат, поверніться до цього тесту ще раз, через деякий час, і намагайтеся відповідати максимально щиро.

Максимальна оцінка, отримана за шкалою «Комунікабельність»: тип учитель-комунікатор. Ви вирізняєтеся екстравертністю, низькою конфліктністю, доброзичливістю, здатністю до емпатії, любов'ю до дітей, реалізуєте свої виховні впливи через пошук механізмів сумісності з учнем, через знаходження точок дотику в неформальному спілкуванні, і природно, що такі впливи забезпечать найбільші зміни саме в цьому аспекті поведінки учня.

Максимальна оцінка, отримана за шкалою «Організованість»: тип учитель-організатор. Ви нерідко є лідером не тільки в дітей, але й у всьому педагогічному колективі, транслюєте свої особистісні якості переважно під час проведення різних позакласних заходів, тому результат ваших педагогічних впливів, швидше за все, проявиться у сфері ділового співробітництва, колективної зацікавленості, дисципліни.

Максимальна оцінка, отримана за шкалою «Спрямованість на предмет»: тип учитель-предметник. Ви твердо переконані в необхідності знань та їх значущості в житті. Ви надаєте перевагу вихованню учня засобами досліджуваного предмета, шляхом зміни його сприйняття наукової картини світу, залучення до роботи в гуртку і т. ін.

Максимальна оцінка, отримана за шкалою «Інтелігентність»: тип вчитель-інтелігент або просвітитель. Ви вирізняєтеся принциповістю, дотриманням моральних норм, реалізуєте себе за допомогою високоінтелектуальної просвітницької діяльності, несучи учням моральність, духовність, відчуття свободи.

Якщо ваші оцінки за двома напрямками зовсім однакові або майже однакові, то можливе існування комбінованих типів. Найбільш поширені такі типи, як «предметник-організатор», «предметник-комунікатор», «предметник-просвітитель».

Тест

«Чи вмiсте ви слухати учня»

Умiння слухати має першорядне значення для педагога. На 10 запитань потрібно дати одну з наступних вiдповiдей:

- «Майже ніколи» – 10 балів;
- «Рiдко» – 8 балів;
- «iнодi» – 6 балів;
- «У бiльшостi випадкiв» – 4 бали;
- «Майже завжди» – 2 бали.

1. Чи намагаєтесь ви «звернути» бесiду у тих випадках, коли її тема вам не цікава?

2. Чи дратують вас манери співрозмовника?
3. Чи може невдалий вислів учня спровокувати вас до різкості або грубощів?
4. Чи уникаєте ви бесіди з незнайомими або малознайомими вам вихованцями?
5. Чи маєте ви звичку перебивати учнів?
6. Чи робите вигляд, що уважно слухаєте, а самі думаєте зовсім про інше?
7. Чи змінюєте тему розмов, якщо вона неприємна для вас?
8. Чи виправляєте вихованця, якщо в його мові зустрічаються неправильні слова, вульгаризм?
9. Чи змінюється ваш тон, голос, вираз обличчя залежно від того, хто ваш співбесідник?
10. Чи буває у вас поблажливий тон з відтінком зневаги та іронії стосовно співбесідника?

Ключ. Якщо ви за сумою набрали 52 бали – значить, ви уважний слухач. Чим більше балів ви набрали, тим більше у вас педагогічного такту і, відповідно, майстерності.

62 бали – вище середнього рівня.

Менше 52 балів – вам слід навчитися слухати і чути співбесідника.

План

підготовки до педради на тему:

**«Цільове використання сучасних педагогічних технологій,
активних технік у практиці роботи педколективу»**

№ п/п	Заходи	Час проведен- ня	Відповідальний
1.	Створити ТГ вчителів для розробки проекту проведення педради, проекту рішення.	Вересень - жовтень	Адміністратор
2.	Провести анкетування вчителів школи, учнів школи за темою «Моя школа»	Вересень- жовтень 2004	Психолог, керівник ШМО

№ п/п	Заходи	Час проведен- ня	Відповідальний
3.	Узагальнити матеріали анкет у графіках-схемах	Листопад до 10.11	Шатинська Н.Є.
4.	Провести фестиваль відкритих уроків учителів школи із застосуванням інтерактивних методів, впровадженням новітніх технологій	Жовтень-листопад	Вчителі
5.	Опрацювати методичну літературу, зробити огляд новинок	Вересень-листопад	Бібліотекарь Гаркуша О.К., заст.з НВР
6.	Розробити «Модель впровадження держстандарту» і захистити її на педраді	До 10.11	Керівник ШМО
7.	Організувавши вчителів школи на участь у конкурсі «Вчитель року», провести презентацію учасників конкурсу на педраді	Вересень-листопад	Керівник ШМО, адміністратор
8.	Підготувати «Яблуневий сад»-рейтинг учителів школи	Листопад	ПК, Яіцька Н.О. Проданюк С.С.
9.	Підготувати Картки успішності вчителів школи за 2000-2005 рр.	Листопад	Вчителі
10.	Провести вхідний моніторинг роботи елективних курсів. Узагальнити результати.	Листопад	Адміністрація
11.	Провести заняття №1 Школи вищої майстерності на тему:	Листопад	Вчителі праці, ф-ри

№ п/п	Заходи	Час проведен- ня	Відповідальний
	«Сучасний урок. Який він є? Яким йому бути?»		
12.	Провести заняття ППС №1 «Шляхи подолання неуспішності учнів школи»		Жадько В.Р.
13.	Провести психолого- педагогічний консилиум «Адаптація учнів 1, 5, 10 кл. до навчання»	Вересень- листопад	Жадько В.Р., класний керівник

«Школа вищої майстерності»

Методична робота стала для вчителя школою майстерності, школою самовдосконалення, школою зростання. «Внутрішнє навчання» ґрунтується на організації дослідницько-пізнавальної діяльності вчителів. Метою його є організація творчої діяльності, співтворчості, взаємодопомоги, активної участі в організації навчального процесу, рефлексії, колективного осмислення проблем і завдань. Відбувається діагностування стану навчального процесу, професійної готовності педагогів до участі в реформуванні освітнього середовища.

Теми і план проведення занять «Школи вищої майстерності»

Тема 1: «Сучасний урок. Який він є? Яким йому бути?»

Педагогічний колектив переконаний у тому, що до кожного учня необхідно здійснювати індивідуальний підхід на уроках. Досягти цього вдається завдяки умовному поділу учнів

на групи: зацікавлено сильні, незацікавлено сильні, зацікавлено слабкі, незацікавлено слабкі.

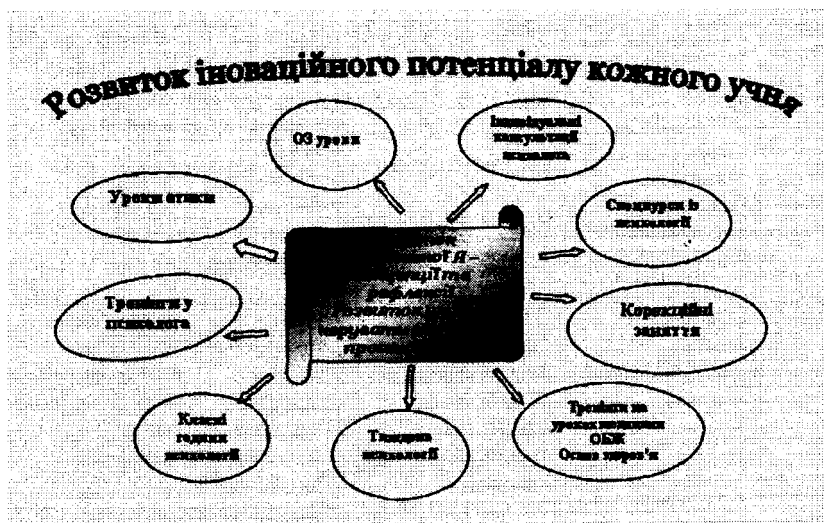
Досвідчений вчитель повинен при підготовці до уроку враховувати цей факт і планувати роботу для кожної групи окремо. Завдання уроку, зведені в таблицю:

Таблиця

№ п/п	Зацікавлено сильні	Не зацікавлено сильні	Зацікавлено слабкі	Не зацікавлено слабкі
1.	Розвивати творчі вміння, аналізувати літературу, виділяти головне в тексті, формулювати тему дослідження	Налаштовувати учнів на свободу висловлювань	Залучити учнів до активного відтворення фонду спеціальних знань, умінь і навичок	Залучити учнів до активного відтворення набутих знань, умінь, навичок
2.	Розвивати інтелектуальні здібності до аналізу, порівняння, узагальнення, виділення головного і абстрагування	Розвивати творчу мотивацію, виявлення внутрішніх потреб, вибір змісту і виду індивідуальної роботи	Розвивати увагу, пам'ять, уяву, емоційні і волеволі якості	Розвивати увагу, пам'ять, уяву, емоційні і волеволі якості
3.	Знайомити учнів із основними методологічними поняттями науковими дослідженнями (тема, об'єкт, методика, результати висновки, резюме)	Пробудити пізнавальний інтерес до об'єкта дослідження та його технології	Розвивати логічне мислення	Розвивати мотивацію
4.	Розвивати здатність мислення,	Навчити учнів формувати предмет	Розвивати уміння працювати за	Розвивати математичне та логічне

№ п/ п	Зацікавлено сильні	Не зацікавлено сильні	Зацікавлено слабкі	Не зацікавлено слабкі
	швидкість, глибину, широту, гнучкість, оригінальність, самостійність	дослідження	диференційо ваного підказкою, схемою, планом, алгоритмом	мислення
5.	Розвивати творчі експерименталь ні вміння	Включити в дискусію, полемізацію в обговорення результатів дослідження, звіт про них	Проводити моніторинг знань і складати завдання з урахуванням фактичних знань, умінь і навичок кожного	Розвивати вміння працювати за диференційован ою підказкою
6.	Залучати учнів до активного творче дослідження результатів для теоретичного розв'язання будь-яких завдань (задач), розробки проектів, написання рефератів, статей, виступів, конструювання приборів	Залучати учнів до розробки проектів, конструювання приборів, написання статей, казок, ребусів, кресвордів		Проводити моніторинг усних знань, заохочувати бажання відповідати

Педагоги вважають, що розвитку інноваційного потенціалу учнів сприятимуть додаткові уроки психології, корекційно-розвивальні заняття з учнями. Так народилася система розвитку позитивної «Я-концепції».

Анкета для вчителів

1. Назвіть найбільш ефективні методи і прийоми створення позитивного настрою в учнів на уроці.
2. Які методи і прийоми мотивації навчальної діяльності ви вважаєте найбільш оптимальними?
3. Яким із них ви надаєте перевагу у своїй роботі.
4. Як саме під час підготовки уроку, обираючи методи та прийоми мотивації, ви враховуєте:
 - специфіку класу;
 - індивідуальні можливості учнів;
 - умови роботи на уроці.
5. Чи склалась у вас власна система мотивації навчальної діяльності?
6. Чи вдається вам сформувати в учнів раціональні способи розумової праці і навичок самоорганізації; якщо так, то якими методами і засобами?
7. Чи часто ви створюєте такі умови на уроці, коли в учня «активно формуються елементи «само» (самоконтролю, самоаналізу, самооцінювання)?

8. Який стиль спілкування з учнями на уроці для вас є пріоритетним:

- авторитарний;
- демократичний;
- ліберальний?

9. Який характер навчальної діяльності для вас є переважаючим:

- репродуктивний;
- конструктивний;
- творчий?

10. Яких уроків у вас більше:

- які досягли поставленої мети;
- частково досягли мети;
- не досягли мети?

11. Чи складно вам обирати методи та прийоми мотивації навчальної діяльності? Чи потребуєте ви допомоги і якої саме?

Тема 2: «Джерела конфліктів у системі «вчитель-учень» шляхи запобігання конфліктам»».

1. Джерела виникнення конфлікту в системі «Учитель-учень» (повідь).

2. Мозковий штурм «Основні причини конфлікту в системі «Вчитель-учень»».

3. Шляхи запобігання конфліктам у системі «Вчитель-учень» (обмін досвідом).

4. Анкета «Гнучкість чи терпимість».

5. Рекомендації.

Допоміжні матеріали

Анкета

«Гнучкість чи терпимість»

1. Вас відвідала геніальна ідея. Чи засмутить вас байдужість колег?

Так – 0; Ні – 2.

2. Чи драгує вас нетвереза людина в громадському місці?

Так – 0; Ні – 2.

3. Чи легко вам знайти спільну мову з людиною іншого соціального середовища?

Так – 2; Ні – 0.

4. Як ви реагуєте, коли над вами відверто жартують?

Намагаюсь відповісти в тій же манері – 2.

Відчуваю роздратування – 0.

5. Чи зберігаєте ви спокій, почувши неприємну для вас новину?

Так – 2; Ні – 0.

6. Якщо ви привели в компанію знайомого і він привернув всю увагу на себе, як ви відреагуєте?

Засмучуся – 0.

Порадуюсь за нього – 2.

2 б. і менше. Ваша непохитність межує з упертістю. Вам складно ладити з людьми, що думають інакше, ніж ви. Швидше за все, ви нав'язуєте свою думку оточуючим. Така позиція може привести до успіху, але навколо вас створюється психологічна напруга, яка врешті-решт розрядиться.

4-8 б. Ви здатні сприйняти незвичайну ідею чи зрозуміти іншу точку зору, але іноді виявляєте впертість і різкість у судженнях. Намагайтеся не зловживати такими силовими методами.

10 б. і більше. Ви вільно почуваетесь в незвичайному для вас середовищі. Ви здатні прийняти революційну ідею, погодитися з парадоксальним на перший погляд вчинком. Ви легко відмовляєтеся від своєї думки, якщо вона суперечить фактам. Ви ніколи не будете наполягати на своєму, усвідомивши свої помилки, і завжди готові виявити повагу до чужої думки, якою б дивною вона не виявилася. Оточуючим легко з вами.

Результати мозкового штурму

Причини конфліктів:

1. На думку учнів, це:

- образи з боку вчителя;
- нетактовна поведінка;
- необ'єктивність оцінювання знань;

– завищені вимоги.

2. З позиції вчителя:

- порушення дисципліни на уроці;
- погане виконання домашніх завдань;
- нездорові взаємини між друзями.

Рекомендації. Для вирішення проблеми вчитель обирає одну з п'яти типових стратегій поведінки людей у конфліктних ситуаціях.

1. Пристосування (зміна своєї позиції, перебудова поведінки відповідно до психологічного стану іншого згладжування суперечностей).
2. Компроміс (урегулювання розбіжностей через взаємні поступки).
3. Співробітництво (спільне вироблення такого рішення, що задовольняє інтереси всіх сторін).
4. Відхилення, ігнорування конфлікту (прагнення вийти з конфліктної ситуації, не усуваючи її причин).
5. Суперництво. Конкуренція, протиставлення (відкрита боротьба за свої інтереси, завзяте одстоювання своєї позиції).

Умовою, що забезпечує вихід з конфліктної ситуації, є відкритість учителя. Це означає, що вчитель пов'язує причину і наслідок, проявляє мудрість і любов до дитини, поважає її недоторканість.

Поради вчителям щодо запобігання конфліктних ситуацій

При спілкуванні з підлітками часто виникають конфліктні ситуації. Які ж правила поведінки в них?

1. Необхідно розрядити емоційну напругу: зняти фізичну скутість, змінити поставу, жести, міміку. Зовні ви повинні бути спокійними і витриманими.
2. Своєю поведінкою вплинути на учня, спокійно розглядаючи його обличчя.

3. Спробуйте зрозуміти мотиви поведінки підлітка. Добре застосовувати при цьому речення: «Я розумію твій стан», «Мене непокоїть питання...».
4. Продемонструвати єдність із учнем, перейти на позицію «Ми».
5. Після вирішення конфлікту подумки повернутися до нього, проаналізувати причини його виникнення і можливість запобігання наступним.

Учитель свою діяльність і починає, і закінчує спілкуванням з дітьми. Тому вироблені поради вчителям. Ось деякі з них:

1. Опануйте культуру педагогічного спілкування, будьте ввічливими.
2. Перетворюйте загрозу на жарт, не звертайте уваги на двозначні або образливі репліки.
3. Не використовуйте в діалозі прямої зневаги: «Мені все одно», «Як хочеш», «Я не потребую ваших...» і т.п.
4. Фактами і прикладами із життя користуйтеся помірно, навіть якщо вони свідчать про ваш багатий життєвий досвід.
5. Не читайте лекцій, моралі, коли конфлікт проявився у всій своїй красі. Поспівчуйте співбесіднику, а коли він вивориться, тільки тоді поясніть свою позицію, свою образу.
6. Учні дуже слідкують за мовленням учителя, тому зважуйте кожне слово, слідкуйте за логічністю мовлення, правильною вимовою.
7. Називайте речі своїми іменами, не намагайтеся обійтися загальними фразами, банальністю.
8. На вашому боці – достатній досвід спілкування, у підлітка такого немає. Зберігайте спокій. Не дозволяйте «завести» себе. На грубощі краще відповісти усмішкою, ніж дозволити вивести себе із рівноваги.
9. Проявляйте «емпатію» – ставте себе на місце учня і проєктуйте його можливу поведінку.
10. Як вчинити, коли задають підступні питання? Не треба починати з етики чи характеристики учня. Відповідайте

чітко і лаконічно – відповідь більш чітка, ніж питання. А уже потім, переконавшись у своїй перемозі, можете говорити про етику цієї людини.

11. Уникайте довгих і нудних розмов. Це зморить кого завгодно, а тим більше молодих, які звикли до швидкого темпу.
12. Якщо відчуваєте труднощі, не соромтеся звертатися до колег.

Тема 3: «Екологічна педагогіка».

Мета: розвивати індивідуальні здібності вчителя до гармонізації інтелектуального й емоційного; допомагати вчителю реалізовувати позитивні риси: свої й учнів; створювати умови для вдосконалення ефективних методів щодо гармонізації інтелектуального й емоційного чинників у навчально-виховному процесі.

План тренінгу

1. Відкрийте свій розум і своє серце для нового бачення й нового стилю поведінки в школі. Поради Г.Дролі.
2. Практичне заняття „Чи легко робити зміни”.
3. Робота в групі „Давайте говорити компліменти”.
4. Прийом «Оцініть мої успіхи».

Рекомендації вчителю. Вплив емоційного стану вчителя на якість проведення занять:

- Любити дітей такими, якими вони є.
- Розуміти дітей.
- Бути оптимістом.
- Навчатися мистецтву володіння собою.
- Інколи треба зачекати з прийняттям рішення, дати влягтися почуттю. Щоразу, коли треба поговорити з учнем про його вчинок, в якому виявилися складні, суперечливі рухи його душі, краще відкласти цю бесіду на декілька днів.
- Уміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найнеобхідніших умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров'я.

**Науково-практична конференція
«Психолого-педагогічні умови
розвитку мотивації досягнень»**

**I. Мотивація досягнень – прагнення людини до перемог
вдосконалення.**

1. Мотивація навчання у шкільному віці.
2. Мотив досягнень у навчанні школярів.
3. Поведінка і характерні риси осіб, орієнтованих на досягнення.
4. Умови розвитку мотивації досягнень.

II. Як розвивати мотивацію досягнень у навчанні.

1. Мотивація індивідуальних досягнень у навчанні школярів.
2. Мотивація колективних досягнень.
3. Контроль і оцінка знань як способи орієнтації на успіх.
4. Орієнтація позаурочної діяльності.

Практична частина

1. Аналіз опитування за Ю.М.Орловим серед учителів школи.
2. Алгоритм передбачень.
3. Як спланувати самостійну діяльність учнів.
4. Етапи навчання вмінню працювати у співробітництві.
5. Опитування «Оцінка стану розвитку мотивації досягнень».

Тест опитувальника Ю.М.Орлова

1. Вважаю, що успіх у житті залежить скоріше від випадку, ніж від розрахунку.
2. Якщо я позбудуся улюбленого заняття, життя для мене втратить сенс.
3. Для мене в будь-якій справі важніший процес її виконання, ніж результат.
4. Вважаю, що люди більш потерпають від невдач на роботі, ніж від поганих стосунків із близькими.
5. На мою думку, більшість людей живуть далекими цілями, а не близькими.
6. У житті в мене було більше успіхів, ніж невдач.
7. Емоційні люди мені подобаються більше, ніж ділові.

8. Навіть у звичайній роботі я намагаюся вдосконалити деякі її елементи.
9. Заглиблений у думки про успіх, я можу забути про запобіжні заходи.
10. Мої батьки вважали мене лінивою дитиною.
11. Вважаю, що в моїх невдачах винні скоріш обставини, ніж я сам.
12. Мої батьки надто суворо контролювали мене.
13. Терпіння в мене більше, ніж здібностей.
14. Лінь, а не сумніви в успіх змушують мене часто відмовлятися від своїх намірів.
15. Вважаю, що я впевнена у собі людина.
16. Заради успіху я можу ризикнути, навіть якщо шанси не на мою користь.
17. Я не старанна людина.
18. Коли все йде як слід, моя енергія посилюється.
19. Якби я був журналістом, я писав би скоріше про оригінальні винаходи людей, а ніж про події, пригоди.
20. Мої близькі не поділяють моїх планів.
21. Рівень моїх вимог нижчий, ніж у моїх товаришів.
22. Мені здається, що наполегливості в мені більше, ніж здібностей.

Бланк відповідей

ПІБ _____ Дата _____ Вік _____

1	8	15
2	9	16
3	10	17
4	11	18
5	12	19
6	13	20
7	14	21
		22

№ питань	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Відповіді «так»		+				+	+	+						+		+		+	+		+	+
Відповіді «ні»	+		+	+	+				+	+	+	+	+		+		+			+		

Які зміни сталися в суспільстві, у школі, чи змінився світогляд вчителя, ставлення до школи учня, батьків, куди йти далі?

Головна умова успішного навчання дитини – врахування її вікових, психологічних особливостей. Загальні рекомендації у навчанні не приведуть до успіху, тому що діти за своєю природою індивідуальні.

Першою і необхідною умовою успішного навчання і виховання є глибоке вивчення особистості дитини.

У процесі методичних занять учителі знайомляться із методикою вивчення можливостей, здібностей учнів. На заняттях використовуються різноманітні методи: анкетування, тестування, бесіди, спостереження, соціометричні методики. Одна із ефективних форм психолого-педагогічного супроводу навчально-виховного процесу щодо вивчення особистості дитини – це психолого-педагогічний консиліум.

Психолого-педагогічний консиліум Практика підготовки і проведення

Мета консиліуму: вивчення індивідуальних особливостей учнів, питань підготовки і готовності дітей до навчання в школі, адаптації 5-класників до навчання в школі середньої ланки, адаптації 10-класників, вивчення професійних намірів 9-класників та випускників школи з метою надання консультативної допомоги учням, батькам і педагогам у підготовці до вибору професії й організації профорієнтаційної роботи.

Попередня робота:

1. Проведення діагностики загальних здібностей учнів (анкети, тести, співбесіди тощо).

2. Вивчення соціометрії в 4-х, 5-х, 10-х класах (анкети, ДДО, діагностичні картки психолого-педагогічної спрямованості).
3. Спостереження за дітьми на уроках (індивідуальні особливості, участь в уроках, ставлення до вчителів і стосунки з учителями та між особистісні стосунки в класі).
4. Бесіди, співбесіди з учнями, з батьками: «Розвиток здібностей», «Проблеми в поведінці», «Як вибрати професію» тощо.
5. Підготовка до консилиуму наочності, карт, роздаткового матеріалу.
6. Складання рекомендацій з питання, яке вивчалось.

Хід психолого-педагогічного консилиуму:

1. Виступи класних керівників (характеристика класів, виявлених особливостей).
2. Виступ практичного психолога (аналіз здібностей учнів, узагальнення анкет, тестів, ДДО, демонстрація таблиць, малюнків, рекомендації учням, вчителям, батькам).
3. Виступи:
 - вчителів;
 - членів адміністрації школи;
 - представників громадськості (лікар, представник центру зайнятості, ДНЗ).
4. Прийняття рекомендацій консилиуму.

Допоміжні матеріали

Анкета

Вивчення товариськості (5-11 кл.)

Мета: виявити рівень товариськості у підлітків.

Інструкція: необхідно відповісти на запропоновані питання «так» (+) чи «ні» (-).

1. Чи відчуваєте ви потребу у спілкуванні з людьми?
2. Чи хочеться вам бути в колективі, чи, навпаки, відчуваєте задоволення, перебуваючи на самоті?
3. Чи є у вас прагнення, зустрівши на вулиці знайомого поговорити з ним?
4. Чи багато у вас хороших знайомих?

5. Як ви гадаєте, чи отримують ваші знайомі задоволення від спілкування з вами?
6. Чи легко ви знайомитеся?
7. Чи буває у вас так, що від постійного спілкування хочеться побути на самоті, але через певний період часу ви знову відчуваєте потребу в спілкуванні з людьми?
8. Чи думаєте ви про своїх однокласників у вільний від навчання час?
9. Чи виникає у вас під час канікул потреба в спілкуванні з однокласниками?
10. Чи впливає майбутній процес спілкування з однокласниками на ваше самопочуття протягом дня?
11. Для вас має значення те, як вас зустрічають однокласники перед початком занять?
12. Чи можете ви легко перебороти роздратування стосовно недисциплінованих дітей?
13. Чи переживаєте ви, коли стосунки з класом не складаються?
14. Чи виникає у вас потреба поговорити з однокласниками, якщо ви просто зустрічаєте їх на вулиці?

Інтерпретація:

- кожна відповідь «так» оцінюється в 1 бал;
- підрахувати загальну суму балів;
- від 0 до 5 б. — низький рівень товариськості;
- від 6 до 10 б. — середній;
- від 11 до 15 б. — високий.

Анкета «Уроку» для учнів за Є.Коротаєвою

1. Щопонеділка ти прокидаєшся з думкою:

- а) «Ура! Сьогодні буде математика (англійська, читання...)»;
- б) «Я забув (ла) приготувати переказ (підписати зошит, зібрати портфель...)»;
- в) «Якби ж я захворів і не пішов до школи...».

2. Ти ходиш до школи для того, щоб:

- а) дізнатися щось нове;
- б) побачити улюбленого вчителя;

- в) поспілкуватися з друзями;
- г) не сварили батьки;
- д) весело провести час.

3. Як правило, ти готуєш домашнє завдання:

- а) кожного дня повністю самостійно;
- б) кожного дня під контролем батьків;
- в) як доведеться;
- г) майже не виконую завдання вдома.

4. Для того, щоб добре вчитися, треба:

- а) уважно слухати вчителя, виконувати домашнє завдання;
- б) мати хороші стосунки з учителем;
- в) вміти списувати.

5. Коли ти отримуєш погану оцінку, то:

- а) повідомляєш батькам і намагаєшся виправити її у найближчий час;
- б) не доводиш це до відома батьків, але виправляєш її на наступному уроці;
- в) не робиш нічого.

6. Ти вважаєш, що успіх у навчанні – це:

- а) відмінна оцінка;
- б) схвалення з боку вчителя;
- в) похвала батьків;
- г) відчуття заслуженої радості від виконаного завдання

Діагностування учнів 5–11-х класів

Методика оцінювання самоконтролю в спілкуванні

Мета: Визначити рівень комунікативного контролю в підлітків, що допоможе скорегувати ті чи інші небажані реакції підлітків у процесі спілкування. Кожну ситуацію треба оцінити як правильні (П) чи неправильну (Н) щодо себе.

1. Мені здається важким мистецтво наслідувати звички інших людей.
2. Я, мабуть, зміг би прикинутися дурником, щоб привернути увагу чи потішити оточуючих.
3. З мене міг би вийти непоганий актор.

4. Іншим людям іноді здається, що я переживаю щось більш глибоко, ніж це є насправді.
5. У колі однолітків я рідко опиняюся в центр уваги.
6. У різних ситуаціях із різними людьми я часто поводжуся зовсім по-різному.
7. Я можу відстоювати тільки те, в чому повністю переконаний.
8. Щоб процвітати в справах і мати успіх у стосунках із людьми, я намагаюся бути таким, яким мене хочуть бачити.
9. Я можу бути доброзичливим із людьми, які мені не подобаються.
10. Я не завжди такий, яким здаюся.

Інтерпретація. Відповідь «н» на питання 1, 5, 7 і «п» на всі інші оцінюються 1 балом, підрахувати загальну суму балів. Від 0 до 36. – низький комунікативний контроль:
від 4 до 6 – середній;
від 7 до 10 – високий.

Ключ до тесту

Якщо ви набрали від 1 до 12 балів, у вас немає приводу хвилюватися. Ви вмієте спілкуватися з дітьми, можете бути вчителем, вони вам довіряють, поважають вас.

Якщо ви набрали від 13 до 32 балів, вам бажано частіше ставити себе на місце учня, порозумітися з ним.

Якщо у вас більше 32 балів, вам потрібно серйозно замислитися над вибором професії.

Методика

«Ціннісні орієнтації Рокича»

Мета: вивчення системи ціннісних орієнтацій учнівської молоді, яка визначає змістову сторону спрямованості особистості, основи світогляду і мотивацію життєвої активності.

№ п/п	Назва цінності	Вибирають	Не вибирають
1.	Здоров'я		
2.	Любов		
3.	Щасливе сімейне життя		

№ п/п	Назва цінності	Вибирають	Не вибирають
4.	Матеріальне забезпечення життя		
5.	Наявність хороших і вірних друзів		
6.	Активне діяльне життя, життєва мудрість		
7.	Цікава робота		
8.	Впевненість в собі		
9.	Свобода		
10.	Суспільне визнання		
11.	Пізнання нового, продуктивне життя, розваги		
12.	Красота природи і мистецтва, саморозвиток		
13.	Щастя інших		
14.	Творчість		

Якісний аналіз проводиться у % від кількості учасників анкетування.

Діагностування в підлітків здатності до емпатії (8-11 кл.)

Емпатія – вміння поставити себе на місце іншого, емоційно реагувати на переживання інших людей.

Мета: діагностувати в підлітків здатність до емпатії.

Інструкція: якщо ви: цілком згодні з твердженням, то поставте «+3»; просто згодні – «+2»; швидше згодні – «+1»; не знаєте – «-1»; не згодні – «-2»; зовсім не згодні – «-3».

Текст опитування

1. Мене засмучує, коли я бачу, що хтось почуває себе самотньо серед людей.
2. Люди перебільшують здатність тварин відчувати.
3. Мені не приємно, коли люди відкрито виявляють свої почуття.
4. Мене дратує в нещасливих людях те, що вони завжди себе жаліють.
5. Я починаю нервувати, коли хтось поруч зі мною нервує.

6. Я вважаю, що плакати від щастя – нерозумно.
7. Я приймаю близько до серця проблеми моїх друзів.
8. Іноді пісні про кохання дуже зворушують мене.
9. Я дуже хвилююся, якщо змушений повідомити людям неприємні для них новини.
10. Люди, що оточують мене, дуже впливають на мій настрій.
11. Більшість іноземців, яких я зустрічав, здавалися мені холодними та неемоційними.
12. Я віддав би перевагу професії, пов'язаній зі спілкуванням із людьми.
13. Я не надто засмучуюся, якщо мій товариш діє нерозважливо.
14. Я люблю спостерігати, як люди приймають подарунки.
15. Самотні люди часто недобррозичливі.
16. Я засмучуюсь, якщо бачу людину, яка плаче.
17. Слухаючи деякі пісні, я почуваюся щасливим.
18. Коли я читаю якийсь роман, то так переживаю, ніби все відбувається насправді.
19. Я завжди обурююся, якщо бачу, що з кимось погано поводяться.
20. Я іноді можу залишитися спокійним, навіть якщо навколо мене хвилюються
21. Якщо мої знайомі починають обговорювати зі мною свої проблеми, я часто намагаюся перевести розмову на іншу тему.
22. Коли я буваю у кінотеатрі, мене дивує, як багато людей біля мене зітхають і плачуть.
23. Чужий сміх дратує мене.
24. Коли я приймаю рішення, думка та поради інших людей, як правило, не впливають на мене.
25. Я зберігаю душевний спокій, якщо навколо мене чимось пригнічені люди.
26. Мені важко бачити, коли люди засмучуються через дрібниці.
27. Я засмучуюся, коли бачу страждання тварин.
28. Я вважаю, що нерозумно переживати з приводу того, відбувається в книзі чи кіно.
29. Я засмучуюся, коли бачу безпорадних старих людей.

30. Чужі сльози викликають у мене швидше роздратування, аніж співчуття.
31. Я відчуваю сильні емоції, коли дивлюся фільм.
32. Маленькі діти часто плачуть без будь-яких причин.

Обробка результатів

- знайти суму балів під номерами: 1, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 14, 16, 17, 18, 19, 25, 27, 29, 31;
- знайти суму решти балів, що залишилися;
- від першої суми відняти другу.

Інтерпретація:

- 0-9 б – низький рівень розвитку емпатії
- 10-30 б – нижчий та середній;
- 31-50 б. – середній
- 51-70 б – високий та середній;
- 71 і більше б. – високий

Анкета

«Ставлення до школи і до себе»

I. Чому ти ходиш до школи?

1. Подобається сам процес навчання.
2. Знаю, що кожен повинен вчитися.
3. Хочу розвивати мислення, увагу, пам'ять.
4. Подобається одержувати хороші оцінки.
5. Боюсь покарання з боку батьків.
6. Сподіваюсь за добрі оцінки мати подарунки, винагороду.
7. Люблю спілкуватися з товаришами.
8. Подобається спілкуватися з товаришами.
9. Хочу після школи вступити до інституту, технікуму.

II. Що тобі не подобається в школі?

1. Непікаві уроки.
2. Зневажливе ставлення вчителів.
3. Ставлення однокласників.
4. Відсутність порядку і дисципліни
5. Відсутність свободи і самостійності в шкільному житті.
6. Відсутність цікавих справ і занять в позаурочний час.

III. Що тобі заважає добре вчитися?

1. Важко сприймаю теоретичний матеріал.
2. Не вмію застосувати теоретичний матеріал на практиці.
3. Не вистачає терпіння і працелюбства.
4. Не можу правильно організувати свою роботу.
5. Не вистачає часу.

IV. Яка допомога тобі необхідна в першу чергу?

1. Хочу навчитися правильно організувати свою роботу.
2. Хочу знати свої здібності і можливості.
3. Хочу займатись у творчих гуртках.
4. Хочу навчитися долати труднощі у навчанні.
5. Хочу освоїти яку-небудь корисну практичну справу.

V. Оціни свою роботу в школі.

1. Вчусь у повну міру.
2. Вчусь по можливості.
3. Вчусь по необхідності.
4. Вчусь тому, що заставляють.
5. Не хочу вчитись.

Тестовий матеріал для учнів

1. Найбільше задоволення я отримую від:
 - а) схвалення моєї роботи;
 - б) усвідомлення того, що робота зроблена добре;
 - в) усвідомлення того, що мене оточують друзі.
2. Якби я грав (грала) у футбол (волейбол, баскетбол), то я хотів би (хотіла б) бути:
 - а) тренером, який розробляє тактику гри;
 - б) видатним гравцем;
 - в) вибраним капітаном команди.
3. На мою думку, найкращим педагогом є той, хто:
 - а) виявляє інтерес до учнів і до кожного має індивідуальний підхід;

б) зацікавлює учнів предметом настільки, що вони із задоволенням поглиблюють свої знання з цієї дисципліни;

в) створює в колективі таку атмосферу, за якої ніхто не боїться висловити власну думку.

4. Мені подобається, коли люди:

а) радіють з приводу виконаної роботи;

б) із задоволенням працюють у колективі;

в) прагнуть виконати свою роботу краще за інших.

5. Я хотів би, щоб мої друзі:

а) були чуйними і допомагали людям, коли це можливо;

б) були вірними та відданими мені;

в) були розумниками й цікавими людьми.

6. Найкращими друзями вважаю тих:

а) із ким складаються хороші стосунки;

б) на кого завжди можна покластися;

в) хто може багато чого досягти в житті.

7. Найбільше я не люблю:

а) коли в мене щось не виходить;

б) коли псуються стосунки з товаришами;

в) коли мене критикують.

8. На мою думку, найгірше, коли педагог:

а) не приховує, що деяким учням він не симпатизує та насміхається з них;

б) викликає дух суперництва в колективі;

в) недостатньо добре знає предмет, який викладає.

9. У дитинстві мені найбільше подобалося:

а) проводити час з друзями;

б) відчувати, що справи виконані.

Самооцінка

психічних станів 5-6 кл. (за Г.Айзенком)

Пропонуємо вам опис різних психічних станів. Якщо стан вам притаманний, за відповідь ставте 2 бали; якщо притаманний, але рідко, – 1 бал; якщо зовсім не притаманний – 0 балів.

I.

1. Не почуваюсь упевненим.
2. Часто через дрібниці червонію.
3. Мій сон неспокійний.
4. Легко впадаю у зневіру.
5. Хвилююся з приводу можливих неприємностей.
6. Мене лякають труднощі.
7. Люблю копирсатися у свої вадах.
8. Мене нелегко переконати.
9. Я недовірливий.
10. Мені нелегко чекати чогось.

II.

11. Нерідко мені здаються безвихідними ситуації, з яких можна знайти вихід.
12. Неприємності мене дуже засмучують.
13. За великих неприємностей я схильний безпідставно звинувачувати себе.
14. Нещастя й невдачі нічого мене не вчать.
15. Я часто відмовляюсь від боротьби, вважаючи її марною.
16. Я нерідко почуваюся беззахисним.
17. Іноді в мене буває стан розпачу.
18. Часто розгублююся перед труднощами.
19. У важкі хвилини життя іноді поводжуся по-дитячому, хочу, щоб мене поважали.
20. Вважаю вади свого характеру невинними.

III.

21. Залишаю за собою останнє слово.
22. Нерідко в розмові перебиваю співрозмовника.
23. Мене легко розгнівати.
24. Люблю робити зауваження іншим.
25. Хочу бути авторитетом для оточення.
26. Не задовольняюся малим, хочу більшого.
27. Коли розгніваюся, погано себе стримую.
28. Волю краще керувати, ніж підкорятися.
29. У мене різка, грубувата жестикуляція.
30. Я мстивий.

IV.

31. Мені важко змінювати звички.
32. Нелегко переключая увагу.
33. Дуже обережно ставлюся до всього нового.
34. Мене важко переконати.
35. Нерідко в мене не виходять з голови думки, яких варто було б позбутися.
36. Нелегко зближуюся з людьми.
37. Мене дратують навіть незначні порушення плану.
38. Нерідко я виявляю впертість.
39. Неохоче йду на ризик.
40. Погано переживаю відхилення від прийнятого мною режиму дня.

Підрахуйте суму балів за кожен з 4 груп запитань.

I 1-10 балів – тривожність

II 11-20 балів – фрустрація.

III 21-30 балів – агресивність.

IV 31-40 балів – ригідність.

I. Тривожність:

- 0-7 балів – не тривожні;
- 8-14 балів – тривожність середня, припустимого рівня;
- 15-20 балів – дуже тривожні.

II. Фрустрація:

- 0-7 балів – ви маєте високу самооцінку, стійки до невдачі, не боїтеся труднощів;
- 8-14 балів – середній рівень, фрустрація наявна;
- 15-20 балів – низька самооцінка, уникаєте труднощів, боїтеся невдач.

III. Агресивність:

- 0-7 балів – ви спокійні, витримані;
- 8-14 балів – середній рівень;
- 15-20 балів – ви агресивні, нестримані, є труднощі в роботі з людьми.

IV. Ригідність:

- 0-7 балів – ригідності немає, легко перемикаєте увагу;
- 8-14 балів – середній рівень;

– 15-20 балів – сильно виражена ригідність, вам протипоказана зміна місця роботи, зміни в сім'ї.

Рекомендації

щодо профілактики дезадаптації учнів під час переходу і початку навчання їх у 5-му класі

1. Вивчити процес адаптації 5-класників. Психолог школи. Перше півріччя 2006-2007 н.р.

2. Вивчити діагностичний стан та розробити і провести заходи із соціально-педагогічної та психологічної превенції і корекції станів психологічної і соціальної дезадаптації учнів. Психолог школи. I півріччя.

3. Вчителям-предметникам разом з класними керівниками 5-х класів користуватися у своїй роботі картками, складеними класоводами у 4-му класі, учні якого умовно віднесені до «групи ризику». Учителі-предметники. 2006-2007 н.р.

4. Класним керівникам з батьками учнів 5-х класів провести індивідуальні бесіди про результат діагностичного стану профілактики дезадаптації 5-класників; на батьківських зборах виступити з інформацією про вікові особливості їхніх дітей. Класний керівник. I півріччя.

5. Провести педконсиліум з питань адаптації 5-класників до середньої школи. Психолог, класний керівник, адміністратор. Січень 2007 р.

Поради і рекомендації батькам

1. Взаємодія з дитиною, контакт із нею зазвичай виключає авторитарність, диктаторство, погрози типу: «Ось підеш до школи – там тобі покажуть!», «Тільки спробуй мені приносити погані оцінки!»
2. Потрібно прищеплювати дитині шанобливе ставлення до навчання, підкреслювати його значимість для всіх членів сім'ї.
3. Неодмінно має бути внесена оптимістична нотка, яка вказує на впевненість батьків у тому, що навчання дитини під

успішно, що першокласник буде старанно й самостійно виконувати всі шкільні вимоги.

4. У початковій школі з першого класу потрібно виховувати відповідальне ставлення до праці, доручень, своїх обов'язків. Батькам уважно і серйозно ставитися до справ дітей.
5. Перед вступом до школи або з початком навчання дитини у першому класі бажано переглянути її додаткові навантаження й визначити, як вони вкладаються у порядок денний першокласника, щоб зберегти фізичне здоров'я дитини.
6. Важливо і таке:
 - не тільки вчити писати, а й сприяти розвитку тонко координованих рухів руки і пальців;
 - розвивати здібності дитини слухати, розуміти зміст прочитаного, уміння переказувати. Важливий не обсяг знань дитини, а якість її мислення.

На допомогу класоводам

Основні закономірності зміни розумової працездатності першокласників (6-річок)

Урок. Перші 3-5 хв. – «входження в роботу»: цей період можна скоротити, якщо відразу ж створити ситуацію інтересу, гри.

Потім – оптимум, період найвищої працездатності (10-35 хв.), але цей період можна подовжити, якщо чергувати види діяльності і підтримувати інтерес, високу мотивацію. Тривалість – не більше 20 хв.

Наступний період – компенсаторна перебудова (час дітям перепочити – фізкультхвилинка, вправи на релаксацію) – 5 хв.. Забезпечено ще 5-10хв. ефективної роботи. Тривалість безперервного читання в 6-річок не повинна перевищувати 8 хв., учнів 7-8 років – 10 хв. Оптимальна тривалість безперервного письма – 2 хв. 40 сек. На початку уроку і 1хв. 45 сек. – наприкінці уроку. Складний матеріал необхідно давати на другому уроці, а після 3-го провести годину активного

відпочинку на повітрі. Учитель, як правило, сам визначає порядок предметів протягом дня, тому він може врахувати, що предмети, які викладаються переважно вербально, доцільніше поставити всередині навчального дня (2-3 урок). Уроки вивчення нового матеріалу, контрольні роботи не слід проводити на першому уроці, а також наприкінці дня. Уроки праці, фізкультури, малювання проводити на 3-му уроці, коли відбувається спад працездатності.

«Протягом тижня»:

Понеділок – вхідження в роботу;

Вівторок – середа – оптимум;

3 четверга – йде спад

Річна динаміка працездатності:

У перші 6 тижнів – «вхідження в роботу»; з 20 жовтня (приблизно) до грудня – «оптимум»; потім – спад.

У II семестрі для 6-річок доцільні додаткові канікули у середині III чверті.

Успішній адаптації дитини в школі сприяє організація рухової активності, дотримання дитиною режиму дня, повноцінне харчування, сприятливий психологічний клімат у сім'ї та школі, участь батьків у житті дитини, розуміння і життя її інтересами.

Література:

1. Безрукавая М.М., Ефремова С.П. Ребенок идет в школу, – М., 1998.
2. Белова Л.В. В семье – первоклассник. – М.: Педагогика, 1980.
3. Коломенский Я.Л., Панько Е.А. Учителю о психологии детей 6-летнего возраста. – М.: Просвещение, 1998.
4. Психолог // газета № 29-32, серпень 2003.

Методична комісія вчителів-предметників

«Педагогічна підтримка»

Зміст: допомога школяру сформулювати внутрішню готовність і потребу самостійно, свідомо помічати, корегувати,

вибирати шляхи реалізації перспектив особистого розвитку: особистісного, життєвого, професійного.

Напрямки роботи

1. Навчальна робота:

- проведення годин спілкування з батьками учнів;
- організація виставок методичних знахідок;
- створення інформаційних бюлетенів про науково-практичну діяльність, вивчення педагогами індивідуального стилю навчально-пізнавальної діяльності учнів;
- виявлення труднощів у навчанні та їх причин;
- надання адресної допомоги щодо подолання конкретних труднощів у розвитку особистості учня.

2. Методична робота:

- консультації за розробленою тематикою;
- розробка методичної документації (програм, конспектів уроків, занять, навчальних посібників, рекомендацій тощо);
- розробка і практичне застосування в навчальному процесі активних форм навчання, тренінгів, мозкових штурмів, дискусій, дебатів тощо.

3. Науково-дослідницька робота:

- робота над проблемою щодо впровадження технології «Педагогічна підтримка»;
- індивідуалізація й диференціація навчання;
- сучасні технології навчання;
- діагностика діяльності вчителя і учня;
- збагачення психолого-педагогічними знаннями.

4. Пропаганда науково-практичних результатів:

- проведення психолого-педагогічних семінарів для вчителів;
- проведення засідань вчителів по обміну досвідом (круглих столів тощо).

**Комісія з проблеми
«Низький рівень комунікативності підлітків
і шляхи їх подолання»**

Мета: вирішувати складні проблеми всебічного розвитку особистості з урахуванням вікових потреб розвитку школярів, визначати рівні комунікативних здібностей підлітків, передбачати уникнення й усунення конфліктів; дати учням систематичні знання про вироблення позитивних рис характеру під час спілкування з людьми різних категорій, формувати вміння розрізняти добро і зло, навчити виправляти свої помилки.

Шляхи реалізації: психодіагностика, бесіди, робота з батьками, психокорекція, спостереження, психокорекційна робота, тренінги.

Форма проведення: групова.

I етап – психодіагностичний (проводить психолог).

Основна мета: виявлення комунікативних та організаторських здібностей учнів.

Вивчення й реалізація цієї мети передбачає:

1. Проведення психодіагностики за методикою «КОС». Виконавець: практичний психолог. Термін: жовтень-листопад 2006 р.

2. Потенційні малюнки у 5-6-х класах «Неіснуюча тварина», «Будинок – дерево – людина», «Кінетичний малюнок сім'ї». Виконавець: практичний психолог. Термін: жовтень-листопад 2006 р.

3. Тест на агресію. Тест на емпатію. Виконавець: практичний психолог. Термін: жовтень-листопад 2006 р.

II етап – впровадження виховних заходів «Якості, що сприяють правильним стосункам з людьми» (проводить класний керівник).

Основна мета: допомогти учням усвідомити психологію людського взаєморозуміння, зосередити їхню увагу на добрих вчинках і виробленні позитивних рис характеру, залучати дітей до аналізу своїх дій і вчинків, привчати до відповідальності за кожне слово, діло, думку.

Вивчення й реалізація цієї мети передбачає проведення різних виховних заходів, класних годин спілкування, індивідуальних бесід тощо за такими темами:

- а) «Пізнай себе сам» («Я – спостереження»);
- б) «Пізнай іншого»;
- в) «Бути зрозумілим для інших»;
- г) «Я – підтримка» (психологічні бар'єри та їх подолання);
- г) тренінг спілкування;
- д) візуальна психодіагностика вміння контролювати себе.

Формування емоційних якостей особистості вчителя

Аналіз досвіду роботи вчителів свідчить про те, що успіх педагогічної діяльності визначається перш за все особистістю вчителя, рівнем його інтелектуальної та емоційної культури, вираженістю тих якостей його особистості, від яких залежить успіх взаємодії інтелектуального та емоційного чинників у освітньому процесі. Сьогодні реалізація особистісно зорієнтованої освіти пов'язана з удосконаленням не тільки інтелектуальної, але й емоційної сфери вчителя. Важливими характеристиками емоційної сфери вчителя є емоційна гнучкість і стійкість. Ці якості є поєднанням особистісно значущих рис, що вимагають постійного розвитку і вдосконалення. Із метою розвитку емоційних якостей особистості вчителя у практиці школи апробовано практикум «Розвиток емоційної гнучкості та стійкості вчителя».

Тематичний план практикуму «Розвиток емоційної гнучкості та стійкості учителя»

№ п/п	Тема заняття	Форма проведення	Кількість годин
1.	Вступ до проблеми вивчення емоційної сфери вчителя	Семінар	2
2.	Емоційна гнучкість як інтегральна характеристика особистості	Рольова гра	2

№ п/п	Тема заняття	Форма проведення	Кіль- кість годин
	вчителя		
3.	Методика розвитку емоційної гнучкості вчителя	Емоційний тренінг	4
4.	Емоційна стійкість – запорука успіху в діяльності вчителя	Практикум розв'язання педагогічних задач	2
5.	Психологічна корекція емоційної гнучкості і стійкості вчителя	Емоційний тренінг	4
6.	Взаємозв'язок емоційної та інтелектуальної сфер особистості вчителя	Бесіда «за круглим столом»	2
7.	Вплив емоційної сфери вчителя на ефективність навчання	Педагогічні замальовки	2
8.	Емоційна гнучкість і стійкість у системі відносин учителя й учнів	Диспут на тему «Емоційний конфлікт – користь чи помилка у педагогічній діяльності?»	2

Література:

1. Беонс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 1986. – 422с.
2. Василюк Ф.Е. Психотехника переживания: Учебное пособие. – М., 1991. – 24с.
3. Вачков И.В. Основные технологии группового тренинга. Психотехники. – М., 1999. – 176с.
4. Дьяченко М.И., Пономаренко В.А. О подходах к изучению эмоциональной устойчивости // Вопросы психологии. – 1990. – № 1. – С.106-113.
5. Игры – обучение – тренинг, досуг.../ Под ред. В.В.Петрушинского// В 4-х кн. – М., 1999.
6. Изард К. Психология эмоций. – СПб., 1999. – 464с.

7. Корнеева Л.Н. Профессиональная психология личности// Психологическое обеспечение профессиональной деятельности. – СПб., 1991. – С. 61-84.
8. Мигитна Л.М. Учитель как личность и профессионал (психологические проблемы). – М., 1994. – 216 с.
9. Митина Л.М. Эмоциональная устойчивость учителя: психологическое содержание, генезис, динамика// Школа здоровья. – 1995. – Т. 2. – № 1. – С.25-42.
10. Прохоров О.А. Особенности психических состояний личности в обучении // Психологический журнал. – 1991. – Т. 12. – № 1. – С. 47-54.
11. Прохоров О.А. Саморегуляция психических состояний в учебной и педагогической деятельности // Вопросы психологии. – 1991. – № 5. – С. 156-161.
12. Хмелюк Р.И., Курлянд З.Н., Шевченко Н.А. Эмоциональная регуляция как компонент психологической устойчивости деятельности учителя// Эмоциональная регуляция учебной деятельности: Сборник материалов Всесоюзной конференции. – М., 1987. – С. 74-78.
13. Чебыкин А.Я. Учитель и эмоциональная регуляция учебно-познавательной деятельности школьников// Вопросы психологии. – 1989. – № 6. – С. 42-49.
14. Харькин В., Гройсман А. Психолого-педагогические тренинги. – М., 1995. – 123с.
15. Юсупов И.М. Диагностика и тренинг эмпатийных тенденций личности. – Казань, 1992. – 32с.

Післямова

Проблема якісної шкільної освіти і підготовки підростаючого покоління до життя в умовах нестабільності суспільства і динамізму суспільних процесів пов'язана з діяльністю вчителя, рівнем його професіоналізму і майстерності.

Складні проблеми інтелектуального розвитку підростаючого покоління не можуть бути успішно вирішені без урахування емоційної сфери особистості і тих, кого навчають, і тих, хто навчає. Людина в змозі здолати не лише соціальні, але й психологічні бар'єри, не зламатися перед життєвими труднощами, якщо ще в шкільні роки будуть створені умови для гармонізації її інтелектуального і емоційного аспектів, якщо поряд із розвитком інтелектуального багажу особа сформує в собі установку на емоційні контакти з іншими людьми, здатність розуміти свій емоційний стан і стан оточуючих і управляти ними, навчитися контролювати і регулювати емоційні реакції на зовнішні і внутрішні дії.

Модернізація освітньої системи передбачає лише зовнішні зміни сучасної освіти: змісту, форм, методів і засобів, але не торкається її «якогось виміру» – учасників освітнього процесу. Традиційне навчання як єдність зовнішніх розпоряджень для вчителів та учнів через навчальну програму, словесні вияви, фронтальне спілкування не стимулюють допитливість учнів, їхню потребу в інтелектуальній діяльності, переконують їх у безглуздості шкільного навчання.

Перебудова навчальної практики повинна здійснюватися на основі гармонії інтелекту і емоцій учасників освітнього процесу шляхом забезпечення: а) психологічного клімату довіри між учителем і учнями; б) співпраці і співтворчості в ухваленні рішень і свободи вибору способів пізнавальної діяльності; в) актуалізації мотивації успіху навчальної діяльності учнів; г) розвитку у вчителів особистісних установок на гармонізацію інтелектуального й емоційного чинників у навчанні;

д) педагогічної підтримки вчителів і учнів в особистісному їх розвитку.

Важливо організовувати навчання як процес осмислений і емоційно забарвлений. Воно має бути сукупністю цінностей, підґрунтям якої є переконаність в особистісній гідності кожного учня, значущості для нього свободи вибору дій і ситуації успіху у вирішенні шкільних проблем. Завдання вчителя полягає у тому, щоб під час організації і проведення навчальних занять більше стимулювати інтелектуальну активність учнів, їхню творчість і пізнавальні потреби, приділяти увагу дитячим переживанням, частіше вступати з учнями в діалог і дискусії, співробітничати в навчальному процесі, заохочувати самостійність суджень і думок під час уроку, частіше радіти їхнім успіхам і посміхатися.

К.Роджерс був переконаний у тому, що якщо вчителі дбайливі і щирі, емпатійні і конгруентні стосовно учнів, то вони сприяють їхньому особистісному зростанню і розвитку здібностей до навчання.

Гармонізація інтелектуального й емоційного у навчальному процесі забезпечує комфортні умови, здорову емоційно-етичну атмосферу, в якій стимулюються установки як учителя, так і учнів на навчальні досягнення, високі результати навчальної роботи. Саме гармонія інтелектуального й емоційного аспектів створює ситуації, в яких учні будуть поставлені в активно діючу позицію, залучені до творчої діяльності, що містить у собі великі можливості щодо задоволення пізнавальних потреб і сприяє встановленню емоційно-інтелектуальних стосунків у системі «вчитель–учень».

Досвід учителів, що працюють творчо, доводить, що навчання йде успішно, якщо в освітньому процесі забезпечити єдність інтелекту і емоцій: розумову напруженість у вирішенні пізнавальних завдань із задоволеністю учасників навчального процесу один одним, готовністю сторін до взаєморозуміння і співпраці, повагою до власної гідності і вчителів, і учнів, емоційним благополуччям кожного.

Наявність прямої залежності між інтелектом і емоціями вимагає створення на уроці таких умов: емоційно сприятливої атмосфери для розвитку особистості, збагачення емоційних вражень і навчальних досягнень учнів; ситуації успіху для кожного учасника освітнього процесу.

Гармонізація інтелектуального та емоційного чинників у навчанні досягається різноманітністю форм і методів навчального процесу на уроці, поєднанням традиційних форм і методів із використанням імпровізованих емоційних ситуацій, ділових і рольових ігор, групових дискусій, мозкового штурму, хвилинок емоційного розвантаження, ситуацій вільного обміну думками та ін. Імпровізовані емоційні ситуації і ситуації вільного обміну думками сприяють розвитку потреби як учителя, так і учнів розумітися на емоційних станах і інтелектуальній скруті, адекватно реагувати на емоційну дію ззовні, стримувати негативні емоції.

Інтелектуально-емоційне поле уроку визначається тим, які стосунки складаються між учителем і учнями в освітньому процесі. Під впливом доброзичливих стосунків учні стають активнішими, ініціативними, діяльними при вирішенні пізнавальних проблем. У їхній поведінці значно знижується прояв негативізму, агресивності, недоброзичливості стосовно до вчителя, навчання, виникає атмосфера довіри і взаємних симпатій, що позитивно позначається на навчальній мотивації і досягненнях учнів.

Мистецтво вчителя виявляється не в придушенні емоцій або їх викорінюванні, а в організації діяльності, що забезпечує взаємодію інтелекту і емоцій у вирішенні навчальних завдань. Інтелектуально-емоційна сфера учнів збагачується у ході освітнього процесу, якщо урок стає емоційно привабливим, а форми пізнавальної діяльності стимулюють інтелектуальний розвиток учнів, забезпечують їм право на індивідуальну думку, рішення, дію.

Результативність і якість освітнього процесу багато в чому визначається готовністю вчителя до гармонізації інтелектуального і емоційного аспектів уроку. Кожен вчитель не

лише повинен знати свій предмет, методику і технологію його викладання, чітко уявляти інтелектуальні можливості і здібності учнів, але і відпрацювати способи емоційної регуляції як власних дій, так і поведінки учнів, розвинути емоційну сприйнятливість, гнучкість, стійкість, сформувані прийоми самопізнання і самовдосконалення емоційної сфери особистості, опанувати методику управління емоціями і емоційним станом учасників освітнього процесу.

Саме від професіоналізму вчителя, його майстерності залежить, наскільки успішно його учні будуть підготовлені до самостійного, дорослого життя, свідомого вибору життєвої стратегії і подолання тих перешкод, які виникатимуть на їх шляху. Важливо, щоб кожен учитель усвідомив, що він відповідно до своїх сил вніс свій вклад до становлення нової особистості, здатної до перетворення суспільства на демократичних засадах, і був щасливий від того, що його праця принесла користь, що кинуте насіння дало сходи і його зусилля не марні.

Творчий шлях вчителя багато в чому схожий на те, як крапельки дощу зливаються й утворюють цівки, які накопичуються і перетворюються на потужні потоки. Ці крапельки педагогічних пошуків визначають життєвий шлях зростаючої людини та її майбутнє. Саме в єдності їх полягає енергія педагогічних зусиль у сприянні тому, щоб учень міг вільно і успішно вчитися і розвиватися. Руйнування сталих педагогічних догм новим досвідом – це і є педагогічна творчість у справжньому розумінні цього слова. Важливо навчитися довіряти своїм думкам і емоціям, йти на ризик, створюючи нове. «Давайте всі разом вийдемо на свободу – свободу вчитися» (К.Роджерс, Дж. Фрейберг).

Розділи книги підготовлено: проф. Л.В.Кондрашовою (передмова, розділи I, II, III, IV, післямова); Н.Є.Федориною (розділ V); А.Г.Міняйленко (розділ VI).

Список використаної літератури:

1. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функция оценки учения школьников. – М., 1984.
2. Амонашвили Ш.А. Чтобы жизнь учителя состоялась// Педагогика наших дней. – Краснодар, 1989.
3. Антология педагогической мысли России XVIII века. – М., 1985.
4. Антология педагогической мысли России первой половины XIX века. – М., 1987. – С.398.
5. Аристотель. О душе // Соч.: В 4т. – Т.1. – М., 1975.
6. Белкин А.С. Ситуация успеха. Как ее создать? – М., 1991.
7. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 1986. – С.328-329.
8. Блонский П.П. Педология: Учебник для высших педагогических учебных заведений. – М., 1934.
9. Буряк В.К., Беришвили Урок в старших классах. – Тбилиси: Изд. Тбилисского университета, 1990.
10. Вентцель К.Н. Свободное воспитание / Сборник избран. труд. – М., 1993. – С.90-93.
11. Вернадский В.И. Pro et contra. – СПб, 2000.
12. Глассер У. Школы без неудачников. – М.: Прогресс, 1991.
13. Добролюбов Н.А. Педагогические сочинения. – М., 1949.
14. Захарченко Е.Ю. Учитель глазами учащихся // Педагогика. – 1999. – № 1. – С.60-63.
15. Захарченко Е.Ю. Становление педагогической культуры молодого учителя // Педагогика. – 2002. – № 3.
16. Изард К. Эмоции человека: пер. с англ. – М.: Изд. МГУ, 1980.
17. Ильинский И. Образовательная революция. – М., 2002.
18. Кассирер Р.Г. Гуманистическая школа в горах Швейцарии // Курьер ЮНЕСКО. – 1962. – № 6.
19. Коменский Я.А. Избранные педагогические сочинения в 2 т. – Т. 2. – М., 1982.
20. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика. – К.: Вища школа, 2005.

21. Краевский В.В. По ухабам времени: интеллигенция и образование // Народное образование. – 2004. – № 4.
22. Красновский А.А. Ян Амос Коменский. – М.: Учпедгиз, 1953.
23. Ломоносов М.В. Полн. собр. соч. – Т. IX. – М.Л., 1955.
24. Луначарский А.В. О воспитании и образовании. – М., 1976.
25. Макаренко А.С. Избранные педагогические сочинения. – Т. 5. – М., 1957.
26. Маслоу А.Г. Психология бытия. – М., 1977.
27. Научно-инновационная сфера в регионе: Проблемы и перспективы развития / Под ред. А.А.Румянцева. – СПб, 1996.
28. Орлов А.Б. Психология личности и сущности человека: Парадигмы, проекции, практики. – М., 2002.
29. Памятники культуры. Новые открытия. – Л., 1983. – С.64.
30. Песталоцци И.Г. Избранные педагогические произведения.: В 3т. – Т. 3. – М., 1961.
31. Психология эмоций. Тексты / Под ред. В.К.Вилюнаса, Ю.Б.Гиппенрейтер. – М.: Изд-во МГУ, 1984.
32. Психология: Словарь / Под общей ред. А.В.Петровского, М.Г.Ярошевского. – 2-е изд., доп.. – М.: Политиздат, 1990.
33. Рейковский Я. Экспериментальная психология эмоций: пер. с польского. Вступительная статья В.К.Вилюнаса. – М.: Прогресс, 1979.
34. Ривес С.М., Шульман М.Н. Гуманистические воспитательные системы вчера и сегодня / Под ред. Н.Л.Селивановой. – М., 1998.
35. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – М., 1946.
36. Русская школа. – М., 1980.
37. Сенько Ю.В. Гуманитаризация образовательной среды в университете // Педагогика. – 2001. – № 5.
38. Словарь русского языка: в 4т. – Т.2. – М., 1986.
39. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев, 1973.
40. Сухомлинский В.А. Разговор с молодым директором школы.

41. Терегулов Ф.Ш. Феномен социогенома // Педагогика. – 2001. – № 8.
42. Толстой Л.Н. Ясно-Полянская школа за ноябрь-декабрь месяцы 1862г.// Педагогические статьи. – 11-е изд. – М., 1903. – Ч. 4.
43. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: в 11т. – Т. 3. – М., 1990.
44. Ушинский К.Д. Собрание сочинений: в 11 т. – Т. 6. – М., 1990.
45. Холодная М.А. Интегральные структуры понятийного мышления. – Томск, 1983.
46. Чернышевский Н.Г. Избранные педагогические произведения. – М., 1953.
47. Щербаков Р.Н. Процесс обучения от объяснения к пониманию // Педагогика. – 2007. – № 5.
48. Якиманская И.С. Разработка технологий личностно ориентированного обучения // Вопросы психологии. – 1995. – № 2.
49. Якобсон П.М. Чувства, их развитие и воспитание. – М.: Знание, 1976.
50. Knobles M.S/ Adult learning: theory and practice // The handbook of humane resource development/ L.Nadler (ed): N/V/ 1984/ – p. 177.

ЗМІСТ

Передмова.....	3
Розділ I. Гармонія інтелекту й емоцій – основа успіху сучасної школи у формуванні особистості.....	7
1.1. Емоційний аспект освіти як важлива ланка гуманізації шкільної роботи.....	7
1.2. Емоційний досвід у структурі сучасної освіти.....	10
Розділ II. Взаємодія інтелекту й емоцій у підвищенні якості освітнього процесу.....	12
2.1. Гармонія інтелектуальних та емоційних сил, їх роль у процесі пізнання.....	12
2.2. Емоція як психічний стан особистості.....	14
2.3. Фізіолого-психологічний механізм гармонізації інтелекту й емоцій.....	21
Розділ III. Єдність і взаємодія інтелектуального й емоційного аспектів у освітньому процесі школи.....	25
3.1. Педагоги минулого про взаємообумовленість інтелектуального й емоційного факторів у навчанні.....	25
3.2. Інтелектуальний й емоційний аспекти у структурі освітнього процесу.....	35
3.3. Завдання гармонізації інтелектуальної й емоційної сторін навчання.....	38
Розділ IV. Умови і засоби гармонізації інтелектуальної й емоційної сторін педагогічного процесу в практиці сучасної загальноосвітньої школи.....	40
4.1. Педагогічне середовище як умова гармонізації інтелектуального й емоційного в навчанні.....	40
4.2. Поетапне створення педагогічного середовища в школі.....	45
4.3. Взаємодія педагогічного середовища і навчання.....	45

4.4. Педагогічна взаємодія вчителя й учнів – важлива умова гармонізації інтелектуального й емоційного в навчанні.....	52
4.5. Дидактичні процедури гармонізації інтелекту й емоцій на уроці.....	57
4.6. Вчитель, його особистісна позиція в гармонізації інтелектуального й емоційного аспектів у навчанні.....	65

Розділ V. З досвіду роботи педагогічного колективу щодо забезпечення єдності та взаємодії інтелектуального й емоційного чинників у підвищенні якості навчання учнів.....

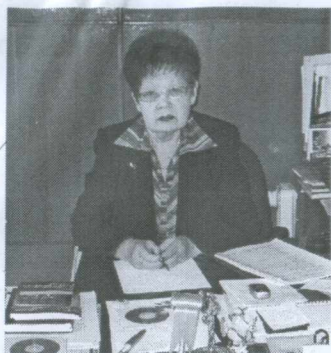
5.1. Технології гармонізації інтелектуального й емоційного у навчальному процесі.....	76
5.2. Структурування планів уроків з предметів шкільного циклу.....	79

Розділ VI. Методична підтримка вчителя.....

6.1. Завдання й основні напрямки педагогічної підтримки вчителя у навчально-виховній роботі.....	197
6.2. Форми організації педагогічної підтримки вчителя.....	200

Післямова.....

Список використаної літератури.....

Кондрашова Лідія Валентинівна, доктор педагогічних наук, професор, академік Міжнародної академії технічної освіти та Міжнародної Слов'янської академії освіти імені Я. А. Коменського, проректор з наукової роботи, завідувач кафедри педагогіки Криворізького державного педагогічного університету.

Лідія Валентинівна – автор понад 300 наукових праць, опублікованих у вітчизняних та іноземних видавництвах, понад 40 книг і навчальних посібників. Високу оцінку одержали навчальні посібники «Збірник педагогічних завдань», «Позааудиторна робота в педагогічному інституті», «Превентивна педагогіка», «Гуманізація педагогічного процесу в сучасній школі: історія й сучасність», «Вища педагогічна школа й Болонський процес: реалії та перспективи», відзначені на виставках дипломами I ступеня.

Коло наукових інтересів: концепція формування морально-психологічної готовності студентів до професійної діяльності, технологія навчання на принципах роліової перспективи та новий напрямок – превентивна педагогіка.

Під керівництвом Л.В.Кондрашової на кафедрі педагогіки КДПУ сформувалася наукова школа, розробляється колективна тема «Теоретична підготовка творчого вчителя», що входить до координаційного плану найважливіших досліджень МОН України. На базі університету систематично проводяться міжнародні, регіональні та міжвуніверситетські науково-практичні конференції.

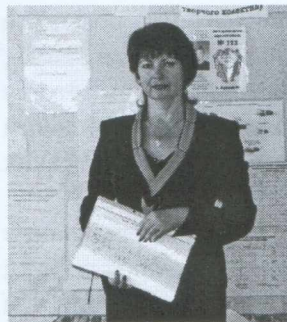

Федоринова Наталія Євгеніївна закінчила фізико-математичний факультет Криворізького державного педагогічного університету.

Протягом шести років керує Криворізькою загальноосвітньою школою № 122.

Пріоритетним напрямком своєї діяльності вважає гармонізацію інтелектуального й емоційного аспектів навчально-виховного процесу.

Автор кількох статей, у яких розкривається сутність та особливості діяльності педагогічного колективу в руслі даної проблеми.

Міняйленко Анна Гаврилівна закінчила філологічний факультет Київського державного університету імені Т. Шевченка. Викладач української мови та літератури, вчитель-методист, «Відмінник освіти». Більше 20 років працює заступником директора Криворізької загальноосвітньої школи № 122.

Працює над проблемою особистісно зорієнтованого підходу до учня на уроках української мови та літератури. Узагальнений досвід занесено до Освітнянської спадщини Придніпров'я.

Методичну роботу в школі спрямовує на формування компетентності вчителя, його професійну готовність до гармонізації навчально-виховного процесу.